

Agenderen en experimenteren: de complexiteit van een lokale aanpak van radicalisering belicht

Een evaluatie van het actieplan “Het tegengaan van radicalisering” van het stadsdeel Slotervaart in de periode 2007- 2008

COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement
An Aon Company

Drs. M. Zannoni
L.P. van der Varst MSc
L. Wesselink MSc

Den Haag, januari 2009

Agenderen en experimenteren: de complexiteit van een lokale aanpak van radicalisering belicht

Een evaluatie van het actieplan “Het tegengaan van radicalisering” van het stadsdeel Slotervaart in de periode 2007- 2008

**COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement
*An Aon Company***

Drs. M. Zannoni
L.P. van der Varst MSc
L. Wesselink MSc

Den Haag, januari 2009

(Voor vragen of opmerkingen kunt u contact op nemen met de auteurs via cot@cot.nl)

Voorwoord

Sinds enkele jaren werken verscheidene gemeenten aan de aanpak van 'radicalisering'. Na de schok over de moord op Van Gogh, de hierop volgende incidenten en arrestaties van terrorismeverdachten, kwamen de vragen. Wat is radicalisering? Wie zijn er vatbaar voor? Wat kan er tegen worden gedaan? Geleidelijk aan kwamen de eerste antwoorden en het eerste beleid, met hierbij een regierol voor de gemeente. Ontwikkeling en uitvoering gingen hierbij hand in hand.

Met de eerste antwoorden kwamen er echter ook nieuwe vragen. Complexe vraagstukken. Vraagstukken die gaan over de wijze van samenleven tussen burgers. Vragen over de plaats van religie in de samenleving; over de betekenis van de scheiding van kerk en staat; over hoe om te gaan met onverdraagzaamheid; over de rol van eerstelijns werkers en het bereiken van 'moeilijke' doelgroepen; over hoe stigmatisering te voorkomen *en* problemen bij naam te durven noemen.

De ervaringen in Slotervaart laten zien hoe complex het is om in de praktijk invulling te geven aan de vaak abstracte term 'lokale aanpak'. Met bestuurlijk draagvlak, deskundigheid bij de betrokken ambtenaar en ondersteuning vanuit de centrale stad, blijkt het echter wel degelijk mogelijk resultaat te boeken. Het was en is hard werken. Het is zoeken, proberen en uitvinden. Het is tevreden zijn met ogenschijnlijk kleine stappen. Stappen die gezien kunnen worden als grote successen. Tegelijkertijd is het lastig inzichtelijk te maken wat succes is. Het gaat daarbij soms om kleine aantallen (die ene persoon wiens vervreemdingstocht is voorkomen of een professional die het onderwerp radicalisering meer ontspannen tegemoet treedt). Ook zijn de effecten van de aanpak moeilijk meetbaar. Het manco van preventief beleid is dat je niet weet wat er is voorkomen. Ook zijn er geen garanties voor de middellange en lange termijn. Niets doen is echter geen optie.

De aanpak van radicalisering vergt uithoudingsvermogen en durf. Het gaat om het blijven geloven in en het blijven werken aan een aanpak. Door te werken aan deze aanpak kan ook beleid op tal van andere terreinen worden versterkt; wordt er gewerkt aan professionalisering van frontliniewerkers en worden prangende maatschappelijke vraagstukken bespreekbaar gemaakt. Hierbij moet ruimte zijn om waar nodig en mogelijk specifieke projecten gericht op het tegengaan van radicalisering uit te voeren. Voorkomen moet worden dat de lokale aanpak van radicalisering wordt gesimplificeerd en door andere gemeenten als nevenactiviteit binnen het reguliere beleid wordt gezien. Het vergt gerichte en langdurige inspanningen en investeringen. Aandachtspunten zijn wat ons betreft: het vormgeven en invullen van (vaak unieke) projecten, het winnen van vertrouwen bij partners in het stadsdeel, experimenteren met het verkrijgen van toegang tot moeilijk bereikbare (kwetsbare) individuen en groepen, de omgang met en zorgvuldige afhandeling van meldingen van mogelijke radicalisering en het zorgdragen voor overdracht en borging van kennis en deskundigheid.

De aanpak vergt ook scherpte en reflectie om zodoende proportioneel en realistisch te blijven. Door middel van onderzoek, regelmatige discussie met partners uit de stad en evaluaties, moet de aanpak voortdurend aan worden gescherpt. Reflectie temidden van de drukte van alledag. Wij hopen met deze evaluatie een bijdrage te leveren aan de reflectie in Slotervaart. Tegelijkertijd hopen wij bij te dragen aan de borging door te beschrijven wat er is gedaan en wat de ervaringen zijn die zijn opgedaan.

Wij danken alle respondenten voor hun waardevolle inbreng. Wij danken met name A.G. Advies voor het beschikbaar stellen van de evaluatierapporten van een groot deel van de uitgevoerde activiteiten in Slotervaart. Deze rapportages waren waardevol.

COT, Den Haag, januari 2009

SAMENVATTING.....	5
1 INTRODUCTIE.....	8
1.1 INLEIDING	8
1.2 AANPAK VAN DE EVALUATIE.....	9
1.3 LEESWIJZER.....	10
2 HET ACTIEPLAN	11
2.1 INLEIDING	11
2.2 ONTWIKKELINGEN TOT AAN DE TOTSTANDKOMING VAN HET ACTIEPLAN.....	11
2.3 DOEL EN UITGANGSPUNTEN VAN HET ACTIEPLAN	14
2.4 MAATREGELEN, SAMENWERKINGSPARTNERS EN MIDDELEN	16
3 ANALYSE ONTWIKKELING EN UITVOERING ACTIEPLAN: OBSERVATIES	21
3.1 INLEIDING	21
3.2 ONTWIKKELING EN UITVOERING.....	21
3.3 RESULTATEN	24
3.4 WERKING SIGNALERINGSFUNCTIE EN EXPERTISEFUNCTIE	40
3.5 BEELDEN OVER 'ACTIEPLAN SLOTERVAART: "HET TEGENGAAN VAN RADICALISERING" IN HET VELD.....	43
3.6 TERMINOLOGIE, DRAAGVLAK EN PUBLIEKE DISCUSSIE	45
3.7 BORGING	48
3.8 SUCCESFACTOREN.....	50
3.9 DE HUIDIGE SITUATIE	51
3.10 EFFECTEN	53
3.11 TRENDS EN ONTWIKKELINGEN NA HET VERSCHIJNEN VAN HET ACTIEPLAN	55
4 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	60
4.1 INLEIDING	60
4.2 CONCLUSIES.....	60
4.3 RUIMTE VOOR VERSTERKING: AANBEVELINGEN	63
BIJLAGE 1 OVERZICHT RESPONDENTEN	66
BIJLAGE 2 BRONNEN	67
BIJLAGE 3 TOTAALOVERZICHT ACTIVITEITEN EN RESULTATEN.....	69
BIJLAGE 4 AMSTERDAM TEGEN RADICALISERING.....	80
BIJLAGE 5 TOELICHTING RADICALISERING	82

Samenvatting

In februari 2007 is het *Actieplan Slotervaart: "Het tegengaan van radicalisering"* gelanceerd. De stadsdeelraad schaarde zich unaniem achter het actieplan. Een jaar na de presentatie van het plan is over de voortgang gerapporteerd in een voortgangsrapportage. In september 2008 heeft het stadsdeel het COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement (COT) opdracht gegeven een onafhankelijke evaluatie uit te voeren van het actieplan voor de periode 2007 en 2008. In deze notitie presenteert het COT zijn bevindingen.

Het actieplan is geïnitieerd in reactie op zorgen over mogelijke radicalisering en processen van vervreemding en isolatie van met name jongeren in Slotervaart. Ook waren er meer concrete aanwijzingen van (reeds voltrokken) radicaliseringsprocessen. Dit vormde aanleiding het onderwerp radicalisering op de bestuurlijke agenda te zetten. Het plan, dat vanaf de start beschouwd wordt als groeidocument, heeft als belangrijkste doelstellingen:

1. het stimuleren van een proces van bewustwording onder voornamelijk (moslim)jongeren van wat radicalisering is en wat de gevolgen daarvan kunnen zijn; en
2. het weerbaar maken van (moslim)jongeren tegen alle (religieuze) vormen van radicalisering.

Het actieplan bevat zeven beleidsmaatregelen die zijn uitgewerkt in voorlopige activiteiten en doelstellingen (zie verder paragraaf 2.3 en 2.4).

Het actieplan van Slotervaart is niet het eerste actieplan tegen radicalisering. Ook andere lokale overheden ontwikkelen of hebben reeds beleid ontwikkeld. Wel worden de vorderingen in de uitvoering van het plan door andere (lokale) overheden nauwgezet gevolgd. Slotervaart geldt daarmee als belangrijk pilot- gebied voor de lokale aanpak. En niet onterecht. In de vormgeving en uitvoering van het beleid loopt Slotervaart op een aantal aspecten voorop. Zo is het plan nadrukkelijk gericht op preventie en besteedt expliciet aandacht aan de situatie van jongeren. Er is in de uitvoering veel ervaring opgedaan met het ontwerp en de implementatie van specifieke projecten, de wijze van samenwerken met belangrijke partners in de uitvoering, maar ook op het terrein van signalering. Deze ervaringen met, in het bijzonder, de uitvoering van het actieplan en de weerstanden en dilemma's die dit tegelijkertijd ook oproept, zijn van bijzondere waarde voor de verdere ontwikkeling van de lokale aanpak van radicalisering in Nederland. Zij maken inzichtelijk dat gewaakt moet worden voor een simplificatie van de lokale aanpak. De aanpak vereist tenminste een volwaardige ambtelijke en financiële capaciteit, kennis van en inzicht in het praktijkveld, doorzettingsvermogen en overtuigingskracht.

In de evaluatie wordt uitgebreid ingegaan op de resultaten en worden 'good practices' en knelpunten benoemd. Op basis van een analyse van beschikbaar documentatiemateriaal en interviews komt het COT tot de volgende conclusies (zie verder hoofdstuk 4):

- Het actieplan Slotervaart tegen radicalisering is uniek in Nederland. Dat unieke karakter komt tot uiting in vertaling van theoretische noties naar daadwerkelijk beleid en hieruit voortvloeiende uitvoering. Maar ook de gehanteerde brede benadering (qua aard van het beleid: preventie en signalering gaan hand in hand, alsmede het brede scala samenwerkingspartners: frontliniewerkers, partners in het (religieusculturele) maatschappelijk middenveld, deskundigen, ouders, anderen). Bovenal is, met succes, getracht activiteiten uit te voeren met moeilijk bereikbare individuen en groepen.
- Het merendeel van de geplande activiteiten is uitgevoerd of bevindt zich in een voorbereidende fase. Sommige activiteiten binnen beleidsmaatregel 4 en 6 hebben vertraging opgelopen of zijn (nog) niet uitgevoerd. Deze bleken moeilijk uitvoerbaar onder meer vanwege het ontbreken van actiegericht onderzoek, de gevoeligheid van het onderwerp en de stedelijke discussie over de interpretatie van het beginsel van scheiding

kerk en staat. Andere, met name de voorlichtingsactiviteiten (beleidsmaatregel 1 en 3) zijn niet uitgevoerd, maar ondergebracht binnen andere activiteiten. Daarentegen zijn ook regelmatig alternatieve of aanvullende activiteiten ontwikkeld en uitgevoerd. Juist deze alternatieve activiteiten die gedurende het proces zijn ontwikkeld achten wij van grote waarde, omdat deze zijn gebaseerd op behoeften in het veld.

- Er is een bijdrage geleverd aan het realiseren van hoofddoelstelling 1, zowel door het aanjagen van de publieke discussie alsmede direct via de training van sleutelfiguren. Het direct bereiken van een grote groep jongeren op dit thema is lastig gebleken. Dit is ons inziens niet erg, zolang de doelstelling gepaard gaat met het realiseren van de tweede hoofddoelstelling. Hieraan is direct en indirect bijgedragen, zij het kleinschalig. Direct in activiteiten zoals de training sleutelfiguren en vergroten weerbaarheid van moslimmeiden. Indirect via de projecten voor scholen, opvoedondersteuning en trainingen voor professionals. Die kleinschalig past ons inziens bij dit onderwerp. Het vergt vaak meer intensieve, duurzame activiteiten gericht op een select gezelschap.
- Bemoeilijkende factoren in de beleidsontwikkeling en –uitvoering waren onder meer: het vinden van de juiste externe uitvoeringspartners met passende expertise en ervaring; de stedelijke discussie over en praktische interpretatie (en toepassing) van het principe van scheiding Kerk en Staat; een beperkte ambtelijke en financiële capaciteit; de complexiteit, onbekendheid van de materie; het niet kunnen benutten van bestaand (preventief) materiaal en praktijkvoorbeelden; weerstanden bij enkele partners, negatieve associaties en vooroordelen en bezwaren bij professionals als het gaat om de vermeende eigen rol bij het tegengaan van radicalisering.
- De signalerings- en expertisefunctie heeft zijn waarde bewezen. Er zijn tot 31 december 2008 in totaal 28 signalen binnengekomen. De signalen maken duidelijk dat professionals in praktijk met ontwikkelingen te maken krijgen waar externe deskundigheid en advies gewenst is. Het aantal potentiële vragen en signalen is in praktijk waarschijnlijk groter dan het inmiddels binnengekomen aantal.
- De speciaal aangestelde radicaliseringsdeskundige vervult binnen het uitvoeringsproces een essentiële rol. Zijn eigen achtergrond, kennis van de relevante doelgroepen en ervaringen binnen de jeugdsector hebben hierbij een duidelijke meerwaarde. Een vast aanspreekpunt waar professionals en anderen terecht kunnen voor advies en consultatie wordt gewaardeerd. Het vereist niettemin langdurige investeringen in het opbouwen van vertrouwen en duurzaam relatiebeheer.
- De uitvoering heeft plaatsgevonden in lijn met de achterliggende beleidsvisie en geformuleerde uitgangspunten. Nieuwe inhoudelijke ontwikkelingen in de periode na het verschijnen van het actieplan vergen geen aanpassing van de oorspronkelijke visie en filosofie.
- De eerste effecten van de aanpak van radicalisering in Slotervaart zijn zichtbaar, op micro-, meso- en macroniveau. Op microniveau zijn onder meer de volgende effecten gerealiseerd: bewustwording en vergroten van kennis over radicalisering, competentieversterking (empowerment), kanaliseren van gevoelens van onvrede, woede of zorgen en participatie en activering. Op mesoniveau: agendering en bespreekbaar maken van het onderwerp radicalisering, vergroten van inzicht in onderliggende maatschappelijke problematiek, kennisvergroting en entameren van discussie en debat binnen religieusculturele gemeenschappen. Op macroniveau zijn een aantal belangrijke maatschappelijke thema's geagendeerd zoals de plaats van religie in een moderne (seculiere) samenleving en het bieden van ruimte voor orthodoxie. De weerstanden die er bij sommigen waren bij de

ontwikkeling en start van de aanpak, lijken nu in mindere mate te spelen. Ook dit is een positief effect. De gedane netwerkinvesteringen hebben bijgedragen aan de mogelijkheden van Slotervaart om adequaat te reageren op in potentie beladen gebeurtenissen en maatschappelijke onrust.

- Het actieplan wordt over de algehele lijn positief beoordeeld in het professionele en vrijwilligersveld in Slotervaart. Respondenten waardeerden het feit dat het stadsdeel 'zijn nek heeft durven uitsteken' en praktische follow-up heeft gegeven aan het in 2007 gepresenteerde plan. Dat dit niet altijd soepel verloopt wordt als vanzelfsprekend beschouwd.
- De aanpak van radicalisering kan niet zonder sterke partners zoals de centrale stad en/of nationale partners (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties). Die partners zullen niet alleen financieel, maar ook op de terreinen onderzoek en advies een bijdrage moeten leveren. Voortgebouwd moet worden op de intensieve samenwerking met centrale stad.
- Gelet op landelijke ontwikkelingen, maar ook gelet op de gehouden interviews, is er geen aanleiding om aan te nemen dat er geen risico's van radicalisering meer zijn in Slotervaart. De binnengekomen meldingen laten zien dat er behoefte is aan informatie en advies en dat er bij professionals op momenten zorgen zijn over radicalisering. Een preventieve aanpak, maar ook signalering was en is noodzakelijk.

Wij zijn positief over de aanpak tot dusver en het is belangrijk om op de ingeslagen weg door te gaan. Wij zien echter ook verscheidende mogelijkheden voor versterking van de aanpak, mede in het licht van knelpunten die zich hebben voorgedaan. De belangrijkste mogelijkheden voor versterking zijn (zie verder hoofdstuk 4):

- Het realiseren van voldoende ambtelijke capaciteit om opvolging te geven aan nieuwe ideeën en inzichten. Ondanks de eerdere uitbreiding van de ambtelijke capaciteit blijft dit in de praktijk moeilijk. Hieraan gekoppeld is het aspect borging. Enerzijds is het noodzakelijk radicalisering als separaat beleidsonderwerp te beleggen, anderzijds moet verder geïnvesteerd worden in zowel interne als externe borging. Dit maakt de aanpak minder kwetsbaar.
- Het kritisch beoordelen van de noemer (terminologie) waaronder onderwerpen worden uitgevoerd. Niet altijd is de term radicalisering het meest geschikt of adequaat bij de benadering en aanpak van specifieke maatschappelijke problematiek (zoals bijvoorbeeld de omgang met religie en orthodoxie in het onderwijs). Voor sommige vraagstukken geldt dat deze ook zonder het schrikbeeld van radicalisering geagendeerd en opgepakt kunnen worden.
- Een heroriëntatie van het oorspronkelijke plan op specifieke onderdelen. Het gaat hierbij om de volgende aspecten: het onderwerp voorlichting koppelen aan vaardigheidstrainingen; heroverweging van de activiteiten met betrekking tot internet; naast maatwerk per partner, het ook bieden van een gelijke basis aan alle onderwijspartners; het gericht betrekken van het welzijnswerk en andere partners (maatschappelijk middenveld) bij signalering en uitbreiding van de doelgroep (ook betrekken van autochtone burgers).
- Het koppelen van actiegericht onderzoek aan ontwikkeling en uitvoering van maatregelen en activiteiten, zodat opgekomen vraagstukken nader kunnen worden verkend om een vertaling naar gewenst beleid mogelijk te maken. Ook bieden de resultaten van onderzoek houvast in de beleidsontwikkeling en draagvlak voor de uitvoering van beleid.

1. Introductie

1.1 Inleiding

Het Amsterdamse stadsdeel Slotervaart presenteert in februari 2007 een actieplan tegen radicalisering. Het is het eerste actieplan in Nederland op dit sublokale niveau. Het actieplan omvat een scala aan activiteiten. Binnen de Amsterdamse aanpak van polarisatie en radicalisering, geïnitieerd na de moord op Theo van Gogh (2004), is de stadsdeelspecifieke benadering en invulling van beleid een volgende stap. In de woorden van een gesprekspartner: “een uniek experiment”. Uniek, omdat tot dan toe in de praktijk niet of nauwelijks was geëxperimenteerd met gerichte, specifieke projecten op het gebied van preventie van radicalisering. Het stadsdeel draaide vanaf dat moment een pilot waarbinnen proefondervindelijk kennis- en ervaring moest worden opgebouwd op een specialistisch en beladen dossier.

Het actieplan is geïnitieerd in reactie op zorgen over mogelijke radicalisering en processen van vervreemding en isolatie van met name jongeren in Slotervaart. Ook waren er meer concrete aanwijzingen van (reeds voltrokken) radicaliseringsprocessen. Zowel Mohammed B. als Hofstad- groep lid Samir A. zijn afkomstig uit stadsdeel Slotervaart. Het plan komt dan ook voort uit een gevoel van urgentie. Dit gevoel van urgentie werd (en wordt), niet in de minste plaats, uitgedragen door het toen nieuw aangetreden stadsdeelbestuur. De stadsdeelvoorzitter gaf aan dat het ‘5 voor 12’ was in Overtoomse Veld, wat betreft verscheidene problemen, waaronder radicalisering. Vanaf dat moment is hard gewerkt aan het ontwikkelen en uitvoeren van een aanpak. Centraal stond en staat de visie dat het tegengaan van radicalisering zowel gaat over het tegengaan van bestaande radicalisering als over het voorkomen van radicalisering. Het stadsdeel legt hierbij de nadruk op vroegtijdige preventie: het zwaartepunt zou moeten liggen bij de jeugd en haar sociale omgeving.

Het plan getiteld *Actieplan Slotervaart: “Het tegengaan van radicalisering”*, is vanaf de start een groeidocument. “De ervaringen die worden opgedaan”, zo staat vermeld in het verslag van de vergadering van het stadsdeelbestuur, “zullen leiden tot verdere inzichten en aanvullende activiteiten”.¹ Vanwege dit karakter wordt in het actieplan aangegeven dat de voorgestelde maatregelen en de daarbij behorende activiteiten in voortgangsrapportages worden vastgelegd. Ook is aangegeven dat de aanpak eind 2007 tussentijds zou worden geëvalueerd.² De evaluatie door een onafhankelijke partij is uitgesteld tot eind 2008. Wel is in februari 2008 een eigen voortgangsrapportage aangeboden aan de deelraad.³ Het stadsdeel heeft het COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement opdracht gegeven tot het uitvoeren van een evaluatie over de periode februari 2007- december 2008.⁴ De evaluatie komt op een moment dat Slotervaart haar beleid nog volop aan het uitvoeren *en* aan het ontwikkelen is. In dit rapport doen wij verslag van onze bevindingen.

¹ Vergadering dagelijks bestuur, SLOV/2007/230, 6 maart 2007:

<http://biodata.asp4all.nl/slotervaart/2007/103000716647652/103000716647652.pdf>

² Stadsdeel Slotervaart, *Actieplan Slotervaart: Het tegengaan van radicalisering*, februari 2007, p.1.

³ Stadsdeel Slotervaart, *Voortgangsrapportage Actieplan Slotervaart: het tegengaan van radicalisering*, februari 2008.

⁴ Het COT heeft niet eerder in opdracht van het stadsdeel Slotervaart activiteiten verricht op het dossier radicalisering. Wel was het COT betrokken bij Wij Amsterdammers, bij het ontwikkelen van de Gemeentelijke Informatiehuishouding Radicalisering, bij het ontwikkelen van *Amsterdam tegen radicalisering* en bij de ondersteuning van vijf stadsdelen bij het ontwikkelen van een stadsdeelspecifieke aanpak.

De opdracht

De evaluatie is gericht op het gehele actieplan en niet diepgravend op specifieke activiteiten. De evaluatie is ook geen verdiepend onderzoek naar de huidige stand van zaken wat betreft radicalisering. De volgende onderzoeksvragen stonden centraal in de evaluatie:

Onderzoeksvragen

- In hoeverre zijn de benoemde maatregelen en bijbehorende projecten conform de opzet en planning uitgevoerd? Hoe kunnen eventuele afwijkingen worden verklaard en worden beoordeeld?
- In hoeverre is het gelukt om te handelen in de geest van de geformuleerde uitgangspunten?
- Dragen de uitgevoerde activiteiten voldoende bij aan het behalen van de hoofddoelstelling van het project?
- Sluiten de geïnitieerde activiteiten voldoende aan bij de behoefte van de lokale actoren? Waarom wel/niet?
- Welke resultaten zijn er geboekt voor wat betreft de procesmatige uitvoering van het programma en welke aanbevelingen zijn er voor de toekomst?

In de evaluatie moeten bovendien ervaringen en indrukken van respondenten ten aanzien van de huidige situatie op het terrein van polarisatie en radicalisering in Slotervaart worden meegenomen.

Een belangrijk nevendoeel van het actieplan is het optimaal benutten van het ingezette leerproces. Wij hopen hieraan een bijdrage te leveren met deze evaluatie. De evaluatie dient als:

- moment van *reflectie* op de opgedane kennis en ervaringen en/of de consequenties daarvan voor het toekomstige beleid; en
- moment van *verantwoording* voor uitgevoerde activiteiten en gemaakte keuzes.

1.2 Aanpak van de evaluatie

De evaluatie is zowel gericht op het proces rond, als op de inhoud van het actieplan. In de evaluatie richten wij ons op overkoepelende thema's. De basis hiervoor vormen observaties op het niveau van elk van de uitgevoerde maatregelen en activiteiten. In een aantal gevallen zijn reeds externe evaluaties van activiteiten uitgevoerd. Ook is in een aantal gevallen geëvalueerd door de uitvoerende organisatie en/of door deelnemers.

De evaluatie is gebaseerd op een documentanalyse en op interviews. In de interviews spraken onderzoekers zowel met medewerkers van het stadsdeel als met maatschappelijke organisaties en organisatoren/uitvoerders van activiteiten uit het actieplan.

Het COT realiseert zich terdege dat deze evaluatie geen standaard beleidsevaluatie betreft. Het is immers én geen standaardbeleid én er moest gelijktijdig beleid worden ontwikkeld en uitgevoerd. Het gehele uitvoeringsproces vindt daarbij plaats binnen een dynamische maatschappelijke context en (soms hoogoplopend) publiek en politiek debat. Ook realiseren wij ons dat er nagenoeg geen gebruik kon worden gemaakt van bestaand beleid, 'good practices,' en ervaringen van andere lokale overheden. Dat beleid bestond zeker op dat moment nog niet of nauwelijks. Een 'harde evaluatie', met uitsluitend aandacht voor resultaten in relatie tot de eerder beoogde resultaten per maatregel, achten wij om deze redenen weinig zinvol. Dit betekent voor de evaluatie dat met name van belang is hoe het stadsdeel en haar partners zijn omgegaan met de eigen zoektocht en met het vernieuwende karakter van het plan.

In de evaluatie gaat het COT na wat het *resultaat* is van het actieplan tot nu toe: welke activiteiten zijn gerealiseerd en met welke resultaten. Ook gaan wij na waarom bepaalde activiteiten niet zijn uitgevoerd of voor welke alternatieve invulling is gekozen. Waar mogelijk benoemen wij 'good practices': goede voorbeelden van activiteiten of ondernomen acties. Dit betekent niet dat andere activiteiten niet waardevol zijn, maar de 'good practices' steken er bovenuit. Het vaststellen van de *effecten* van het actieplan is slechts beperkt mogelijk. Een

directe relatie tussen het actieplan en veranderingen in bewustwording en gedrag kan niet worden aangetoond, anders dan voor specifieke deelnemers aan specifieke projecten. Een stadsdeelbreed beeld kan niet worden gegeven. Hiervoor was minimaal een zogeheten nulmeting noodzakelijk geweest. Net als voor ander preventief beleid is het moeilijk om na te gaan wat er nu precies is 'voorkomen'. Bij radicalisering geldt bovendien dat ook geen afname van delicten of klachten kan worden vastgesteld waarbij de invloed van preventief beleid kan worden onderzocht. Wel kan aannemelijk worden gemaakt wat het waarschijnlijke effect is geweest, zowel voor specifieke activiteiten als voor het actieplan in het geheel.

Begeleiding

De evaluatie is begeleid door een klankbordgroep die, naast medewerkers (van het project radicalisering) van het stadsdeel, bestond uit vertegenwoordigers namens de gemeentelijke Informatiehuishouding Radicalisering (IHH), het Platform Amsterdam Samen (PAS) en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). De klankbordgroep heeft eerder gereageerd op tussentijdse indrukken en op een conceptversie van dit rapport. Het COT dankt de klankbordgroep voor de kritische en waardevolle reflectie.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 geven wij eerst een beknopte beschrijving van de stand van zaken wat betreft kennis over radicalisering en wat betreft de aanpak van radicalisering, tot het moment dat het actieplan is gepresenteerd. Wij geven aan wat de stand van zaken was landelijk, lokaal en specifiek in Amsterdam. Daarnaast komen het doel en uitgangspunten van het plan aan de orde, evenals de beoogde samenwerkingspartners. Deze informatie is relevant als context waarbinnen de uitvoering heeft plaatsgevonden. In hoofdstuk 3 staan de observaties en analyse per thema centraal. Hierbij gaan wij onder meer in op de resultaten van het actieplan. Tevens beschrijven wij de belangrijkste inhoudelijke ontwikkelingen sinds het verschijnen van het actieplan. Afsluitend presenteren we in hoofdstuk 4 onze conclusies en aanbevelingen.

Het overzicht van respondenten en gebruikte bronnen is opgenomen in respectievelijk bijlage 1 en bijlage 2. In bijlage 3 is een totaaloverzicht opgenomen van beleidsmaatregelen, activiteiten, doelstellingen en resultaten. In bijlage 4 is een korte toelichting gegeven op de Amsterdamse aanpak van radicalisering. Bijlage 5 bevat beknopte achtergrondinformatie over islamitische radicalisering en het bevat een overzicht van de door ons gehanteerde definities.

2 Het actieplan

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geven wij in het kort aan wat de inhoud van het actieplan is. We gaan achtereenvolgens in op de doelstellingen en uitgangspunten van het actieplan (paragraaf 2.3) en geven een overzicht van de beleidsmaatregelen, samenwerkingspartners en gereserveerde financiële middelen (paragraaf 2.4). In de analyse benoemen waar wij nodig aandachtspunten en waar mogelijk 'good practices'. In paragraaf 2.2 schetsen we de stand van zaken van de kennis- en beleidsontwikkeling rond radicalisering op het moment van verschijnen van het actieplan. Die informatie is onontbeerlijk om het actieplan Slotervaart: "Het tegengaan van radicalisering" in de juiste context te kunnen plaatsen.

2.2 Ontwikkelingen tot aan de totstandkoming van het actieplan

Sinds de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004 is de inhoudelijke kennis over en het inzicht in het onderwerp radicalisering langzaam maar zeker toegenomen. De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) presenteert in december 2004 de nota 'Van dawa tot jihad. De diverse bedreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde'. In de nota worden de contouren van een aanpak van dit, voor Nederland, nieuwe fenomeen beschreven. Het vereist volgens de AIVD de inzet van een breed scala aan actoren (lokaal, nationaal, internationaal) en een combinatie van strafrechterlijke, maar ook preventieve maatregelen al naar gelang het type dreiging. Cruciaal is het concept weerbaarheid. Mogelijke strategieën zijn:

- samenwerking met gematigde krachten binnen de islam en het stimuleren van een tegengeluid vanuit de gemeenschappen zelf;
- identiteitsvorming van met name jongere generaties;
- het bevorderen van positieve rolmodellen en emancipatie van vrouwen;
- deelname van het onderwijs; en
- het stimuleren van de dialoog vanuit de 'civil society' met gematigde krachten binnen de moslimgemeenschappen.⁵

Op nationaal niveau verschijnen vanaf medio 2005 meerdere beleidsnota's die antwoorden trachten te bieden op de problematiek. Het belang van een aanpak op lokaal niveau wordt al snel onderkend. In september 2005 wordt in een nota van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties het belang benadrukt van vroegtijdige signalering van radicalisme en radicalisering. Dit vereist het inwinnen van informatie door verschillende partijen. Naast de traditionele veiligheidspartners (politie, AIVD) gaat het om andere overheidsinstellingen en maatschappelijke organisaties (onderwijs, buurtwerk en uitkeringsinstanties). De lokale overheid speelt hierin een centrale rol, zo geeft de minister van BZK aan. De noodzaak van een zogeheten 'brede benadering', een combinatie van politieke, justitiële maatregelen én sociaal-maatschappelijke initiatieven wordt onderstreept.⁶ De focus ligt op dat moment sterk op het signaleringsaspect binnen de aanpak. Wel wordt in het kader van de nota 'Weerbaarheid en integratiebeleid' een start gemaakt met preventieve maatregelen.⁷ Het instituut voor Multiculturele Ontwikkeling Forum alsmede de inspraakorganen binnen het Landelijk Overleg Minderheden (LOM) komen met een masterprogramma ter bevordering van de maatschappelijke binding en het tegengaan van radicalisering. Ook deze programma's hebben een experimenteel karakter met een nadruk op preventie. Praktijkervaringen en inzichten

⁵ AIVD, *Van dawa tot jihad*, Den Haag, december 2004, p. 52-59.

⁶ BZK, *De lokale en justitiële aanpak van radicalisme en radicalisering*, Den Haag, september 2005, p. 5-10. Zie ook: Ministerie van Justitie, *Radicalisme en radicalisering*, Den Haag, augustus 2005.

⁷ Ministerie voor Vreemdelingenzaken en integratie, *Nota Weerbaarheid en integratiebeleid. Preventie van radicalisering vanuit het perspectief van het integratiebeleid*, Den Haag, augustus 2005.

moeten nog worden opgedaan. Enkele van deze projecten worden in Slotervaart uitgevoerd. Een voorbeeld hiervan is het project van FORUM, 'Brug over Slotervaart': intergenerationale gesprekken tussen moeders en dochters en tussen vaders en zonen.

Nog voor de nationale nota's ontwikkelden de gemeenten Amsterdam en Rotterdam ieder een eigen aanpak. Amsterdam presenteert in november 2004 de contouren van een breed actieprogramma tegen polarisatie, radicalisering en terrorisme onder de noemer 'Wij Amsterdammers'. Rotterdam volgt in februari 2005 met haar programma 'Meedoen of Achterblijven. Actieprogramma tegen radicalisering en voor kansen voor Rotterdammers'. Later volgen ook andere gemeenten - zoals Utrecht en Ede - met een aanpak of met enkele specifieke projecten, vaak met een accent op signalering en op het vergroten van bewustwording. Andere gemeenten zoals Breda, Tilburg, maar ook de provincie Noord- en Midden Limburg, laten een empirisch onderzoek uitvoeren naar de aard, omvang en ernst van het fenomeen radicalisering (en soms ook polarisatie).

Ter ondersteuning van de aanpak op lokaal niveau verschijnen er in 2006 meerdere handreikingen, zoals 'Radicalisme: signaleren en aanpakken: vroegtijdige aanpak radicaliserende jongeren' (Vereniging van Nederlandse Gemeenten/RADAR), 'Radicaal Jong' (NIZW, COT: nu Movisie) en 'Starten met een aanpak van polarisatie en radicalisering: een stappenplan' (Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid/COT). De handreikingen richten zich onder meer op ondersteuning van gemeenten en professionals en op manieren om signalen van radicalisering vroegtijdig te onderkennen.

Naast het gemeentelijk beleid worden op tal van plaatsen en momenten in 2005 en met name in 2006 initiatieven genomen om meer inzicht in en grip te krijgen op het diffuse radicaliseringsverschijnsel. Zo organiseren organisaties uit de jeugdhulpverlening en het welzijnswerk, maar ook enkele scholen themabijeenkomsten over het onderwerp radicalisering.⁸ Het betreffen vaak eenmalige discussiebijeenkomsten waarin het vergroten van bewustwording centraal staat.

Intermezzo

Na presentatie van het Wij Amsterdammers I- beleid verschijnt in mei 2006 het vervolg: 'Wij Amsterdammers II: Investeren in mensen en grenzen.'⁹ De meeste initiatieven zijn van separate projecten onderdeel geworden van het 'reguliere' beleid. In de verschillende stadsdelen worden projecten opgestart in het kader van het Wij Amsterdammers- beleid. Zo ook in Slotervaart. Een (niet uitputtend) overzicht:¹⁰

	Titel project	Doel en resultaten
1.	Begeleiding jongeren Streetwise	Ondersteuning jongereninitiatief Streetwise Inloopmiddagen (rond thema's als solliciteren, drugs en politiek bewustzijn) Diverse activiteiten (sport, bezoek musea, debat)
2.	Buurtbeheer avonden	Meerdere thematische bijeenkomsten per buurtbeheergebied Mobiliseren actieve betrokkenheid buurtbewoners Gebruikmaking buurtnetwerken
3.	Jongerenpersbureau	Vaardigheden aanleren (interviewen, maken website); Empowerment jongeren door media-training
4.	Weekend-academy	Weekendactiviteiten voor leerlingen met een socialeducatieve achterstand

⁸ Zie: Van 'ogen en oren' naar 'het hart' van de aanpak. De rol van eerstelijns werkers in het tegengaan van polarisatie en radicalisering (COT, 2008) voor een overzicht van initiatieven binnen de verschillende beroepsgroepen frontliniewerkers.

⁹ Gemeente Amsterdam, *Wij Amsterdammers II. Investeren in mensen en grenzen*, Amsterdam, 28 februari 2006.

¹⁰ Stadsdeel Slotervaart, *Rapportage Wij Amsterdammers II, 2006*.

5.	Opfleuren Overtoomse Veld	Opfleuren August Allebéplein; Bijdrage aan behoud leefbaarheid; Bij elkaar brengen diverse bewoners.
6.	Jongerenpodium Watervalfestival	Bieden perspectief, stimuleren eigen verantwoordelijkheid en eigen initiatief; Stimulering onderlinge samenwerking; 150 deelnemers per avond.
7.	Excursies & Voorlichtingsbijeenkomsten buiten de buurt	Diverse excursies georganiseerd (bezoek Festival Tropenmuseum, Haagse Schans)

Deze projecten richten zich met name op het vergroten van de sociale cohesie. Specifieke projecten gericht op het tegengaan van bestaande radicalisering of op het voorkomen van radicalisering zijn er niet. Dit is vergelijkbaar met het type projecten in andere stadsdelen. De meer specifieke aanpak betreft signalering en eventuele interventies na signalering, onder regie van de gemeentelijke InformatieHuishouding Radicalisering (IHH).

Een invloedrijke studie: 'Processen van radicalisering'

In oktober 2006 presenteert het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) van de Universiteit van Amsterdam (UvA) zijn onderzoek *'Processen van radicalisering: waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden'*. In dit rapport ontleedt het IMES processen van radicalisering en factoren waardoor Amsterdamse moslims een verhoogde kans maken te radicaliseren. De onderzoekers van het IMES benoemen twee dimensies van radicalisering: een zeer orthodoxe geloofsvulling (de religieuze dimensie) en het idee dat er in de politiek en maatschappij onrechtvaardig wordt omgegaan met moslims en dat daardoor de islam wordt bedreigd (de politieke dimensie). Een samengaan van beide dimensies gecombineerd met een wantrouwen ten aanzien van de (lokale) politiek, dichotome wereldbeelden (wij- zij denken) en een sterk utopisch denken verhoogd de kans op radicalisering. Echter, zo stelt het IMES, *"orthodoxie leidt niet automatisch tot politieke onvrede (en dus tot mogelijke radicalisering) en andersom. (...) iemand die orthodox is, is niet per se radicaal, noch loopt deze persoon de kans automatisch radicaal te worden"*.¹¹ Naast een aantal individuele factoren die van invloed kunnen zijn op processen van radicalisering, zoals leeftijd (16- 18 jaar), middelbaar opleidingsniveau, sterke verbondenheid met de eigen etnische gemeenschap, zwaarwegende gevoelens van discriminatie, politiek wantrouwen en sociaal isolement, kunnen ook bepaalde contextuele factoren de ontvankelijkheid voor radicalisering in de hand werken.

De onderzoekers van het IMES formuleren tevens enkele aanbevelingen binnen drie hoofdthema's gericht op het tegengaan van radicalisering. Zoals zal blijken is het Slotervaartse actieplan geïnspireerd op dit onderzoeksrapport. Niettemin legt het stadsdeel op onderdelen andere accenten (zie paragraaf 2.3- 2.4).

Aanbevelingen IMES ¹²		
1.	<i>Vergroting maatschappelijk vertrouwen</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Bestrijding dichotome wereldbeelden - Investeer in een minder negatieve bejegening van de islam (tegengaan generalisatie en islam als politiek strijdpunt) - Tegengaan discriminatie en slachtoffergevoelens - Bestrijding sociaal isolement
2.	<i>Vergroting politiek vertrouwen</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Versterking van het vertrouwen in de politiek en het politieke zelfvertrouwen - Versterk het maatschappelijk middenveld

¹¹ IMES, *Processen van radicalisering: waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*, UvA, Amsterdam, oktober 2006, p. 4.

¹² Idem, p. 5- 7.

3.	<i>Vergroting religieuze weerbaarheid</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Belicht de diversiteit van de islam - Investeer in een ontspannen omgang met orthodoxe geloofsinterpretaties
4.	<i>Omgang met radicale jongeren</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Behoud van contact met mogelijk radicaliserende jongeren (voorkoming sociaal isolement) - Ondersteun moskeeën in de omgang met radicaliserende jongeren (niet slechts weren!) - Rust moskeeën en docenten toe om radicalisering te herkennen, maar ook in manieren hoe hiermee om te gaan

Samengevat is de stand van zaken vóór het presenteren van het actieplan van Slotervaart als volgt:

- Er is inhoudelijke kennis over trends en fenomenen van radicalisering en er zijn inzichten in radicaliseringsprocessen (nota's en jaarverslagen AIVD; IMES);
- Met name de grote steden hebben op eigen initiatief een aanpak ontwikkeld (Amsterdam: Wij Amsterdammers- beleid; Rotterdam: Meedoen of Achterblijven);
- De contouren van de lokale aanpak zijn neergelegd in verschillende beleidsnota's (BZK: De lokale en justitiële aanpak van radicalisme en radicalisering; Justitie: Radicalisme en radicalisering). In deze nota's, maar ook in de AIVD- publicaties, worden op hoofdlijnen tegenstrategieën benoemd om radicalisering tegen te gaan, wordt het belang van vroegtijdige signaalherkenning onderkend en wordt benadrukt en 'nieuwe partners' geïntroduceerd (naast politieke, justitiële en veiligheidsdiensten: het onderwijs, welzijns- en buurtwerk, uitkeringsinstanties en organisaties in het maatschappelijk middenveld);
- De aanpak richt zich met name op het bevorderen van de sociale cohesie, op het vergroten van de bewustwording van professionals en het ontwikkelen van signalering van mogelijke radicalisering;
- In het kader van de nota Weerbaarheid en Integratiebeleid zijn Forum en het Landelijk Overleg Minderheden gestart met projecten gericht op het vergroten van de maatschappelijke binding en het tegengaan van radicalisering: preventie;
- Er is nog weinig ervaring opgedaan met specifieke projecten gericht op radicaliserende jongeren.

Hierbij vallen tenminste een drietal zaken op. Ten eerste, ligt de focus zeker vlak na de moord op Van Gogh (2004) vooral op het tijdig onderkennen van processen van radicalisering en signaleren van mogelijk radicaliserende personen. Er is nog weinig tot geen preventief beleid om burgers hernieuwd of sterker te binden aan de samenleving. Wel is er de onderkenning van de noodzaak van een brede aanpak: van zowel preventie als repressie. Dit benoemt het kabinet reeds enkele dagen na de moord op Theo van Gogh. Door middel van projecten worden beleidsmogelijkheden verkend, met name in het kader van de Nota Weerbaarheid en Integratiebeleid. Het lokale preventieve beleid betreft een herijking van het integratiebeleid en onderwerpen als het tegengaan van discriminatie en het bevorderen van participatie (politiek en maatschappelijk, in het onderwijs, en dergelijke). Hierbij geldt dat tot eind 2006 de meeste projecten ofwel recent zijn gestart (experimenteerfase) ofwel dat de ervaringen met deze projecten niet (optimaal) ontsloten zijn voor gebruik door derden. Een laatste observatie is dat er verschillende onderzoeken zijn gestart, landelijk (zoals het IMES onderzoek naar de politieke oriëntatie van moslims) als lokaal (verkennde empirische onderzoeken naar radicalisering). De vertaalslag van wetenschappelijke inzichten naar praktijktoepassingen is niet of slechts beperkt gemaakt. De ervaringen met het uitvoeren van aanbevelingen was eind 2006 nog minimaal.

2.3 Doel en uitgangspunten van het actieplan

Het actieplan geldt vanaf het begin als een pilot. Het stadsdeel geeft in het actieplan aan dat het zich gaat richten op het ontwikkelen van nieuwe instrumenten die ingezet kunnen worden bij het

tegengaan van radicalisering onder moslimjongeren. In het actieplan zijn de volgende hoofd- en nevendoelen benoemd:

Hoofddoelstellingen ¹³
<ul style="list-style-type: none">- Stimuleren van een proces van bewustwording onder voornamelijk (moslim)jongeren van wat radicalisering is en wat de gevolgen daarvan kunnen zijn;- Weerbaar maken van (moslim)jongeren tegen alle (religieuze) vormen van radicalisering.
Subdoelstellingen
<ul style="list-style-type: none">- Vergroten van kennis over en inzicht in de pluriformiteit die er is in religie (Islam) en in de samenleving (andere godsdiensten en levensbeschouwingen);- Betrekken van verschillende partijen in Slotervaart (ouders, scholen, moskeeën, (migranten) zelforganisaties, middenveld, etc.) in het proces van tegengaan van radicalisering;- Vergroten van de sociale cohesie en het vertrouwen in elkaar als gevolg van het betrekken van genoemde partijen; en- Experimenteren met deze nieuwe aanpak om instrumenten uit te vinden die bruikbaar en inzetbaar kunnen zijn tegen de radicalisering.

Slotervaart noemt als uitgangspunten voor het beleid:

1. *Voor en door (moslim)jongeren*: belangrijk onderdeel van de Slotervaartse aanpak is gericht op het ondersteunen en begeleiden van jongeren in hun groeiproces door het stimuleren van positieve krachten (eigen initiatief en participatie).
2. *Ouders staan centraal*: het begeleiden en ondersteunen van islamitische ouders bij de invulling van hun opvoedingstaak- en verantwoordelijkheid.
3. *Cultuur en religie als instrument*: het benutten van de kansen die cultuur en religie bieden om jongeren zowel als ouderen uit hun sociaal isolement te halen, maar ook bezien in hoeverre cultuur en religie aanknopingspunten bieden voor het leggen van verbindingen met de moderne samenleving.
4. *Vitale coalities*: zoeken van samenwerking met breed scala aan partijen en deskundigen.
5. *Scheiding van kerk en staat*: in de aanpak van radicalisering wordt de moskee als waardevolle partner bezien, zonder dat de lokale overheid zich mengt in de inhoud van religie (preken) of andere activiteiten. De lokale overheid acht het niettemin haar verantwoordelijkheid essentiële grondrechten te waarborgen en beschermen.¹⁴

Bij het opstellen van het actieplan is uitgegaan van een eigen analyse van de radicaliseringsproblematiek. Deze analyse vormt de basis van het plan. Belangrijke factoren die van invloed kunnen zijn op radicalisering zijn tevens aangrijpingspunten voor een aanpak. Slotervaart sluit hierbij aan bij de bevindingen van het onderzoek van het IMES naar radicaliseringsprocessen in Amsterdam. Slotervaart heeft de volgende factoren benoemd:

- Kloof tussen jongeren en hun ouders
- Kloof tussen kind/ouders en de school
- Psychologische gesteldheid en angst
- Existentiële vragen en zingeving
- Sociaal isolement
- Sterk gevoel van onrechtvaardigheid
- Groepsprocessen: Wij/Zij denken
- Paradox: Integreren versus Uitsluiting
- Religieus aspect¹⁵

In de visie van Slotervaart moet radicalisering worden voorkomen, door in een zo vroeg mogelijk stadium de bovengenoemde factoren te voorkomen of te beperken. Dit wil Slotervaart

¹³ Stadsdeel Slotervaart, *Actieplan Slotervaart: "Het tegengaan van radicalisering"*, 2007, p. 8.

¹⁴ Idem, p. 8- 9.

¹⁵ Ibidem, p. 4- 7.

doen door de omgeving van jongeren actief te betrekken: zowel ouders, de sociale omgeving als de professionele omgeving (school, overheidsinstanties, en andere professionals). De benoemde hoofddoelstellingen passen goed in de ontwikkeling van dat moment. De verschuiving van signalering naar meer aandacht voor preventie was reeds ingezet, maar was nog te beperkt vertaald in beleid. De focus op moslimradicalisering is begrijpelijk. Andere vormen van radicalisering zorgden niet voor problemen. Dit in tegenstelling tot andere regio's in Nederland waar vooral rechtsradicalisering als probleem wordt ervaren. De aandacht voor het onderwerp sociale cohesie, of meer specifiek het voorkomen van polarisatie, komt slechts beperkt terug in het actieplan. Het is als subdoelstelling benoemd, maar verder niet uitgewerkt in de analyse. De focus lag duidelijk op radicalisering, en het tegengaan van polarisatie en het vergroten van de sociale cohesie is een van de benodigde acties om radicalisering te voorkomen. Immers, negatieve beeldvorming en overeenkomstig gedrag bij autochtonen, kan van invloed zijn op meerdere van de hierboven benoemde factoren voor radicalisering. Het is niet als probleem op zichzelf geïdentificeerd en geadresseerd.

Door de uitgangspunten van het beleid expliciet te maken, geeft het stadsdeel duidelijk richting aan en inzicht in de aanpak. Deze uitgangspunten kunnen zowel intern worden benut als leidraad en toetsteen, maar kunnen ook worden benut in de communicatie met derden. In de uitvoering heeft het met name de eerste functie gehad, zo is onze indruk.

Zowel het expliciteren van de eigen visie als de duidelijke afbakening en focus en het expliciteren van uitgangspunten zien wij als 'good practices' bij het opstellen van een actieplan.

2.4 Maatregelen, samenwerkingspartners en middelen

In het actieplan zijn zeven beleidsmaatregelen benoemd.¹⁶ Elke maatregel is uitgewerkt in meerdere activiteiten met eigen doelstellingen. In het onderstaande overzicht zijn deze projecten benoemen. In hoofdstuk 3 geven wij per maatregel aan wat de stand van zaken is van de uitvoering. Ook geven wij in dat hoofdstuk aan welke eventuele alternatieve of aanvullende activiteiten zijn uitgevoerd.

¹⁶ Stadsdeel Slotervaart, *Actieplan Slotervaart: "Het tegengaan van radicalisering"*, 2007, p. 10 - 12

Maatregel 1	Het bevorderen van de bewustwording onder de (moslim)jongeren en hun sociale omgeving van de gevaren van radicaliseringsprocessen	Themabijeenkomsten (voorlichting)	Vergroten van de inzichten van jongeren en ouders over radicaliseringsprocessen.
		Jongere debatten	Besef van pluriformiteit in de islam; hoe jongeren de religie een plek kunnen geven in hun leven in de Nederlandse samenleving.
		Informatie verschaffen via internet	Vragen van de (moslim)jongeren via internet door de Imam en Islamdeskundigen laten beantwoorden.
Maatregel 2	Het faciliteren van aanbod dat gericht is op het ontwikkelen van de competenties die de weerbaarheid van jongeren en hun ouders vergroten	Vaardigheidstrainingen/gesprekken en discussies	Weerbaarheid van de (moslim)jongeren en hun ouders vergroten.
		Jeugdparticipatief project	Het project kent veel doelen, een daarvan is: De behoeften van jongeren aan steun van de kant van ouders, andere personen uit hun informele kring, (religieuze) organisaties, de media en internet, in kaart te brengen, evenals hun voorstellen om tot verbetering van steun te komen.
		Socratische gesprekken in de Moskeeën	Zelfkritiek stimuleren/zelfstandig denken.
		Mediavaardigheidstrainingen	Hoe ga je met de media om, organiseren woordvoerders uit de buurt / bestrijden mediafobie.
Maatregel 3	Het ondersteunen van ouders in hun opvoedingstaak	Themabijeenkomst(en)/voorlichting	Herkennen van signalen van radicalisering.
		Opvoedingsondersteuningsprogramma's	Inzichten vergroten in overeenkomsten in normen en waarden tussen de islam en de Nederlandse samenleving; Ouders ondersteunen in het (islamitische) opvoeden van hun kinderen; Uitgangspunt is dat ouders in hun opvoeding aansluiting zoeken met de samenleving.
Maatregel 4	Het ondersteunen van moskeeën en imams in het omgaan met radicaliserende jongeren en in het tegengaan van radicalisering	Moskeeën (imams) ondersteunen in het bespreken van maatschappelijke thema's met (moslim)jongeren die (vermoedelijk) in het radicaliseringsproces zitten.	Jongeren uit het radicaliseringsproces halen; jongeren uitnodigen om over eigen ideeën na te denken; Verhogen van tolerantiegrens.
		Sportactiviteit(en)	(Geradicaliseerde) vatbare jongeren nemen deel aan de educatieve programma's in de moskeeën en daar buiten nemen ze deel aan sportactiviteiten om de binding en het contact te ontwikkelen en te onderhouden; jongeren insluiten met het doel ze positief te beïnvloeden; Vertrouwen van de groep winnen en daarna een veranderingsproces in gang zetten.

		Training imams in Amsterdam West	Imams ondersteunen in hoe ze maatschappelijke thema's in hun preken kunnen inpassen en bespreken.
		Organiseren van imamconferentie(s) over radicalisering, religie en samenleving	Het creëren van een breder draagvlak onder moslims bij het tegengaan van radicalisering; Het is de bedoeling dat imams standpunten innemen.
		Training voor weekendschool docenten	Docenten van de weekendschool ondersteunen en handvatten bieden hoe ze kinderen en jongeren tot volwaardige burgers mee kunnen vormen. Het versterken van eigen identiteit moet leiden tot het vergroten van maatschappelijke participatie en betrokkenheid van de (moslim)jongeren.
Maatregel 5	Het sluitend maken van de radicaliseringsmeldingssyste- men (De gemeentelijke Informatiehuishouding Radicalisering)	Afstemmingsoverleg	Informatie-uitwisseling en informatieoverdracht.
		Casusoverleg	Adviseren, interventies plegen.
		Overleg/expertmeeting/trainingen	Ontwikkelen van expertise en deskundigheid op het gebied van radicalisering.
Maatregel 6	Het faciliteren van de samenwerking met het onderwijs en de jeugdvoorzieningen	Afspraken maken met het onderwijs over de behandeling van het thema radicalisering /voorlichtingen	Verschaffen van inzicht aan leerlingen over de gevaren van radicalisering.
		Het ontwikkelen van de educatieve programma's over religie en de samenleving	Kennis over religie en samenleving vergroten/verschaffen van inzichten aan leerlingen over pluriformiteit in religie en samenleving; Verdraagzaamheid en tolerantie onder jongeren vergroten.
		Socratische gesprekken op scholen	(Moslim)leerlingen leren nadenken over eigen opvattingen; Kritisch leren omgaan met de informatie die aan leerlingen aangeboden wordt over religie.
		Organiseren van workshops/trainingen voor professionals uit de regio West	Afspraken maken met het jongerenwerk over het bedienen van deze specifieke groep; Kennis vergroten over de achtergrond van de (moslim)jongeren; Signalen van radicalisering herkennen en hoe daarmee omgegaan kan worden.
Maatregel 7	Het bevorderen van de interactie tussen de verschillende bevolkings- en levensbeschouwelijke groepen	Interreligieuze lezingen	Kennis over religieuze en niet religieuze groepen in Nederland vergroten.
		Het organiseren van dialoogdagen	Begrip voor elkaar en tolerantiegrens vergroten.

Het plan bevat een combinatie van maatregelen, waarbij opvalt dat het zwaartepunt ligt op preventief beleid naast signalering. Dat preventieve beleid bevat voorlichtingsactiviteiten (bewustwording, kennisbevordering), debat- en dialoogsessies en specifieke activiteiten gericht op competentie- en kennisbevordering. De activiteiten zijn gericht op een mix van actoren: professionals, individuen/organisaties binnen de lokale 'civil society' en moeilijk bereikbare groepen (ouders, potentieel radicaliserende jongeren). De aanpak sluit op onderdelen aan bij de, vanuit nationaal niveau gestimuleerde benadering van radicalisering: de brede benadering waarin een veelheid aan partners op lokaal niveau betrokken wordt. Toch gaat het actieplan verder. Qua aard (niet alleen signalering, maar juist ook preventie) en qua doelgroep (jongeren, ouders, imams). De reeds beschikbare kennis is bewust of onbewust verweven in het actieplan (bijvoorbeeld zichtbaar in de toepassing van het concept weerbaarheid, zowel van professionals als van het maatschappelijk middenveld).

De concrete uitwerking in maatregelen, activiteiten en doelstellingen zien wij als een 'good practice'. Het is inherent aan het onderwerp dat niet alle doelstellingen even specifiek en meetbaar gemaakt kunnen worden. Zeker in het beginstadium was nog niet duidelijk hoe de doelstellingen nader vorm en inhoud zouden gaan krijgen. Een voorbeeld hiervan zijn de doelstellingen met betrekking tot scholen. Het was duidelijk dat het belangrijk was om voorlichting te geven en afspraken te maken. Waar deze afspraken precies betrekking op zouden hebben kon nog niet worden bepaald. Met de uitwerking per beleidsmaatregel gaat Slotervaart verder dan de meeste actieplannen van dat moment. In een volgende slag moet een verdere specificering van doelgroep en doelstellingen mogelijk zijn.

De omvang van het aantal geplande activiteiten en samenwerkings- en uitvoeringspartners is, mede gelet op de beschikbare ambtelijke en financiële capaciteit (zie onder), aanzienlijk. Dit toont de ambitie van het stadsdeel, maar het is ook een kwetsbaarheid die er vanaf de start in is gebouwd. Juist wanneer nog niet duidelijk is wat er precies moet worden gedaan en op welke wijze, is het verstandig om voldoende tijd en capaciteit te reserveren voor de uitvoering van een overzichtelijk en beperkt aantal activiteiten.

In het actieplan is aangegeven dat er actief samenwerking wordt gezocht met relevante partners. In het actieplan worden de volgende mogelijke partners genoemd:¹⁷

- de gemeentelijke informatiehuishouding radicalisering (IHH)
- het Platform Amsterdam Samen (PAS)
- Scholen in Slotervaart
- Ouder- en Kind Centrum Slotervaart (OKC)
- Professionals werkzaam in het jongerenwerk en het welzijnswerk
- UMMAO (Unie Marokkaanse Moskeeën Amsterdam en Omstreken)
- Moskeeën (imams en moskeebestuurders)
- Vrouwenorganisaties (o.a. Nisa voor Nisa)
- (Migranten-)zelforganisaties
- (Moslim-)jongeren organisaties en verenigingen (FION, NHS en LMJO)
- Islamdeskundigen en andere sleutelfiguren

Het startbudget voor de aanpak bedraagt 30.000 euro voor de periode november 2006-november 2007, zo is aangegeven in het actieplan. Deze middelen zijn beschikbaar gesteld door de bestuursdienst van de gemeente Amsterdam (IHH/PAS). PAS heeft in totaal voor een periode van twee jaar een bedrag van 70.000 euro voor personeelskosten beschikbaar gesteld (aangewend voor de radicaliseringsdeskundige). De overige kosten voor de ambtelijke

¹⁷ Stadsdeel Slotervaart, *Actieplan Slotervaart: "Het tegengaan van radicalisering"*, 2007, p. 13

capaciteit zijn uit reguliere middelen van het stadsdeel gefinancierd. In het actieplan wordt uitgegaan van aanvullende financiering voor de realisering en uitvoering van de maatregelen en van eventuele aanvullende activiteiten. Over eventuele middelen zou in ieder geval afstemming met PAS en de IHH plaatsvinden, maar ook met andere partners (zoals het Ministerie van Justitie. Nu de directie die valt binnen het Ministerie van VROM/WWI). Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft voor de periode 2008- 2009 400.000 euro beschikbaar gesteld. Voor enkele projecten geldt dat de centrale stad projecten heeft gefinancierd en dat Slotervaart participeerde en ondersteunde in de projecten.

Uit het bovenstaande blijkt dat de beschikbare financiële middelen beperkt waren. Naast de personeelskosten binnen de eigen organisatie, kostte met name de inzet van derden voor de ontwikkeling en uitvoering van projecten geld.

3 Analyse ontwikkeling en uitvoering actieplan: observaties

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk analyseren wij de ontwikkeling en uitvoering van het actieplan in de periode 2007 tot en met 2008. In paragraaf 3.2 staat de totstandkoming van het actieplan centraal. In paragraaf 3.3 komen de oorspronkelijk geplande en extra activiteiten en factoren die de uitvoering in praktijk hebben beïnvloed aan bod. In deze paragraaf benoemen wij waar mogelijk de resultaten van elk van de maatregelen. De signalerings- en expertisefunctie komen aan bod in paragraaf 3.4. De volgende paragraaf (3.5) gaat over de beoordeling van het plan in het uitvoeringsveld. In paragraaf 3.6 gaan wij in op de dynamiek van uitvoering en op de publieke discussie. De beleidsborging komt aan de orde in paragraaf 3.7. In paragraaf 3.8 benoemen wij de belangrijkste succesfactoren. In het onderzoek hebben wij respondenten ook gevraagd naar hun beeld over de huidige stand van zaken omtrent radicalisering en polarisatie in Slotervaart. Die verzamelde indrukken zijn beschreven in paragraaf 3.9. De effecten zijn beschreven in paragraaf 3.10. Afsluitend beschrijven wij de belangrijkste inhoudelijke en beleidsontwikkelingen rond het tegengaan van radicalisering beschreven, zoals deze plaatsvonden na het verschijnen van het actieplan. Wij benutten dit overzicht voor een analyse van de aanpak van Slotervaart tot dusver.

3.2 Ontwikkeling en uitvoering

Het in april 2006 aangetreden stadsdeelbestuur zet het onderwerp radicalisering meteen op de bestuurlijke agenda. Een belangrijke drive voor agendering is de waargenomen problematiek en het feit dat zowel Mohammed B. als Samir A. in Slotervaart woonde. In september 2006 wordt besloten een radicaliseringsdeskundige aan te trekken. De deskundige start in november 2006 en is verantwoordelijk voor de ontwikkeling en uitvoer van het Slotervaartse beleid tegen radicalisering. De radicaliseringsdeskundige wordt in eerste instantie voor de duur van een jaar aangesteld. Deze periode wordt later verlengd. De deskundige wordt voor twee jaar gefinancierd door de centrale stad (Platform Amsterdam Samen).

Nieuwsbericht:

Radicaliseringsexpert in stadsdeel Slotervaart¹⁸
maandag 18 september 2006 14:00

(Novum) - Het Amsterdamse stadsdeel Slotervaart krijgt hulp van een radicaliseringsdeskundige. Die moet voorkomen dat Marokkaanse jongeren in de wijk doorschieten in hun extreme opvattingen. Dat laat het stadsdeel maandag weten.

Voorzitter Ahmed Marcouch had bij de gemeente aangedrongen op een specialist. Het stadsdeel heeft al iemand op het oog, maar die persoon is nog niet aangenomen. Het gaat om een Marokkaanse deskundige. Hij moet zo snel mogelijk aan het werk. Amsterdam betaalt hem.

Uit de wijk komen signalen over radicaliserende jeugd, met name van Marokkaanse komaf.

¹⁸ Trouw, *Radicaliseringsexpert in stadsdeel Slotervaart*, 18 september 2008:

<http://www.trouw.nl/novum/article1370876.ece>

Vanaf het moment van aantreding richt de radicaliseringsdeskundige zich op:

- 1) het verkennen van de aard en omvang van de problematiek;
- 2) het verkennen van de zienswijze van maatschappelijke en religieuze partners;
- 3) het verkennen van een mogelijke aanpak.

De radicaliseringsdeskundige voert verscheidene gesprekken met maatschappelijke en religieuze organisaties in het stadsdeel en met externe deskundigen. Gedurende de inventarisatie en verkenningen wordt al snel duidelijk dat radicalisering deels onbekend en deels gevoelig terrein is. Zo is er weinig eenduidige kennis over het fenomeen radicalisering (betekenis, mogelijke risico's), bestaan er onduidelijkheden over de taak die professionals zelf kunnen vervullen en is er in sommige gevallen sprake van bagatellisering van de problematiek. Bovenal is het een beladen en in de beleving van velen 'groot' onderwerp. De associaties zijn legio: radicalisering wordt gelijk gesteld aan dreigend terrorisme en de benadering van dergelijke veiligheidsproblematiek is toch vooral een zaak van politie- en veiligheidsdiensten. Deze opvattingen en beelden drukken hun stempel op de (oriënterende) gesprekken van de radicaliseringsdeskundige. De deskundige ziet zich geplaatst voor een groot aantal uitdagingen.

De belangrijkste uitdagingen

- (Praktisch) hanteerbaar maken van het begrip radicalisering: van theoretische inzichten naar concrete toepassingen in de praktijk;
- Het loskoppelen van radicalisering van begrippen waarmee sterke associaties bestaan, zoals de begrippen terrorisme, maar ook orthodoxie en religie (islam);
- Het verbreden van de aanpak: van een overheersende focus op signalering naar preventief beleid;
- Het zoveel mogelijk wegnemen van bestaande weerstanden tegen een aanpak van radicalisering. Die weerstand is (toen, maar grotendeels ook nu nog) gebaseerd op de idee dat met een deelname aan een aanpak, partners een verlengstuk worden van de AIVD;
- Überhaupt het doorbreken van taboes en bagatellisering (of probleemontkenning): "de aanpak van radicalisering is de primaire verantwoordelijkheid van politie, justitie en veiligheidsdiensten" en "radicalisering is een verschijnsel voortkomend uit regulier puberaal gedrag, naarmate de jeugd ouder wordt houdt het vanzelf op";
- Het vergroten van het voor een aanpak, zowel intern binnen het stadsdeel, als extern onder professionals en organisaties in het maatschappelijk middenveld.

Het is hierdoor lastig het thema geagendeerd te krijgen. Maar dat is niet het enige. Gelijktijdig aan de verkenning en inventarisatie moet gewerkt worden aan de ontwikkeling van het actieplan. Dit vereist professionele projectuitvoerders die invulling kunnen geven aan afzonderlijke projecten. Echter, een bestaand aanbod is beperkt. Er zijn slechts weinig partijen die het gewenste aanbod kunnen leveren. Dit bemoeilijkt, ook later, de zoektocht naar deskundige projectuitvoerders. In een aantal gevallen moeten in nauwe onderlinge samenwerking met het stadsdeel projecten worden ontwikkeld.

Ondanks deze praktische uitvoeringsproblemen resulteren de inspanningen in een concept actieplan. Deze aanpak wordt binnen het stadsdeel, zowel ambtelijk als bestuurlijk besproken en verder aangevuld en aangescherpt. Ook vindt afstemming plaats met de centrale stad. In februari 2007 presenteert het bestuur het actieplan Slotervaart: "Het tegengaan van radicalisering". De stadsdeelraad schaart zich in maart 2007 unaniem achter het actieplan.

Een soms complicerende factor in de uitvoering is het ontbreken van een heldere problemdiagnose: wat is de aard, omvang en reikwijdte van het probleem radicalisering in Slotervaart en hoe verhoudt het zich tot andere problematiek? Weliswaar heeft het IMES

onderzoek verricht naar radicaliseringsprocessen, maar dit onderzoek is niet toegesneden op het stadsdeel. Op de vraag of er sprake is van radicalisering kan dus geen objectief antwoord worden gegeven. Wel zijn er aanwijzingen. De onderzoekers van het IMES merken op dat er weinig concrete signalen aanwezig zijn van radicalisering. Maar, zo stellen zij: “we kunnen wel concluderen dat de algemene omstandigheden in de onderzochte stadsdelen (waaronder Slotervaart, COT) radicalisme eerder in de hand zullen werken dan zullen tegengaan”.¹⁹

De subjectieve beelden bij partners dragen niet bij aan het draagvlak voor een aanpak. Het hangt hiermee van de individuele professional af hoe deze het nut en noodzaak van een aanpak beoordeeld. Dit is een beeld dat wij op veel plaatsen in Nederland hebben geconstateerd. In de regel beschikken professionals, overheden en maatschappelijke organisaties over weinig kennis over radicalisering, zijn er vooroordelen en (deels onjuiste) aannames over de van hen verwachte rol en voelen zij zich niet prettig bij het dossier.²⁰

Een meer objectieve problemdiagnose kan als belangrijke aanjager fungeren voor een aanpak. De aanpak wint aan overtuigingskracht. Het is een middel om partners te bewegen zich achter een aanpak te scharen en daarbinnen bepaalde verantwoordelijkheden voor zijn of haar rekening te nemen. Alhoewel een dergelijke diagnose wel is gesteld, intern, in externe gesprekken en in publieke optredens en interviews van en met de stadsdeelvoorzitter, is een meerderheid van de respondenten niet op de hoogte van de diagnose. Meerdere respondenten gaven aan het te betreuren dat het actieplan niet gebaseerd is op een meer uitgewerkte en ook gezamenlijk opgestelde problemdiagnose. Het gaat daarbij om een koppeling van theoretische inzichten (de benoemde factoren), naar de situatie in Slotervaart. In enkele gevallen vonden dezelfde organisaties het in een eerder stadium (bij de ontwikkeling van het actieplan) het lastig om zelf een dergelijke diagnose te stellen of gaven zij aan dat het probleem niet speelde. Respondenten lijken nu meer dan toen de behoefte te hebben aan een dergelijke diagnose en aan een eigen inbreng hierin. Hiermee lijkt ook het taboe dat op het onderwerp rustte minder te zijn geworden. De respondenten toonden zich open en wilden graag meepraten en meedenken over het tegengaan van radicalisering.

Het aanstellen van de radicaliseringsdeskundige die vrij is gemaakt voor dit dossier en bovendien over zowel de benodigde inhoudelijke kennis als benodigde sociale vaardigheden beschikt, zien wij als ‘good practice’. Te vaak wordt het onderwerp belegd bij personen die onvoldoende inzicht hebben in de belevingswereld van moslimjongeren. Ook het zelf voeren van gesprekken en het verkennen van de problematiek en van de eventuele knelpunten en behoeften is een ‘good practice’. Eerst komt de diagnose en de visie en dan pas de aanpak.

Financiering

Een deel van de projecten is gefinancierd door de centrale stad. Het stadsdeel heeft ook subsidie gekregen van het ministerie van BZK in het kader van het actieplan tegen polarisatie en radicalisering 2007 - 2011. Deze subsidie betrof vierhonderdduizend euro. Hierbij valt op dat er geen nadere inhoudelijke eisen zijn gesteld aan deze subsidie. Het bedrag is bestemd voor de uitvoering van het actieplan. De middelen vanuit BZK vormen de voornaamste financieringsbron voor de uitvoering van het actieplan. In feite is de uitvoering begonnen zonder dat er een definitieve financiële dekking was voor projecten. Dit kan risicovol zijn, maar heeft in het geval van Slotervaart niet tot problemen geleid. Het gebrek aan nadere eisen zorgt voor de noodzakelijke lokale vrijheid zodat projecten op maat kunnen worden uitgevoerd. Tegelijkertijd kan de aanpak juist een impuls krijgen wanneer er duidelijke eisen worden gesteld, bijvoorbeeld

¹⁹ IMES, *Processen van radicalisering*, UvA, Amsterdam, 2006, p. 80.

²⁰ Zie COT (2007)

aan borging, aan het bereiken van specifieke doelgroepen, aan het beschikbaar stellen van lessen en ervaringen, etc. Wij constateren ook dat naast de financiële ondersteuning vanuit de nationale overheid er nagenoeg geen inhoudelijke ondersteuning heeft plaatsgevonden, bijvoorbeeld het delen van ervaringen die op nationaal niveau zijn opgedaan in de twee jaar voor het actieplan van Slotervaart.

Ambtelijke capaciteit

De beschikbare ambtelijke capaciteit is gedurende de uitvoering uitgebreid. In de periode maart 2007 tot januari 2008 is ambtelijke capaciteit vrijgemaakt voor ondersteuning van de radicaliseringsdeskundige. Het betrof een part-time aanstelling van een projectmedewerkster. Vanaf januari 2008 is de betreffende medewerkster in dienst getreden als full-time beleidsadviseur. Senior capaciteit is gedeeltelijk vrijgemaakt voor de begeleiding en aansturing van het project binnen het stadsdeel. Deze capaciteit was nodig. De uitvoering kostte veel tijd en elk van de activiteiten was intensief, zowel wat betreft signalering als wat betreft het ontwikkelen en begeleiden van projecten. Er was en is onvoldoende capaciteit beschikbaar om interessante nieuwe inzichten verder te verkennen of projecten grootschaliger uit te voeren. Een voorbeeld hiervan zijn de denkbeelden van een schoolklas waar activiteiten in het kader van het actieplan hebben plaatsgevonden. Het betrof een gastles van de radicaliseringsdeskundige. Tijdens deze les bleek dat een deel van de leerlingen erg negatief dacht over onder meer de politie en over de houding van anderen ten opzichte van de islam. Dit zijn belangrijke zaken, mede in het licht van de benoemde factoren van radicalisering. Dit roept de vraag op hoe de denkbeelden en gevoelens van andere leerlingen op dezelfde school en op andere scholen zijn. Ook roept dit de vraag op of er niet meer moet worden geïnvesteerd in juist deze leerlingen. Tijd om met deze leerlingen verder aan de slag te gaan, ontbrak. Wel is deze ervaring of dit inzicht als input gebruikt bij de samenwerking met andere onderwijsinstellingen.

Vanaf het begin was duidelijk dat de aanpak een lange termijn aanpak zou moeten worden en dat snelle successen beperkt mogelijk waren. Een complicerende factor is dat effecten moeilijk inzichtelijk kunnen worden gemaakt. Dit geldt ook voor andere gemeenten en is inherent aan het onderwerp en aan de lokale aanpak. Het ministerie van BZK schrijft in de recente trendanalyse hierover het volgende: *“polarisatie en radicalisering zijn complexe processen die niet eenvoudig te duiden en te meten zijn. (...) wetenschappelijke (empirische) kennis over (...) de aanwezigheid van radicale bewegingen ontbreekt veelal. (...) De cijfers met betrekking tot Nederland zijn vooralsnog fragmentarisch en vaak onvolledig (...)”*.²¹

3.3 Resultaten

Het oorspronkelijke actieplan heeft twee hoofddoelstellingen en enkele neven-doelstellingen. Zoals reeds aangegeven in de inleiding wordt het actieplan als groeidocument beschouwd. Gaandeweg zijn activiteiten uitgevoerd, aangepast, stopgezet of aangehouden. In deze paragraaf bespreken wij onze observaties per beleidsmaatregel. Tevens wordt ingegaan op complicerende factoren in de uitvoering. Zie voor een volledig overzicht bijlage 3.

Oorspronkelijke activiteiten actieplan
Alternatieve (nieuw ontworpen) activiteiten

²¹ BZK, *Trendanalyse Polarisatie en radicalisering*, Den Haag, december 2008, p.2.

Beleidsmaatregel 1	Bevordering van bewustwording onder (moslim)jongeren en hun sociale omgeving van de gevaren van radicaliseringsprocessen
1. Themabijeenkomsten (voorlichting)	Na heroriëntatie heroverwogen en waar mogelijk ondergebracht binnen andere activiteiten.
2. Jongerendebatten	Niet uitgevoerd; in verkenningsfase.
3. Informatie verschaffen via internet	Niet uitgevoerd; in oriëntatiefase.

Binnen de eerste beleidsmaatregel zijn de geplande activiteiten niet uitgevoerd, althans niet als separate activiteit. Dit is een bewuste keuze geweest gebaseerd op nieuwe inzichten. Het bleek mogelijk de thematiek onder te brengen in activiteiten binnen andere beleidsmaatregelen zoals binnen de Religieus- Seculiere Kring (zie maatregel 7). De intentie is om de activiteiten alsnog uit te voeren, al dan niet in aangepaste vorm.

De keuze voor activiteit 1 en 2 is in 2007 begrijpelijk. Dergelijke bijeenkomsten kunnen ons inziens, zoals is gebeurd, beter worden aangeboden binnen het onderwijs en mogelijk onder een andere noemer (Wij Amsterdammers- beleid). Algemene voorlichting over radicalisering zal de bewustwording van een aantal jongeren misschien vergroten, maar waarschijnlijk niet potentieel vatbare jongeren. Het effect is beperkt. Beter zou gericht gewerkt kunnen worden aan algemene versterking van vaardigheden en competenties (weerbaarheid). Investerings die in potentie een duurzamer effect sorteren. Een mogelijkheid is om de voorlichtingsbijeenkomsten en debatten te koppelen aan vaardigheidstrainingen. Een andere mogelijkheid is om met de jongeren specifieke voor hen direct relevante onderwerpen te bespreken, al dan niet samen met diegenen die onderwerp zijn van hun frustratie. Denk hierbij aan een bijeenkomst met journalisten over mediaberichtgeving over de islam (of over bijvoorbeeld de situatie in het Midden-Oosten) of aan een bijeenkomst met politieagenten over de werkwijze van de politie.

Activiteit 3 (Informatie verschaffen via internet) verdient speciale aandacht. Internet is een belangrijke informatiebron, in het bijzonder voor jongeren. Meerdere keren is in onderzoekspublicaties en tijdens onze gesprekken gerefereerd aan het internet als bron van potentiële radicale boodschappen. Tegenover dergelijke geluiden, zo gaven respondenten aan, is het zaak een gematigd tegenwicht te bieden. Het stadsdeel wilde jongeren faciliteren bij het zoeken naar een gevarieerd aanbod. Het doel was om 'vragen van de (moslim)jongeren via internet door de Imam en Islamdeskundigen te laten beantwoorden', aldus het actieplan. Het stadsdeel had een geschikte uitvoeringspartner gevonden, maar vanwege gevoeligheden rond de uitleg van het principe van scheiding kerk en staat kon geen invulling worden gegeven aan deze activiteit.

Ons inziens zijn de invloedsmogelijkheden van het stadsdeel als het gaat om internet, beperkt. Het is een onderwerp dat zich leent voor landelijke partners, mede omdat het aanbod ook niet locatiespecifiek is. Ook reguleert het aanbod deels zichzelf: meer radicale internetposts worden door anderen van weerwoord voorzien. De vraag is daarmee of de focus moet liggen op het verschaffen van informatie via internet of op het vergroten van de weerbaarheid tegen radicale boodschappen op internet. Dit laatste wordt ook bevorderd door de andere maatregelen uit het actieplan. De moskeeën kunnen hierbij ook zelf zorgen dat jongeren meer vragen durven te stellen aan de imam.

Beleidsmaatregel 2	Het faciliteren van het aanbod dat gericht is op het ontwikkelen van de competenties die de weerbaarheid van jongeren en hun ouders vergroten.
4. Vaardigheidstraining en/ gesprekken en discussies	Niet uitgevoerd, maar wel alternatieve activiteit: Identiteits- en weerbaarheid moslimmeiden (zie onderstaande).
5. Jeugdparticipatief project (Jongeren en hun islam)	Werving en training kerngroep; 10 groepsgesprekken (waarvan 9 georganiseerd door leden kerngroep, 1 door uitvoerende partner) Presentatie eindpublicatie, voordracht en debat op 13 november 2008 Bereik: 9 kerngroepleden + 42 mannelijke en 42 vrouwelijke deelnemers
6. Socratische gesprekken in de moskeeën	Bijeenkomsten in de moskee tot zomer 2008; Bereik: ruim 50 deelnemers. Niet bekend of het bereik gedurende de reeks van gesprekken stabiel is gebleven, of is toe- of afgenomen.
7. Media-vaardigheidstraining en	Niet uitgevoerd; verkennende gesprekken gevoerd. Wel is eerder een vergelijkbaar project in het kader van Wij Amsterdammers uitgevoerd. In samenspraak met de centrale stad wordt gezocht naar de ontwikkeling van een gezamenlijk aanbod.
Ontwikkeling en uitvoeren training identiteits- en weerbaarheid onder een groep moslimmeiden	Drie trainingen ontwikkeld en uitgevoerd in reeks van circa 20 bijeenkomsten; Bereik: 8- 15 deelnemers.
Empowerment training informele sleutelfiguren (project centrale stad, samen met Slotervaart)	Een studieweekend van op 2- 4 november 2007, gevolgd door 4 trainingsmodules (7, 14, 21 en 28 november 2007). Het project is afgesloten met een bijeenkomst op 14 december; Bereik: circa 40 deelnemers.

Binnen beleidsmaatregel 2 zijn drie geplande activiteiten uitgevoerd. Binnen elk van de activiteiten is geïnvesteerd in versterking van competenties en vaardigheden van met name jongeren. Een intensief project betrof het Jeugdparticipatief- project, waarbij enkele jongeren uit Slotervaart hebben deelgenomen aan een groter project van Forum en het Verweij-Jonker Instituut. Daarbinnen is de eigen verantwoordelijkheid en initiatief van een kerngroep jongeren gestimuleerd, onder meer door hen zelfstandig activiteiten voor andere jongeren te laten organiseren. In het rapport concluderen de auteurs het volgende:

*“De jongeren in dit onderzoek maken duidelijk dat zij graag deelnemen aan de samenleving, maar zij willen dit wel doen vanuit hun eigen identiteit. (...) Zij zijn zich bewust van het gevaar van de slachtoffermentaliteit en van het belang van eigen initiatief, maar missen vaak de nodige steun vanuit hun omgeving. Dit geldt zowel voor het gezin als voor de instituties daarbuiten met zorg voor de jeugd, of het nu om zelforganisaties als de moskee gaat of om reguliere organisaties: zij sluiten onvoldoende aan bij de steunbehoeften van de jongeren”.*²²

Juist deze boodschap biedt mogelijkheden voor Slotervaart wanneer duidelijker in beeld is gebracht waar jongeren behoefte aan hebben. Dit kan als input worden gebruikt in het jeugdbeleid waarop het de- radicaliseringsbeleid ook is aangesloten. Juist dergelijke bevindingen lenen zich goed voor een gesprek met betrokken organisaties over het aanbod voor jongeren.

²² Pels, T., Gruijter, de, M., en Lahri, F., *Jongeren en hun islam*, oktober 2008, p. 27.

De georganiseerde Socratische gesprekken worden door A.G. Advies waardevol geacht, om meer dan een reden.²³ Zij hebben eraan bijgedragen dat de deelnemers actief zijn gaan nadenken over hun eigen rol (en die van de moskee) in de samenleving. Ook is een bijdrage geleverd aan een meer kritische omgang met hun eigen religie en religieuze informatiebronnen. Het laagdrempelige aanbod om kennis te nemen van de islam is eveneens van waarde om een meer gematigd tegenwicht te bieden aan alternatieve, meer politiek- salafistisch georiënteerde aanbieders. De gesprekken zijn begeleid door een jongerenimam. De gesprekken hebben geen vervolg gekregen, mede omdat nu een financiële vergoeding werd gevraagd. Dit zou niet passen bij de interpretatie van het scheidingsprincipe van kerk en staat.

De keuze voor investeringen in een informeel netwerk van sleutelpersonen is gebaseerd op de constatering van het stadsdeel dat het belangrijk is om draagvlak te hebben voor de aanpak binnen het (religieusculturele) maatschappelijk middenveld. Het gaat om draagvlak bij jonge, actieve burgers met kennis van zaken en de vaardigheden om deze kennis om te zetten in de dagelijkse praktijk. Met andere woorden: sleutelpersonen die in staat zijn als charismatisch rolmodel te fungeren en potentieel vatbare jongeren op hun gedrag aan te spreken. Een dergelijke actieve 'civil society' was grotendeels afwezig in Slotervaart. De investeringen in een informeel netwerk kunnen een belangrijke meerwaarde hebben, bijvoorbeeld tijdens hoogrisico momenten. Ook wordt door middel van deze investeringen gewerkt aan het vergroten van het bereik van beleid bij verschillende gemeenschappen en (jongeren-) groepen. Een relevant neveneffect vormt de gerichte investering in het vergroten van competenties en vaardigheden van de sleutelpersonen. Dit is een van de meest duurzame activiteiten die is uitgevoerd: een 'good practice'. De uitdaging is om blijvend te investeren in deze groep en om tegelijkertijd de verantwoordelijkheid in toenemende mate bij de sleutelpersonen zelf te leggen. De centrale stad heeft inmiddels een vervolg gegeven aan deze maatregel, waarbinnen het stadsdeel ondersteuning verleend.

De trainingen voor de sleutelpersonen zijn geëvalueerd. De uitvoerende partij *Academica Islamica*, in opdracht van de centrale stad, concludeert:

- "De sleutelfiguren zijn zich meer bewust geworden van hun eigen islamitische identiteit;
- De sleutelfiguren kunnen beter omgaan met dilemma's die zij als moslims in de Nederlandse seculiere samenleving ervaren;
- De sleutelfiguren hebben handvatten ontwikkeld om als volwaardige moslim en als volwaardig Nederlands burger te participeren in de samenleving;
- De sleutelfiguren zijn zich meer bewust van hun sleutelpositie en voorbeeldfunctie en zijn in staat om deze beter te vervullen".²⁴

Op de vraag of de cursisten kennis hebben opgedaan, dan wel handvatten hebben aangereikt gekregen die van waarde zijn voor het zijn van sleutelfiguur, geven deelnemers onder meer de volgende antwoorden:

- "Ja, maar meer nog heb ik een sterk netwerk opgedaan."
- "Ik denk wel dat er kennis is opgedaan wat betreft media en zelfkennis, maar te weinig om daadwerkelijk te zeggen dat ik mezelf nu veel strategischer kan opstellen ten behoeve van mijn gemeenschap".
- "Niet echt, wel bijgedragen aan kennisuitbreiding"
- "Niet helemaal. Ik heb veel kennis opgedaan in theorie. Maar hoe ik dat kan gebruiken in praktijk ben ik nog niet helemaal uit. Misschien is het de bedoeling dit zelfstandig uit te vinden".²⁵

²³ A.G. Advies, *De preventie van radicalisering (evaluatie interreligieuze dialoog en socratische gesprekken)*, september 2007.

²⁴ *Academica Islamica, Verslag empowermentstraining informele sleutelfiguren in Amsterdam*, 3 september 2007, p. 22.

Binnen beleidsmaatregel 2 is een alternatieve activiteit ontwikkeld en uitgevoerd: 'Identiteits- en weerbaarheidversterking onder een groep moslimmeiden'. Het betrof een intensief project, waarin een groep moslimmeiden gedurende een langere periode meerdere trainingen volgden. De training was gericht op het versterken van de identiteit- en weerbaarheid van deze kwetsbare groep. Aangrijpingspunt voor het traject was het contact dat de informele leidster van de groep met de (lokale) overheid opnam.

Het project laat zien dat als signalen actief worden opgepakt, de als moeilijk bereikbaar bekend staande doelgroep, wel te bereiken is. Ook laat het project zien dat belangrijke resultaten en effecten met een dergelijk lastige groep geboekt kunnen worden. In de evaluatie van het project benoemt A.G. Advies een aantal effecten ten aanzien van veranderingen in attitudes, gedrag en context. Zo is onder meer begrip gekweekt voor 'andersdenkenden', zoals 'de Nederlanders' of minder religieus georiënteerde burgers, werden meiden vrijer in de omgang met hun islamitisch geïnspireerde gedragscodes en namen een kritischer, meer reflexieve houding aan. Sommige meiden die geen werk hadden zijn gestart met activiteiten in het vrijwilligerswerk en van daaruit is getracht aansluiting te vinden met de arbeidsmarkt.²⁶

Tegelijkertijd geldt hierbij wel dat er sprake was van bijzondere omstandigheden waarbinnen dit project mogelijk werd, zoals het feit dat de groep zichzelf heeft gemeld met een vraag/behoefte. Het project biedt belangrijke inzichten voor anderen die denken over of werken aan het tegengaan van radicalisering, maar dit project kan zeker niet 1-op-1 overgenomen worden. Het vergt tijd, energie en een specifieke doelgroep die voldoende vertrouwen heeft in de aanbieder van de activiteit. Dan nog blijft het hard werken om de deelnemers betrokken te houden. Veel vrouwen zijn afgehaakt, om verschillende redenen. Van de achttien vrouwen die begonnen aan de trainingen, hebben vijf uiteindelijk de training afgemaakt. Een belangrijke les die door een respondent werd benoemd is dat overheidsinstanties gebruik moeten maken van 'windows of opportunity' die zich voordoen. Juist als daarmee kan worden samengewerkt met een moeilijk bereikbare doelgroep.

Ook voor Slotervaart is een vervolgstap op deze 'good practice' niet eenvoudig. De meiden moeten ons inziens verder worden begeleid, juist omdat het moeilijk zal zijn om door te gaan op de ingeslagen weg, zoveel blijkt wel uit de reacties die de meiden soms kregen uit de eigen omgeving. Het is waarschijnlijk dat de totale groep meiden in vergelijkbare situaties veel groter is. Deze meiden zullen niet eenvoudig kunnen worden bereikt, zonder dat zij zelf de behoefte hebben om een training te volgen. Het zal tijd en energie kosten om een volgende groep te bereiken. Toch zou dat ons inziens juist een van de belangrijkste uitdagingen zijn en zeker de moeite waard.

Beleidsmaatregel 3	Het ondersteunen van ouders in hun opvoedingstaak
8. Themabijeenkomsten/ voorlichting	Nog niet gerealiseerd als separate activiteit. Getracht is voorlichting terug te laten keren in de opvoedondersteuningsprogramma's (zie hieronder) en in samenwerking met scholen.
9. Opvoedings- ondersteunings- programma's	Beter omgaan met pubers in het kader van de pilot "Opvoeding, cultuur en islam": 9 bijeenkomsten 2008; bereik: ongeveer 12 deelnemers per bijeenkomst.

²⁵ Idem, p. 19-20

²⁶ A.G. Advies, *Evaluatie Pilottraining Identiteitsontwikkeling en Weerbaarheid. Een kwestie van identiteit*, juni 2008.

De beleidsmaatregel komt voort uit de constatering van medewerkers van het project radicalisering dat sommige islamitische ouders niet bij het Ouder- en Kind Centrum (OKC) terecht kunnen of durven met specifieke opvoedkundige vraagstukken. De ouders zouden slechts beperkt vertrouwen hebben in de deskundigen van het OKC, omdat deze weinig inzicht hebben in de specifieke (religieuze of culturele) achtergrond van de ouders en beperkte kennis van de islam, zo staat beschreven in de voortgangsrapportage. De rapportage noemt drie voorbeelden, zoals vragen over burqa's en hoofddoeken, gezamenlijke douchen na gymnastiekles en de weigering van een jongere onderwijs te volgen omdat vijf maal per dag bidden in de moskee belangrijker werd gevonden.²⁷ De gewenste samenwerking met het OKC verliep moeizaam. Er waren verschillende beelden bij nut en noodzaak en er was verschil van mening over de eerder genoemde problemdiagnose. Dit bleek een knelpunt in de uitvoering van deze maatregel. Parallel aan het verder verkennen van samenwerking, zijn twee nieuwe projecten opgestart die zijn uitgevoerd door externe trainers.

De themabijeenkomsten waarin voorlichting zou worden gegeven aan ouders over radicalisering zijn niet als afzonderlijk project uitgevoerd. De thematiek is wel ingebracht in de twee opvoedingsondersteuningsprogramma's. De kans dat deelnemers zullen deelnemen aan een voorlichtingsbijeenkomst over een gevoelig onderwerp is waarschijnlijk klein. Beter is het, zoals uiteindelijk is getracht, de thematiek te laten terugkeren in een breder programma. Een voorlichtingsbijeenkomst is mogelijk niet geschikt voor een 'open discussie' of beantwoording van eventuele vragen rond gevoelige kwesties.

De cursus opvoedondersteuning heeft interessante resultaten opgeleverd. In ieder geval is het gelukt om een groepje ouders te bereiken die, zo geven zij ook zelf aan, niet makkelijk de weg naar de reguliere instanties weet te vinden. De cursus heeft laten zien dat er veel vragen leven bij zowel moeders als vaders. Ook heeft de cursus aangetoond dat ouders open staan voor een leerervaring waardoor zij zelf betere opvoeders worden. Ook bood de opzet (meerdere bijeenkomsten met eenzelfde deelnemersgroep) de mogelijkheid onderlinge ervaringen en standpunten uit te wisselen. Ook in andere gemeenten, onder meer in Utrecht, zijn projecten gestart rond ouders en hun kinderen. Hierbij lag de focus op de verschillende werelden waarin kinderen zich bevinden: met name de wereld thuis en de wereld buiten die beiden andere dingen vragen van kinderen, met andere regels. Het project was waardevol. Het bereik was beperkt. In een vervolg moet een grotere groep kunnen worden bereikt, idealiter via het OKC.

In het evaluatierapport van A.G. Advies zijn onder meer reacties van ouders beschreven:

"Wat ik goed vond aan de cursus is het feit dat de deelnemende moeders na afloop verder gingen met het bediscussiëren van verschillende kwesties. Elke moeder deelde haar ervaringen of haar manier van opvoeden. Hier doe je zeker je winst mee omdat je dan de verschillende aanpakken hoort. Je ziet ook dat de opvoedingsmethodes van onze moeders over het algemeen hetzelfde zijn. Je herkent ook zaken en voornamelijk het feit dat het voor jezelf duidelijk wordt dat je niet de enige bent die bepaalde kwesties meemaakt. Het is ook goed om te horen dat andere moeders die de puberteitsperiode al hebben meegemaakt aangeven dat het uiteindelijk allemaal goed is gekomen, al waren er bepaalde problemen."

Zelf proberen de vrouwen de lessen uit de cursus ook toe te passen. De ene keer lukt dat beter dan de

²⁷ Stadsdeel Slotervaart, *Voortgangsrapportage Actieplan Slotervaart: het tegengaan van radicalisering*, februari 2008, p. 14.

andere keer, maar er is in ieder geval sprake van een bewustwordingsproces: *“Ik betrap mezelf er nog steeds soms op dat ik mijn emotie de overhand laat nemen. Het eerste wat je doet is schreeuwen. Ik werd pas geleden gebeld door de school, zij gaven aan dat mijn dochter te laat op school was verschenen. Toen mijn dochter thuiskwam werd ik meteen boos. Ik stelde haar de vragen die ik wilde stellen niet op een rustige manier. Maar omdat je de lessen heb geleerd in de cursussen dringt het op een bepaald moment weer tot je door dat dit niet de manier is.”*

De vrouwen hebben ook in hun omgeving (vriendinnen/kennissenkring) over de cursus gesproken. Ze hebben geprobeerd andere vrouwen te stimuleren mee te gaan naar de cursus. Tot grote teleurstelling van de moeders is dat over het algemeen niet gelukt.

“Het allerbelangrijkste wat ik meegenomen, is op welke manier ik kan overleggen met mijn kinderen. Wat de problemen ook zijn, je moet altijd in gesprek blijven met elkaar. Ook op welke manier ik de dialoog moet voeren. Dat je jouw kind bijvoorbeeld altijd aankijkt bij het praten. Ik merk dat ik zelf veranderd ben. De manier waarop ik naar mijn kind kijk is veranderd.”

“Er zijn bepaalde zaken waarin ik veranderd ben. Ik ga meer in gesprek met mijn kinderen. In plaats van bot nee zeggen, probeer ik mee te gaan in de denkbeelden van mijn kinderen en daar een wending aan te geven.”

“Op welke manier je met je kind over elk onderwerp kan praten. En dat je niet een dictatoriale houding moet aannemen. Het kan zijn dat je kind op bepaalde momenten gelijk heeft. Je kind heeft ook recht om zijn mening te geven.”

De mannen bespraken thuis met hun vrouw, wat ze leerden:

“Eigenlijk zijn wij ontwetend over zaken die ons geloof ons voorschrijft. Er zijn heel veel goede dingen waarvan wij geen weet hebben. Ik besprak de zaken wel met mijn vrouw. Over het algemeen probeer ik vaak opvoedingszaken die ik lees of hoor met mijn vrouw te bespreken. Ik wil dat zij daarvan kennis opdoet. Als ik dan niet thuis ben, kan zij mij vervangen.”

Ze probeerden net als de vrouwelijke cursisten hun omgeving te stimuleren om deel te nemen aan de cursus. Ook zij waren erg teleurgesteld dat ouders het niet zo serieus namen als zij: *“Maar er blijven toch ouders die niet willen. Die vinden dat zij niks extra's hoeven te leren. Dit vind ik echt een kwalijke zaak.”*

De mannen konden wel een tipje van de sluier oplichten over de oorzaken die hieraan ten grondslag liggen: *“Er zijn bepaalde vragen die gewoon gevoelig liggen als die plenair worden besproken. Iemand kan zich ongemakkelijk voelen als hij een vraag krijgt die zijn privé situatie blootlegt. Dat zorgt ervoor dat iemand de tweede keer niet meer komt opdagen. Dit kan bijvoorbeeld een vraag zijn die ervoor zorgt dat de rest van de deelnemers achter zijn onbehagelijke situatie komen.”²⁸*

Getracht moet worden voort te bouwen op deze projecten en te werken aan institutionele borging binnen het OKC. Er is inmiddels een start gemaakt met de deskundigheidsbevordering van onder meer het front- office van het OKC Slotervaart (zie beleidsmaatregel 6). Deze deskundigheidsbevordering alleen zal waarschijnlijk niet volstaan. Hierbij geldt dat een aantal thema's nadere verkenning of onderzoek vereisen, waarbij de centrale stad en in het bijzonder de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling (DMO) een cruciale rol vervullen. De DMO werkt op dit moment samen met de stadsdelen aan de versterking van de OKC's. Waarschijnlijk spelen in enkele andere stadsdelen dezelfde vraagstukken bij islamitische ouders. Omdat er juist nu

²⁸ A.G. Advies, *Evaluatie opvoedondersteuning: religie en cultuur in de opvoeding*, Almere, juni 2008, p. 26- 28.

wordt gewerkt aan versterking van de OKC's Amsterdam breed, is nu het momentum voor het gedegen doordenken van relevante opvoedingsvraagstukken en het eventueel uitvoeren van aanvullend onderzoek naar de behoeften en ervaren knelpunten/drempels bij islamitische ouders.

Beleidsmaatregel 4	Het ondersteunen van moskeeën en imams in het omgaan met radicaliserende jongeren en in het tegengaan van radicalisering
10. Moskeen (imams) ondersteunen in het bespreken van maatschappelijke thema's met (moslim)jongeren die (vermoedelijk) in het radicaliseringproces zitten	In maart en april 2007 zijn voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd, waaraan circa 12 imams hebben deelgenomen. Er is contact met een potentiële uitvoerder; verdere vormgeving van en interesse voor deze activiteit moet worden gezien.
11. Sportactiviteiten	Activiteit wordt door centrale stad uitgevoerd in Slotervaart, in overleg met het stadsdeel.
12. Training imams in Amsterdam West	Voorlopig is dit project geparkeerd, vanwege onder meer het beginsel scheiding kerk en staat en het vinden van een passend aanbod. De activiteit vereist een specifieke uitvoerder die nog wordt gezocht. Het streven is dit project alsnog uit te voeren.
13. Organiseren imamconferentie over radicalisering, religie en samenleving	Voorlopig is dit project geparkeerd, vanwege beginsel scheiding kerk en staat en het vinden van een passend aanbod. De activiteit vereist een specifieke uitvoerder die nog wordt gezocht. Het streven is dit project alsnog uit te voeren.
14. Training Weekendschool docenten	Niet gerealiseerd; in planning.

De uitvoering van beleidsmaatregel 4 bleek lastig. Hiervoor zijn meerdere redenen. Ten eerste dwingt het religieuze instellingen tot het innemen en vervullen van een bredere maatschappelijke rol. Die rol reikt verder dan een strikt religieuze taakopvatting waar religieuze instellingen van origine hun bestaansreden aan ontleen. De acceptatie van een bredere maatschappelijk verantwoordelijkheid is een vrijwillige keuze. Instellingen kunnen daartoe niet gedwongen worden. Soms vervullen instellingen reeds dergelijke rollen, maar zijn deze voor de buitenwereld niet altijd zichtbaar. Ten tweede gaat het hier om een delicate zoektocht naar een passend aanbod en naar een geschikte aanbieder. Hierbij moet rekening worden gehouden met alle bestaande gevoeligheden. En, niet onbelangrijk, moet de aanbieder ook erkend worden door de te betrekken partners en doelgroep(en). Radicalisering is een beladen onderwerp dat zeker ook binnen de moskee gevoelig ligt (of kan liggen). Samenwerking, anders dan financiering, met de overheid op dit specifieke terrein ligt niet voor de hand. Een laatste en meest zwaarwegende reden betreft de invulling van het beginsel van de scheiding van kerk en staat. Dit werd al eerder gesignaleerd in de voortgangsrapportage als een belangrijk knelpunt. Juist wanneer moskeeën zijn overtuigd van nut en noodzaak van eigen inspanningen om radicalisering tegen te gaan en met voorstellen komen die financiering behoeven, moet de overheid een stap terugzetten of zet ze een stap terug. In potentie waardevolle samenwerkingsverbanden gaan hierdoor verloren.

Een voorbeeld ter illustratie. Het begrip 'training voor imams' roept in de praktijk weerstanden op. Een respondent merkt op:

"Bij uitstek imams zijn in staat radicalisering waar te nemen en hierop adequaat te reageren. Daar hebben wij geen training voor nodig. Wij zouden als imams dergelijke trainingen juist kunnen verzorgen. De imam heeft een religieus en cultureel bepaald gezag en kan jongeren met autoriteit aanspreken op hun gedrag".

Door de participatie van een aantal imams in een reeks van bijeenkomsten, waarin het thema radicalisering uitgebreid werd behandeld en bediscussieerd en ook over mogelijkheden voor toekomstige samenwerking is gesproken, zijn blijkbaar bepaalde verwachtingen gewekt zoals de verwachting van een mogelijke financiële vergoeding, indien imams zouden deelnemen aan bepaalde trajecten of een eigen projectvoorstel zouden indienen. Een dergelijke vergoeding werd door hen ook legitiem geacht, vanwege de deelname aan de sessies op vrijwillige basis. Dit bleek vervolgens niet mogelijk te zijn. Na de enthousiasmering en overtuiging volgt dan de afwijzing.

Het beeld bestaat dat de (lokale) overheid op een rigide manier vasthoudt aan het beginsel van scheiding kerk en staat. Maar indien de omstandigheden daartoe nopen, zoals naar aanleiding van beladen gebeurtenissen (Fitna of het incident rond het ambulancepersoneel) wordt de hulp van imams ingeroepen. Dat wekt bevreemding. "Eerst worden we aan het lijntje gehouden, en later op de voorgrond getrokken en roept men: waar zijn de imams? Waarom neemt de islamitische gemeenschap geen standpunt in?" "Hiermee", zo stelt een respondent, "lijkt het alsof imams alleen plichten hebben, en geen rechten".

Inmiddels heeft de centrale stad een Notitie Scheiding Kerk en Staat opgesteld. Op basis hiervan kan opnieuw worden nagedacht over het alsnog uitvoeren van een deel van de activiteiten.

Notitie Scheiding Kerk en Staat

"Een van de vraagstukken die de laatste jaren in het brandpunt van de belangstelling is komen te staan is het beginsel van scheiding van kerk en staat. Tot voor kort stond dat beginsel in Nederland eigenlijk niet frequent ter discussie, maar de laatste jaren is dat veranderd. Op tal van plaatsen rijst de vraag naar de inhoud van het beginsel en dan blijkt dat in veel gevallen onduidelijkheid bestaat over de precieze betekenis ervan."

"Traditioneel wordt de verhouding tussen overheid en godsdienst in Nederland bepaald door een viertal beginselen: 1) de scheiding van kerk en staat, 2) de vrijheid van godsdienst (en levensovertuiging), 3) het gelijkheidsbeginsel, 4) de neutraliteit van de overheid. Uit deze opsomming blijkt dat het beginsel van scheiding van kerk en staat een belangrijk beginsel is, maar niet de relatie tussen godsdienst en overheid in al haar facetten behelst."²⁹

In de notitie concludeert het college van B&W: "Het beginsel (...) verzet zich evenmin tegen financiële banden tussen kerk en staat. In tegendeel. Om iedereen in de gelegenheid te kunnen stellen vrijheid van godsdienst te belijden kan het voorkomen dat de overheid daarvoor extra faciliteiten biedt, zolang de overheid zich maar neutraal opstelt en opereert binnen de grenzen van het gelijkheidsbeginsel. Het gaat bij de toepassing van het beginsel (...) niet zozeer om de mate van scheiding tussen kerk en staat, maar om de neutraliteit van de staat ten opzichte van religie. (...) De vier principes leiden in de praktijk tot een

²⁹ Notitie Scheiding Kerk en Staat, p. 1:

amsterdam.nl/asp/download.aspx?file=/contents/pages/116277/notitiescheidingkerkenstaatdef.pdf

contextuele oordeelsvorming. Deze oordeelsvorming zal altijd een samenspel zijn van toetsing aan het rechtsstatelijk karakter en de maatschappijvisie die het college voorstaat gecombineerd met specifieke beleidsdoelstellingen. (...) Het College volgt in de regel de visie van een *inclusieve neutraliteit*³⁰ van de (lokale) overheid. Er kunnen zich echter omstandigheden voordoen, waarbij de maatschappijvisie van de *compenserende neutraliteit*³¹ de meest geëigende is. Een keuze voor laatstgenoemde zal telkens weer, van geval tot geval, moeten worden geargumenteed”.³²

In de notitie gaat het College ook expliciet in op het onderwerp radicalisering.

“In voorkomende gevallen kan de gemeentelijke overheid ertoe besluiten om mensen werkzaam bij kerken, moskeeen e.d. of bij instellingen op confessionele grondslag of individuen met een duidelijke religieuze, ideologische of levensbeschouwelijke overtuiging in te zetten om specifieke gemeentelijke beleidsdoelstellingen te realiseren. Dat gebeurt bijvoorbeeld bij de aanpak van radicaliserende jongeren in Amsterdam.” Omdat deze soms moeilijk bereikbaar zijn kunnen deze jongeren “alleen met behulp van een specifiek religieus of ideologisch discours (...) weer worden teruggehaald uit hun sociale isolement en weer worden betrokken bij de samenleving.” Het College gaat ervan uit dat het principe van de scheiding van kerk en staat binnen deze aanpak (de inschakeling van de aanwezige religieuze infrastructuur voor de aanpak van radicalisering) niet wordt geschonden, vanwege de afwezigheid van een institutionele bemoeienis over en weer. Ten aanzien van de subsidiering van dergelijke activiteiten wordt opgemerkt dat, “het beginsel (...) zich niet tegen overheidssubsidiering van maatschappelijke activiteiten van kerken en instellingen op confessionele grondslag verzet. Daarover bestaat in Nederland brede overeenstemming als het gaat om activiteiten op het gebied van onderwijs, welzijn, maatschappelijk werk, hulpverlening, gezondheidszorg etc.” Echter, “een dergelijke consensus moet nog worden verworven als het gaat om het subsidiëren van activiteiten gericht op het bestrijden van radicalisering. Dat is immers een nieuw beleidsterrein. (...) Het is zoeken en pionieren bij de strijd tegen radicalisering. Wanneer vanuit het oogpunt van veiligheid wordt besloten dat een interventie bij een radicaliserende jongere noodzakelijk is, gaat de afweging over de vraag met welk middel de veiligheid het beste gediend is”.³³

Aan deze notitie werd een aantal maal gerefereerd door respondenten in het maatschappelijk middenveld. Zij maakten duidelijk dat de inhoud van de notitie blijkbaar (nog) niet is doorgedrongen tot het niveau van het ambtelijk apparaat. Subsidieverzoeken waarin ambtenaren een relatie met religieuze activiteiten waarnamen zouden haast per definitie worden afgewezen. In de beleving van de deze respondenten werd het verzoek niet altijd op inherente waarde beoordeeld. Zo zouden projecten gebaseerd op bepaalde (specifieke) maatschappelijke behoeften niet van de grond komen. Een respondent verwoordde het als

³⁰ De notitie stelt over het begrip inclusieve neutraliteit: “*Inclusieve neutraliteit geeft ruimte aan culturele, religieuze en levensbeschouwelijke diversiteit van burgers. De overheid draagt zorg voor gelijke behandeling, biedt soms ondersteuning maar mag niet de ene religie of levensbeschouwing voorrang geven boven de andere. Het Nederlandse stelsel is gebaseerd op deze vorm van neutraliteit*”. Idem, p.8.

³¹ De notitie stelt over het begrip compenserende neutraliteit: “*Dit concept (...) geeft burgers eveneens de ruimte om godsdienst of levensovertuiging te uiten en onderdeel te laten zijn van de publieke sfeer, maar at betreft de rol van de overheid gaat het een stapje verder. Er kan een taak voor de overheid weggelegd zijn, wanneer er sprake is van bijzondere omstandigheden die gelegen kunnen zijn in historische of structurele ongelijkheden of in maatschappelijke achterstanden van bepaalde godsdiensten en levensbeschouwingen. Om de gelijkheid van alle godsdiensten en levensbeschouwingen daadwerkelijk te garanderen kan de overheid in voorkomende gevallen groepen die achterblijven extra ondersteunen. De overheid zal die extra steun dan wel van geval tot geval moeten beargumenteren, al kan men proberen daar beleid op te voeren (...)*”, Idem, p.8.

³² Idem, p. 13-14

³³ Idem, p.12-13.

volgt: “Het praktische doordenken van de implicaties van de notitie heeft nog niet plaatsgevonden.” Hiermee doelde de respondent op de discussie over en invulling (of toepassing van) het principe van de scheiding van kerk en staat. Dit was in zijn perspectief vooral een theoretische exercitie gebleken. De praktische vertaalslag naar toepassing van de mogelijkheden die het beginsel biedt blijft lastig.

Het is belangrijk dat de notitie er is en het Amsterdamse College van B&W aangeeft hoe het tegen de kwestie aankijkt. Tegelijkertijd wordt juist in de notitie aangegeven dat het van de specifieke situatie en context afhankelijk is, wat de gewenste houding van de overheid is. De benoemde principes en het benoemde uitgangspunt van inclusieve neutraliteit bieden een basis, maar vergen nadere interpretatie als het gaat om de specifieke projecten in het kader van het actieplan. Daarbij is de weg nu vrij voor Slotervaart om eigen uitgangspunten te benoemen voor de wijze waarop wordt samengewerkt met religieusculturele organisaties, zolang maar wordt gewerkt op basis van de genoemde principes. Inzet van neutrale islam deskundigen is een optie, maar de vraag is of de deskundigheid van deze mensen wordt erkend door de doelgroep. Tegelijkertijd is juist de inzet van bijvoorbeeld een imam voor de trainingen en discussie lastig, gelet op de geformuleerde principes. Een optie kan zijn om de imams zelf te vragen om met een voorstel voor externe deskundigen te komen. Tegelijkertijd roept dit de vraag op welke eisen kunnen worden gesteld aan de inhoud, maar ook de vorm van de activiteiten. Mag iedereen een voorstel indienen? Ook diegenen met bijvoorbeeld een salafistische boodschap? Dit laatste moet ons inziens mogelijk zijn zolang de activiteiten niet leiden tot het vergroten van onverdraagzaamheid en beperking van grondrechten (zie ook de recente aanbevelingen van het IMES, zoals benoemd in paragraaf 3.11).

Indien het gaat om het trainingen van vaardigheden, bijvoorbeeld conflicthantering of didactische vaardigheden, zijn er ons inziens geen beperkingen vanuit de principes rond de scheiding van overheid en godsdienst.

Beleidsmaatregel 5	Het sluitend maken van de radicaliseringssignaleringsystemen
15. Afstemmingsoverleg	In uitvoering, doorlopend proces
16. Casusoverleg	Idem
17. Overleg/expertmeetings/ Training	Idem

De radicaliseringsdeskundige heeft enkele signalen van mogelijke radicalisering, geconstateerde ontwikkelingen en vragen van professionals in Slotervaart ingebracht bij de IHH van de centrale stad. Ook neemt hij structureel deel aan het casusoverleg. Dit werd bijzonder op prijs gesteld. Zijn participatie (en daarmee inbreng van kennis en ervaring) heeft de kwaliteit van het casusoverleg versterkt, zo gaf een respondent aan. Ook omgekeerd heeft dit positieve effecten gehad: zowel het casusoverleg van de IHH als het Beleidsoverleg Polarisatie en Radicalisering zorgde voor een klankbordmogelijkheid voor de radicaliseringsdeskundige. Zie voor een nadere analyse van de signalerings- en expertisefunctie, paragraaf 3.4.

Beleidsmaatregel 6	Het faciliteren van de samenwerking met het onderwijs en de jeugdvoorzieningen
18. Afspraken maken met het onderwijs over de behandeling van het thema radicalisering/voorlichtingen	In 2007 en 2008 is er contact geweest tussen de anti-radicaliseringdeskundige van het stadsdeel en het basis- en voortgezet onderwijs; In uitvoering, doorlopend proces
19. Ontwikkelen van educatieve programma's over religie en de samenleving	Nog niet uitgevoerd. Wel zijn op twee scholen projecten in dit kader gestart.
20. Socratische gesprekken op scholen	Niet uitgevoerd.
21. Organiseren van workshops/ trainingen voor professionals uit de regio West	Zeven onderwijsinstellingen uit Slotervaart hebben geparticipeerd in een cursus van ICP, waaronder vier basisscholen. Het bereik betrof circa 15 deelnemers uit onderwijsveld; Diverse instellingen hebben deelgenomen aan cursus Van de Bunt, waaronder Spirit en Bureau Jeugdzorg; bereik: circa 15 deelnemers uit welzijns- en jongerenwerk; De trainingen vonden plaats in heel Amsterdam, in opdracht van de centrale stad.
A Classroom of Difference	Gestart november 2008, doorlopende activiteit.
Omgaan culturele verschillen en referentiekaders' (Training basisschool)	Tweedaagse training, uitgevoerd op 30 september en 1 oktober 2008. Gekeken wordt op welke wijze dit project in 2009 een vervolg krijgt.
Deskundigheidsbevordering Frontoffice en OKC	Presentatie/workshop medewerkers front- office op 21 augustus 2008. Het vervolg is in uitvoering.

Zoals reeds vermeld in de voortgangsrapportage is vanaf de start van het actieplan flink geïnvesteerd in de relatie met onderwijsinstellingen. Dit was noodzakelijk, onder meer voor het winnen van het vertrouwen van de scholen.³⁴ De ervaring leert dat onderwijsinstellingen geneigd zijn eigen oplossingen en antwoorden te formuleren voor situaties waarmee zij in praktijk te maken krijgen. Ook bestaan er bepaalde weerstanden ten aanzien van de rol van het onderwijs op dit specifieke dossier: het beeld overheerst dat van scholen wordt verwacht dat zij 'vreemd gedrag' van leerlingen 'melden' en zo bijdragen aan de terrorismebestrijding.³⁵ Dit geldt niet voor alle instellingen. Een respondent van een school in Slotervaart: *"Ik kom verschijnselen van mogelijke radicalisering, maar ook van sterke 'wij- zij' opvattingen onder allochtone leerlingen simpelweg tegen. Ik hoor dat, ik zie dat. Er is een enorme kloof tussen sommige leerlingen (en hun ouders) en de moderne samenleving. Dan kan je twee dingen doen, of je sluit je ogen (en doet alsof het er niet is), of je gaat ermee aan de slag. Hoe moeilijk het ook is"*.

Op het niveau van de centrale stad bleek het lastig om meldingen binnen te krijgen bij het, op 1 juni 2006 speciaal hiervoor opgerichte, Amsterdams Onderwijs Adviespunt Radicalisering (AOR). Eind 2006 concludeert het AOR dat er waar het gaat om radicalisering sec nauwelijks

³⁴ Stadsdeel Slotervaart, *Voortgangsrapportage Actieplan Slotervaart: het tegengaan van radicalisering*, februari 2008, p.5.

³⁵ Zie onder meer: COT, *De rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering*, 2008, hoofdstuk 6: Het onderwijs.

een beroep wordt gedaan op het AOR vanuit het onderwijs. Scholen zoeken het antwoord op radicalisering vooral in preventie, aldus het AOR. In de periode oktober 2006 - januari 2007 hebben scholen en/of instellingen het AOR 17 keer benaderd.³⁶ De verzoeken betroffen onder meer het geven van voorlichting. Dit betekent volgens het AOR niet dat er niets aan de hand is op de scholen:

“Als men een school vraagt of er sprake is van radicalisering op die school, dan is het antwoord in de regel nee. Tegelijkertijd zijn er leerkrachten in het primair onderwijs die worden geconfronteerd met juichende kinderen als er ergens in de wereld een aanslag is gepleegd. Andere leerlingen weigeren gehoor te geven aan een aanwijzing van een leerkracht omdat ‘dat niet mag van de Islam’. Van weer andere leerlingen weten docenten en leerkrachten niet of het nu gaat om het kopiëren van uitspraken van oudere broers of zussen of dat er sprake is van werkelijk radicaal gedachtegoed. En dan is er nog de beroepsethiek die zegt dat een school er niet is om kinderen te stigmatiseren of ‘uit te leveren aan de snuffelstaat’.

In de eindrapportage over de pilot AOR staat het volgende:

In het pilotjaar hebben de Amsterdamse scholen zeer beperkt een beroep gedaan op het Amsterdams Onderwijsadviespunt Radicalisering. Redenen daarvan zijn onbekendheid met het fenomeen zelf en het duiden ervan, beroepsethische dilemma's van leerkrachten en docenten en de vrees voor slechte publiciteit. Daarnaast zien scholen veel overlap met vraagstukken rond interculturele verhoudingen.³⁷

De pilot is omgezet naar een permanente plek binnen Veiligheid in en om Scholen (VIOS).

Ook Rotterdam geeft aan dat met name in het begin het moeilijk bleek om scholen te betrekken. *“Het lukt tot op heden nauwelijks om het onderwijs en de gezondheidszorg te bewegen tot aandacht voor het onderwerp radicalisering,”* aldus de gemeente in de Tweede trendrapportage radicalisering in Rotterdam (mei 2007).

De investeringen in de contacten in Slotervaart laten wat dat betreft zeker successen zien. Meerdere signalen zijn afkomstig van scholen dan wel van de leerplichtambtenaar waarna samenwerking is gezocht met de desbetreffende school. Dit lukte niet altijd, maar in de meeste gevallen werd het advies van de radicaliseringsdeskundige opgevolgd. Het succesvol betrekken van scholen bij de signalering is wat ons betreft dan ook zeker een ‘good practice’.

Een reactie per brief van een docent aan de radicaliseringsdeskundige

“Ik heb de hulp die jij ons/mij gegeven hebt als zeer positief ervaren. Positief omdat je mij inzicht gaf in de situatie en manier van denken van mijn leerlingen. Omdat jij als moslim en man geloofwaardiger bent voor de ouders en leerlingen, zeg maar 'een van hen'. Maar vooral ook vanwege de positieve wijze waarop je de (COT: georganiseerde) discussies leidde, de leerlingen aan het woord liet en hen zelf belangrijke conclusies liet trekken. “

De ervaringen in Slotervaart komen overeen met eerder landelijk onderzoek naar de beelden over, opvattingen over en ervaringen van docenten met het onderwerp radicalisering. Kennis

³⁶ Gemeente Amsterdam, Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling, AOR Tweede rapportage november 2006 – februari 2007, maart 2007, pp. 7-9.

³⁷ Gemeente Amsterdam, DMO, *Eindrapportage Amsterdams Onderwijsadviespunt Radicalisering*, september 2007

over en inzicht in de islam en in de belevingswereld van leerlingen met een moslimachtergrond is bij veel docenten beperkt. Dit maakt dat het belangrijk is om te werken aan deskundigheidsbevordering, waarbij de focus breder is dan sec radicalisering.

Binnen beleidsmaatregel 6 is gericht gewerkt aan een dergelijke deskundigheidsbevordering van vertegenwoordigers uit het onderwijs- en welzijnsveld. Een select aantal professionals heeft aan de trainingen deelgenomen. Een mogelijke verklaring voor de beperkte deelname is het vrijblijvende karakter. Hierdoor is deelname aan de training afhankelijk van de betreffende instelling of professional die de uitnodiging ontvangt en de inschatting die vervolgens wordt gemaakt. Het verplicht stellen van deelname is, zo gaf een van de respondenten aan, geen goede optie. Wij onderschrijven dit. Professionals moeten immers de meerwaarde van de training of cursus zelf inzien. Mogelijk kan het trainingsaanbod actiever onder de aandacht gebracht worden van de instellingen.

Een docente, die zelf via- via werd geattendeerd op het trainingsaanbod, reageerde niettemin enthousiast:

“Zowel de inhoudelijke verdieping, als de onderlinge uitwisseling van ervaringen vond ik persoonlijk erg waardevol. Dit werd mede veroorzaakt door de gevarieerde samenstelling van deelnemers (docenten, bestuurders, zorgcoördinatoren). Juist die combinatie van perspectieven is interessant. Een belangrijk aspect is de bewustwording over de eigen vooroordelen, opvattingen en denkbeelden. Deze beïnvloeden namelijk in belangrijke mate, maar veelal onbewust, het professionele handelen”.

De trainingen zijn in opdracht van de centrale stad ontwikkeld en uitgevoerd. Deze trainingen worden op dit moment geëvalueerd door FORUM. Het feit dat gericht is gezocht naar en is geëxperimenteerd met een training die past bij verschillende beroepsgroepen, zoals het onderwijs, jongerenwerk en jeugdhulpverleners is een ‘good practice’.

De trainingen zijn waardevol, maar zijn niet voldoende om het onderwerp goed te beleggen. Dit vergt ook duidelijke afspraken binnen scholen over hoe om te gaan met potentiële signalen van radicalisering. Ook vergt het een continue investering, ook bij nieuwe docenten. Dit is naar ons idee alleen waardevol als het gaat om meer dan radicalisering. In feite gaat het om verdere professionalisering van docenten in reactie op maatschappelijke ontwikkelingen, in dit geval het feit dat religie (en specifiek de islam) van invloed is op het leven van een deel van de leerlingen. Ook de maatschappelijke discussies over de islam en de impact hiervan op de leerlingen is daarmee direct relevant voor docenten. Dit vergt ons inziens aandacht in een vroeg stadium: de opleiding van docenten. Dit overstijgt de mogelijkheden van het stadsdeel.

Het stadsdeel is onlangs gestart met deskundigheidsbevordering van professionals die in aanraking komen met ouders. Het gaat om front- office medewerkers van het stadsdeel en professionals vanuit de verschillende disciplines binnen het OKC in Slotervaart. Ook hierbij geldt dat deskundigheidsbevordering een belangrijke eerste stap is. Vervolgens moet het daadwerkelijk dienstenaanbod waar nodig worden aangepast en moet binnen de organisaties zelf duidelijk zijn wat het gedeelde standpunt is rond enkele gevoelige opvoedkwesties. Ook moet duidelijk zijn wat de gewenste handelwijze is bij vermoedens van radicalisering, zonder dat dit afbreuk doet aan de beroepsethiek. Ook moet mogelijk worden gewerkt aan de externe communicatie zodat islamitische ouders worden bereikt. Professionals moeten weten waar zij voor vragen terecht kunnen. Bij gebrek aan een geschikte uitvoerende partner, verzorgt het stadsdeel hierbij de bijeenkomsten zelf.

Op een van de scholen is, na intensief onderling overleg en het zoeken van een passend aanbod, een specifiek project uitgevoerd: 'Omgaan met culturele verschillen en referentiekaders'. De activiteit was gericht op het onderwijzend personeel. Het stadsdeel wilde aanvankelijk aan de slag met drie doelgroepen: ouders, leerlingen en docenten. Het is niet gelukt om een project voor elk van de doelgroepen te realiseren, met name vanwege beperkte financiële middelen. Daarom is gestart met het onderwijspersoneel, maar wordt nog steeds gestreefd naar een aanbod voor alle drie de groepen. Dit past ook in de visie van het stadsdeel. Juist investeringen in zowel de jongeren zelf, hun ouders en hun omgeving moet het tegengaan van radicalisering mogelijk maken. Enkele reacties van deelnemers op de vraag wat zij hebben geleerd van de cursus:

- *"Meer geleerd over de doelgroep en radicalisering en hoe te handelen"*
- *"Veel geleerd over culturen, andere gewoonten, veel nieuwe ideeën en tips voor in de klas"*
- *"Zorgen dat kinderen niet/zo min mogelijk n identiteitsproblemen komen door in ieder geval geen kritiek te geven over ouders/opvoeding/cultuur"*
- *"Radicalisering begint niet bij het religieuze aspect, maar eerder bij het sociale (onvrede, minderwaardigheidsgevoel) en wordt dan een zoektocht naar identiteit waarbij religie erg belangrijk wordt"*
- *"Niet alle moslims over een kam scheren" en "Niet alle mannen met baarden en jurken zijn "enge" mannen"*
- *"Bewustwording van het dilemma waar een groot aantal kinderen in zit, tussen schoolcultuur en thuiscultuur".³⁸*

De cursusaanbieders geven in de evaluatie zelf aan dat de training heeft voorzien in de behoeften van de betreffende onderwijsinstelling. "Deelnemers hebben gezien en geleerd dat zij weldegelijk een mening mogen hebben over het gedrag van leerlingen en hun ouders. (...) de norm van de school mag en kan gelden zolang je begrijpt wat de ander beweegt en consequent kunt blijven vasthouden aan én uitleggen wat de norm is en wat niet". Ook heeft volgens de evaluatoren een transfer plaatsgevonden van deelnemers (docenten) naar de klas.³⁹ De cursus lijkt hiermee te hebben bijgedragen aan bewustwording van docenten door een eerste kennismaking met het fenomeen radicalisering.

Een lyceum is in november 2008 gestart met het project 'A Classroom of Difference'. Het project bestaat uit een serie van bijeenkomsten (20 X 80 minuten) voor leerlingen uit de tweede klas van het voortgezet onderwijs (HAVO/VWO). Dit project is tot stand gekomen op eigen initiatief van de school. Zij achtte het van belang te investeren in de sociale vaardigheden van haar leerlingen en in het vergroten van bewustwording over en omgang met thema's als discriminatie en racisme. Het stadsdeel steunt het initiatief en treedt op als co- financier. Het is een voorbeeld van een project dat voorkomt uit de eigen behoeften van de instelling zelf (en een illustratie van de gekozen werkwijze binnen de aanpak.

Het stadsdeel heeft met meerdere scholen contact, met name met de basisscholen omdat dit de directe verantwoordelijkheid is van het stadsdeel. Het stadsdeel streeft naar maatwerk per school. Ons inziens moet absoluut worden gestreefd naar maatwerk, maar wel in aanvulling op een basis die overal wordt aangeboden. Niet alleen op scholen waar veel leerlingen met een

³⁸ Twynstra Gudde Adviseurs en Managers/Stichting Leefstijl, *EvaluatieTraining (basisschool, COT)*, 18 november 2008, p. 3-4.

³⁹ Idem, p.1-2.

islamitische achtergrond zitten is de islam een relevant onderwerp. Om 'wij- zij' denken te voorkomen moeten alle bevolkingsgroepen worden betrokken. Een project als 'A classroom of difference' is niet radicaliseringsspecifiek en past bij iedere school. Wij onderschrijven de visie van het stadsdeel dat een aanpak het beste werkt wanneer de eigen behoeften van scholen centraal staan. Het omgaan met verschillende jeugdculturen en met maatschappelijke vraagstukken rond bijvoorbeeld de islam, is ons inziens een onderwerp dat in potentie aansluit bij behoeften van alle scholen. In een overleg met basisscholen, maar ook met andere scholen, kunnen deze behoeften worden besproken. Hierbij moet worden aangesloten bij inspanningen van PAS op dit punt wat betreft de contacten met koepelorganisaties en besturen. Zoals we eerder aangaven, wat ons betreft nader onderzoek naar beeldvorming op scholen (bij docenten en leerlingen) interessant bij het bepalen van eventuele vervolgvactiteiten.

Beleidsmaatregel 7	Het bevorderen van de interactie tussen de verschillende bevolkings- en levensbeschouwelijke groepen
22. Interreligieuze lezingen	7 bijeenkomsten in periode februari- mei 2007 en 2008. Na een massale opkomst tijdens de eerste bijeenkomst (100 deelnemers, met name moslims) is besloten de vervolgbijeenkomsten in kleinere kring te organiseren; bereik: niet exact bekend, maar het zou circa 20 deelnemers betreffen.
23. Dialoogdagen of Religieus- Seculiere Kring	6 bijeenkomsten gerealiseerd in periode september 2007- januari 2008. Vervolgreeks van 6 bijeenkomsten in periode augustus 2008- 2009. Bereik: gemiddeld participeren tussen de 80 en 110 deelnemers.

De Religieus- Seculiere Kring vervult een waardevolle functie in het adresseren en bespreken van (actuele) maatschappelijke onderwerpen. In de jaren na de moord op Van Gogh zijn vele dialoogbijeenkomsten georganiseerd. De ervaringen hiermee zijn wisselend. De vraag is steeds wie er worden bereikt met deze bijeenkomsten: zullen diegenen die negatief denken over anderen deelnemen aan deze bijeenkomsten? Ook het eenmalige karakter van dergelijke bijeenkomsten is een kritisch punt.⁴⁰ Het project in Slotervaart is anders dan veel vergelijkbare projecten omdat in dit project mensen kunnen deelnemen aan meerdere bijeenkomsten. Ook konden de deelnemers zelf de thema's benoemen. Er zijn aansprekende panelleden en sprekers gezocht. Tijdens de bijeenkomsten werden gevoelige thema's niet geschuwd (zoals afvalligheid) en konden deelnemers zorgen of frustraties uiten. Hiermee vervulde de Kring ook een kanaliseringfunctie. Er is inmiddels een vaste deelnemerskring opgebouwd. Het aantal deelnemers overtrof de verwachting ruimschoots.

Idealiter worden ook mensen die negatiever denken over andere bevolkingsgroepen bereikt en betrokken. In de evaluatie van deze activiteit is aangegeven dat deelnemers de inbreng vanuit een meer 'rechtse' hoek misten, zoals bijvoorbeeld 'Partij voor de Vrijheid stemmers'.⁴¹

Een belangrijke opbrengst van deze activiteit is dat rond belangrijke maatschappelijke vraagstukken beelden en gevoelens door deelnemers zijn benoemd. Deze beelden en gevoelens leveren een interessant inzicht op in de belevingswereld van een deel van de bevolking van het stadsdeel. Juist deze inzichten kunnen worden benut in het beleid. Uit de evaluatie blijkt wel dat er niet altijd op z'n scherpst is gedebatteerd en dat op andere momenten wel scherper uitspraken zijn gedaan (bijvoorbeeld na afloop of in contact met de evaluatoren). De effecten in termen van gewijzigde attitudes, gedragsveranderingen of context veranderingen

⁴⁰ Zie onder meer het rapport van de Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO): *Niet langer met de rug naar elkaar. Een advies over verbinden*, advies 37, Den Haag, oktober 2005

⁴¹ A.G. Advies, *Evaluatie Religieus- Seculiere Kring*, Almere, maart 2008, p. 83.

zijn beperkt, zo blijkt uit de evaluatie van A.G. Advies. Interessant is ons inziens met name het effect op opvattingen van autochtone deelnemers:

“De meeste deelnemers hadden eigenlijk geen vooroordelen over andere bevolkingsgroepen en hanteerden geen standpunten die onverenigbaar zijn met de rechtsstaat (in ieder geval niet publiekelijk). In die zin, hebben de kringbijeenkomsten hun standpunten niet gewijzigd. Toch hebben veel deelnemers wel veel aan de bijeenkomsten gehad, in het bijzonder de autochtone deelnemers: ze vonden het prettig om progressieve geluiden van moslims te horen, helemaal omdat in de media regelmatig het beeld wordt geschetst dat alle moslims zeer conservatief zijn.”⁴²

De Religieus- Seculiere Kring is inmiddels ondergebracht binnen het kader van het ‘Wij Amsterdammersbeleid’.⁴³ In de evaluatie van A.G. Advies zijn specifieke aanbevelingen gedaan voor het vervolg. Inmiddels is een vervolg gegeven aan deze activiteit.

De duurzaamheid van meerdere bijeenkomsten, de betrokkenheid van deelnemers bij de selectie van thema’s en de aansprekende panelleden en sprekers maken deze activiteit tot een ‘good practice’.

3.4 Werking signaleringsfunctie en expertisefunctie

Een van de maatregelen uit het actieplan betrof het versterken van de signaleringsfunctie. Hiertoe is langs drie sporen gewerkt: opbouw van contacten en vertrouwensrelaties; aansluiting zoeken met de IHH van de centrale stad en; het stimuleren van partners tot deelname aan het bestaande aanbod van trainingen. Hierin speelt de nieuw gecreëerde functie van de radicaliseringsdeskundige een cruciale rol. Het is een zichtbaar winstpunt. De respondenten die contact hebben gehad met deze deskundige waren zonder uitzondering positief. Het gaat hierbij zowel om het feit dat er een dergelijke functionaris is als om de specifieke persoon die deze functie vervult. Zijn kennis van onder meer de Islam wordt gewaardeerd, evenals de gevoelde betrokkenheid en de commitment om tot oplossingen te komen. Andere aspecten die naar voren werden gebracht is het inzicht van de deskundige in de situatie waarbinnen radicaliseringsprocessen zich kunnen voltrekken, maar ook zijn vermogen te kunnen schakelen tussen het beleidsmatige proces en de praktijk.

Ondanks dat sommige onderwijsinstellingen aangaven niet snel geneigd te zijn externe hulp te consulteren (maar liever zelf oplossingen te formuleren), wisten zij op het moment dat zij zelf geen passend instrumentarium voorhanden hadden, de radicaliseringdeskundige snel te vinden. Dit blijkt uit de door het stadsdeel ontvangen meldingen. Gezamenlijk is gezocht naar mogelijke oplossingsrichtingen, die vervolgens zijn geïmplementeerd. In de woorden van een van de respondenten:

“De expert radicalisering brengt nieuwe inzichten in Slotervaart. Hij doet heel goed werk. Hij geeft altijd aan wat het doel is van projecten en is erg op preventie gericht. Hij is ook heel benaderbaar. Het is een open en eerlijk contact. Hij is een aanwinst voor het stadsdeel.”

Het stadsdeel heeft op het moment dat deze rapportage wordt geschreven (31 december 2008) 28 signalen ontvangen en behandeld. Een groot deel van de signalen betrof het onderwijs of kwam binnen via het meldpunt Zorg en Overlast. De signalen betroffen onder meer bepaalde uitspraken van leerlingen, bepaalde handelingen van leerlingen (zoals het niet meer geven van

⁴²A.G. Advies, *Evaluatie Religieus- Seculiere Kring*, Almere, maart 2008, p. 81.

⁴³Religieus- Seculiere Kring deel van ‘Wij Amsterdammers’, 26 september 2008:

www.slotervaart.amsterdam.nl/wonen_en/zorg_en_welzijn_0/tegengaan_van/nieuwsberichten_0/religieus-seculiere.

een hand), omgevingsdruk (religieusculturele controle) maar ook toenemende spanningen (boosheid, frustratie). De meldende instantie of ambtenaar had in de regel behoefte aan meer informatie en met name aan een klankbord: iemand met kennis van zaken met wie een bepaalde zorgwekkende situatie kon worden besproken. Dit zonder dat de melder in de regel de regie uit handen wilde geven. Eerder was er behoefte aan advies en hulp bij het omgaan met die situatie. Dit wordt gestimuleerd door het stadsdeel. De professionals moeten in de visie van het radicaliseringsteam in praktijk zelf de gewenste interventie plegen. Het stadsdeel ondersteunt de professional waar mogelijk. Het COT onderschrijft dit uitgangspunt. Ieder meld- en adviespunt heeft ons inziens zowel een belangrijke rol in het duiden van signalen, als in het ondersteunen van (vaak nog te ontwikkelen) interventies als in het wegnemen van onterechte zorgen over vermeende radicalisering.

In de beleving van het stadsdeel was mediaberichtgeving van invloed op het aantal signalen. Uit het overzicht van ontvangen signalen blijkt ook dat er in de periode direct na intensieve mediaberichtgeving over kwesties rond radicalisering en/ of de islam, er meer signalen binnenkwamen dan in de periode hiervoor. Zo is er onder meer een piek in het aantal signalen nadat er door media is bericht over het aantal tot dat moment ontvangen signalen van mogelijke radicalisering. Berichtgeving zorgt voor meer bekendheid en mogelijk voor herkenning van de besproken thematiek. Het is wel zaak dat in de externe communicatie de functie en werkwijze van een meld- en adviespunt duidelijk wordt toegelicht. Dit is in de publieke communicatie over de radicaliseringsdeskundige beperkt gebeurd.

Een groot deel van de meldingen betreft het onderwijs. De meldingen zijn zowel afkomstig van scholen zelf, als bijvoorbeeld van de leerplichtambtenaar en in een enkel geval van een ouder. Ook vanuit het Meldpunt Zorg en Overlast komen meerdere meldingen. Andere meldingen zijn afkomstig van zelforganisaties en in een enkel geval van de politie. Hierbij valt op dat er weinig meldingen afkomstig zijn vanuit het welzijnswerk. Een respondent verbonden aan een welzijnsstichting:

“Ik ben het (radicalisering, COT) zelf nog niet tegengekomen. Ik kan dus niet spreken uit eigen ervaring. Indien ik in aanraking zou komen met een mogelijke radicaliserende persoon zou ik geneigd zijn zelf oplossingen te zoeken, bijvoorbeeld door het aangaan van de dialoog. Van daaruit zou ik trachten de persoon op andere gedachten te brengen”.

In de afhandeling van de signalen vervult de radicaliseringdeskundige een sleutelrol. Hij is diegene in wie de signalerende partners vertrouwen moeten hebben. De afhandeling van signalen is intensief, zo laat de ervaring in Slotervaart zien. Het vergt een intensief contact met de melder. In een gesprek moet duidelijk worden wat de melding precies inhoudt en welke vragen en/of zorgen er zijn. De deskundige heeft in reactie op signalen onder meer de volgende activiteiten ontplooid en adviezen gegeven:

Ontplooid activiteiten na melding

- Het verzorgen van een gastles op school waarbij ook over religie werd gesproken.
- Adviezen over deelname aan trainingen voor docenten.
- Adviseren van een onderwijsinstelling om het gesprek aan te gaan met het kind en met de ouders. De zorgen van school moeten bij ouders bekend worden.
- Het ondersteunen van de school bij het komen tot een brede aanpak gericht op identiteitsvorming van jongeren. Daarbij moeten leerlingen ondersteund worden in: leren nadenken, omgaan met verschillen en democratische rechtsstaat.
- Het signaal ter bespreking inbrengen in het in het zorgoverleg.
- Het signaal bespreken met de coach.

- Een gesprek voeren met de desbetreffende jongere over zijn uitspraak. De jongere aan socratische gesprekken laten deelnemen.
- Het afleggen van een huisbezoek om over de situatie te praten.
- Overleg voeren met sleutelfiguren en het netwerk in de wijken om de situatie te deëscaleren en te monitoren.
- Het samen met het Meldpunt Zorg en Overlast opstellen van een plan ter advisering van de GGZ bij de begeleiding van een jongere.

De ervaringen in Slotervaart laten zien dat wanneer het vertrouwen van de melder in het stadsdeel groeit, ook het aantal meldingen toeneemt. Slotervaart heeft vanuit enkele melders meerdere signalen ontvangen. Ook is de ervaring dat diegene die meldt niet altijd automatisch het advies van de deskundige overneemt. De melders zien het ook als vorm van klankbord en vrijblijvend advies. Zij kunnen kiezen voor een andere aanpak. De ondersteuning die vanuit het stadsdeel is geboden bestond of uit het geven van meer informatie (meestal in een persoonlijk gesprek) en/of uit het geven van advies over hoe te handelen.

Gelet op de beperkte beschikbaarheid van gepleegde interventies in Nederland (en effecten daarvan) is de kennis die wordt opgedaan interessant en waardevol. Niet alleen voor het stadsdeel zelf, ook voor de centrale stad en andere Nederlandse gemeenten.

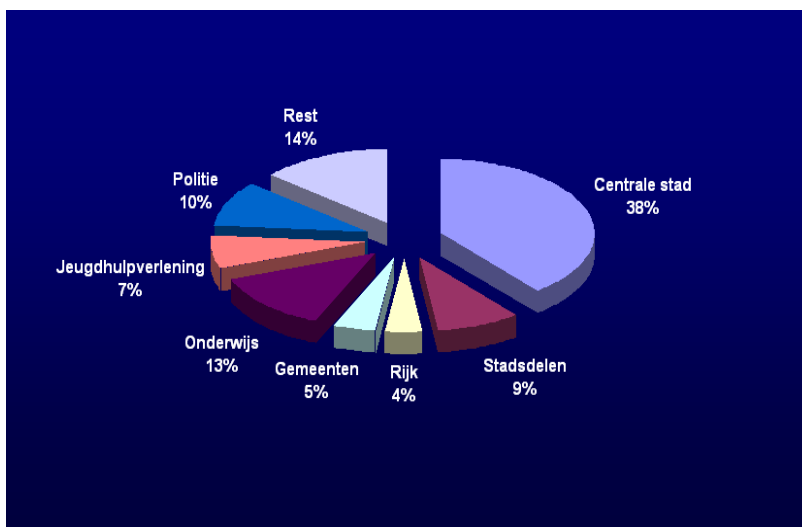
De radicaliseringsdeskundige voert na intake van een melding zelf een eerste analyse uit van de situatie. Hij bepaalt vervolgens of een signaal in behandeling wordt genomen door het stadsdeel zelf of dat het wordt ingebracht bij de Informatiehuishouding radicalisering (IHH) of - bij veiligheidszorgen - bij de politie. In sommige gevallen is direct duidelijk dat het geen radicalisering betreft of is een melding eigenlijk een vraag waarop de deskundige eenvoudig een antwoord kan geven. Andere signalen vergen meer informatie, maar kunnen door het stadsdeel zelf worden afgehandeld. Wanneer de aard van een signaal complexer is, of indien er daadwerkelijk sprake is van mogelijke radicalisering, brengt het stadsdeel het signaal in bij de IHH. De deskundige heeft actief afstemming gezocht met anderen die een bijdrage konden leveren aan duiding en/of aan interventies. Het is begrijpelijk dat de deskundige zelf deze afweging maakt. Anderzijds blijven de criteria die hierbij worden gehanteerd impliciet. Er is actief aansluiting gezocht bij de IHH. Dit heeft zowel voordelen voor Slotervaart als voor de IHH omdat er op deze wijze extra deskundigheid wordt toegevoegd aan het casusoverleg. Tevens wordt zodoende informatie gegenereerd en aangeleverd over nieuwe of dominante trends in de samenleving. Vroegsignalering van dergelijke trends of terugkerende vragen kunnen van waarde zijn voor de gehele stad, omdat nagedacht kan worden over oplossingsrichtingen.

Slotervaart sluit wat protocoloring aan op het protocol van het meldpunt Zorg en Overlast. Voor de signalen die worden ingebracht bij de IHH sluit het stadsdeel aan op het protocol van de IHH.

Expertisefunctie

Mede vanwege de publiciteit over de aanpak van radicalisering in Slotervaart, heeft het stadsdeel veel verzoeken om informatie ontvangen uit andere delen van Amsterdam en uit heel Nederland. Deze verzoeken betroffen verschillende onderwerpen. Het stadsdeel zelf geeft de volgende indicatie wat betreft de mate waarin er informatieverzoeken zijn binnengekomen over verscheidene onderwerpen: kennis (41%), casuïstiek (19%), verzoeken om ondersteuning

(15%), beleidsvisie (13%) en uitvoering (12%).⁴⁴ De verzoeken kwamen van de volgende type vragers.⁴⁵



De ervaringen van Slotervaart zijn interessant voor anderen die denken over en/of werken aan de aanpak van radicalisering. De radicaliseringsdeskundige heeft bijvoorbeeld presentaties verzorgd voor de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling (DMO), maar ook tijdens een gezamenlijke bijeenkomst van de Amsterdamse stadsdelen die nadenken over en/of een aanpak van radicalisering aan het ontwikkelen zijn. Het doel van deze kennisoverdracht is het agenderen van het thema, het bijdragen aan het vergroten van de bewustwording, maar ook het hanteerbaar maken van het onderwerp radicalisering. Dit houdt in, het wegnemen van negatieve associaties en beelden rondom het onderwerp om het onderwerp als het ware tot een 'normaal' beleidsterrein te maken. De kennisoverdracht zorgt voor een meerwaarde van de pilot-aanpak: niet alleen het stadsdeel zelf, maar ook anderen kunnen leren van de ervaringen. Zowel het plan zelf is door derden benut, als ook de informatie die door het stadsdeel in gesprekken of bijeenkomsten is gedeeld. Het feit dat het stadsdeel een groot deel van de projecten extern heeft laten evalueren, zorgt ervoor dat de lessen beschikbaar en toegankelijk zijn. De evaluaties zijn of worden openbaar. De ervaringen van Slotervaart zijn ook benut bij het ontwikkelen van het meest recente stadsbrede actieplan '*Amsterdam tegen radicalisering*'.

De informatieverzoeken hebben echter wel effect gehad op de werkbelasting. Door de tussentijdse uitbreiding van de capaciteit kon een deel van de werklast worden verspreid. Met de centrale stad heeft het stadsdeel de afspraak gemaakt dat de informatieverzoeken in eerste instantie door de centrale stad worden afgehandeld. Dit was verstandig en noodzakelijk gelet op het feit dat de andere - meest belangrijke - werkzaamheden veel tijd en energie kosten.

3.5 Beelden over 'Actieplan Slotervaart: "Het tegengaan van radicalisering" in het veld

Het merendeel van de respondenten is op de hoogte van het bestaan van het Slotervaartse actieplan, bijvoorbeeld via de media of het internet. Een respondent gaf aan dat het onderwerp is geagendeerd binnen de professionele jeugdnetwerken in Slotervaart. Het stadsdeel heeft via meerdere sporen naar de buitenwereld toe gecommuniceerd over het actieplan en over de aanpak: door middel van gesprekken, persberichten, de eigen website en bestuurlijke media

⁴⁴ Presentatie stadsdeelraad Slotervaart, 25 september 2008.

⁴⁵ De figuur is afkomstig uit een presentatie aan de stadsdeelraad, 25 september 2008.

interviews. Uit interviews blijkt echter dat de bekendheid met het plan, met de achterliggende visie, met de verwachtingen van potentiële partners en met de voortgang van de uitvoering beperkt is, in ieder geval bij onze respondenten. Ondanks die onbekendheid stelde een respondent van een onderwijsinstelling: “Het is nuttig en het is noodzakelijk dat er beleid op wordt gevoerd. Tevens kunnen wij, als school, gebruik maken van de aanwezige deskundigheid bij het stadsdeel. Sommige vraagstukken zijn te complex en omvattend. Die kun je als school alleen niet oplossen. Daar heb je andere partners bij nodig”.

De gerichte communicatie over deze onderwerpen met (potentiële) partners en doelgroepen was beperkt. Er heeft weinig tot geen gezamenlijke visievorming en discussie plaatsgevonden over bijvoorbeeld de onderliggende problemdiagnose met partners. Wel zijn veel initiële gesprekken gevoerd. Deels hoort dit bij een pilot. Anderzijds moet wel tijdig opnieuw gezamenlijk worden gesproken over de problemdiagnose en stand van zaken om partners betrokken te houden. De stukken waren en zijn beschikbaar op internet. Hiervoor is een speciaal deel van de gemeente website ingericht. De beschikbaarheid garandeert echter niet dat de informatie ook geraadpleegd wordt. Bovendien kan de wijze waarop verschillende doelgroepen de informatie het beste tot zich nemen, verschillen per beroepsgroep of bijvoorbeeld wat betreft jongeren zelf. In de communicatie kan verder worden gedifferentieerd naar doelgroep en kan aansluiting worden gezocht bij bestaande, populaire informatiebronnen (vakbladen, nieuwsberichten, etc.).

Wel constateren we in het veld een brede waardering voor de gekozen benadering. Dit geldt voor respondenten uit verschillende beroepsgroepen, maar ook uit het maatschappelijk middenveld. *“In Slotervaart is men verder gekomen dan er slechts een politiek issue van te maken. Er wordt niet alleen over gepraat. Het stadsdeel is heel concreet aan de slag gegaan en projecten worden gewoon uitgevoerd! Natuurlijk maak je daarbij soms fouten, maar dat is inherent aan het uitvoerende proces.”* Over de gekozen benadering met parallelle actielijnen (systeembenadering) zijn de geluiden positief. Door een goed ingevoerde gesprekspartner moet het plan zo ook worden beoordeeld. *“Het is geen schot hagel, maar een én, én, én- methodiek.”*

Toch lijkt de achterliggende filosofie en visie niet bij iedereen bekend. Dit roept de vraag op in hoeverre met name professionals deze visie meenemen in hun eigen handelen. Onderdeel van die visie is bijvoorbeeld expliciete insluiting en voorkoming van isolement in plaats van het weren van potentiële radicaliserende jongeren. Een respondent maakte ons duidelijk dat indien een mogelijk radicale persoon zou deelnemen aan activiteiten die werden georganiseerd, hij deze jongere indien mogelijk ‘buiten de deur’ zou houden. Dit is slechts een voorbeeld, maar wel een belangrijk voorbeeld omdat dit juist *niet* is wat het stadsdeel wil bereiken.

Een ander aspect vormt de eenzijdige benadering van het plan, althans in de beoordeling van een drietal respondenten. *“Het gaat alleen over radicalisering van moslims. Maar aan de houding van autochtone burgers of instituties ten aanzien van minderheden, zoals discriminatie wordt geen aandacht besteed. Als een vrouw een hoofddoek wil dragen, komt zij niet aan de bak!”*. Merk op dat het actieplan bewust is toegesneden op moslimjongeren. Die veronderstelde ‘eenzijdige’ benadering komt voort uit de overtuiging dat islamitische radicalisering het probleem is dat het meest dringend aandacht behoeft. Andere fenomenen zoals rechtsradicalisering, spelen simpelweg niet of nauwelijks. Een andere respondent uit het onderwijsveld is van mening dat de gehanteerde begrippen, zoals radicalisering, zorgvuldig moeten worden gehanteerd. *“Er moet gewaakt worden voor begripsvervuiling. Tevens moet geen eenzijdige benadering van een gezamenlijk maatschappelijk probleem ontstaan”*. Onze indruk is dat dit ook gebeurd.

Een aandachtspunt hierbij is dat een deel van de partners die zijn betrokken bij de ontwikkeling, niet of beperkt is betrokken bij de verdere uitvoering. Ook is een aantal organisaties in het plan terecht gekomen, zonder dat zij hierover op de hoogte zijn gesteld, zo geven twee respondenten aan. Ons is niet bekend of dit mogelijk wel is gecommuniceerd richting andere (bestuurs-)leden van de betreffende organisaties. Het stadsdeel geeft aan dat alle genoemde organisaties hebben ingestemd met de vermelding in het plan. Een van de respondenten geeft aan dat zij wel 'blij' waren met opname in het plan. Alleen is het niet gelukt om daadwerkelijk tot samenwerking over te gaan in de uitvoering. Dit wordt betreurd. Hierbij geldt wel dat - zoals eerder is aangegeven - bij de ontwikkeling van het actieplan, niet iedereen even enthousiast was. Ook waren er soms weerstanden. In de gesprekken was weinig meer te merken van weerstand. Wel was er voorzichtigheid, maar de respondenten vonden wel dat zij een rol hebben. Dit is ons inziens deels ook het succes van het actieplan.

Toch zoeken andere partijen ook op eigen initiatief contact met het stadsdeel. Er zijn voorbeelden dat professionals via de website en nieuwsbrief van het stadsdeel van het bestaan van het actieplan kennis namen. Vanuit eigen professionele interesse in het fenomeen radicalisering zoeken zij contact met het stadsdeel om te bezien hoe zij elkaar kunnen versterken. Dit heeft geresulteerd in meerdere gesprekken en presentaties. Zo verzorgde een stadsdeelmedewerker een workshop over radicalisering tijdens een studieweek in het PABO-onderwijs en nam een docente vervolgens als panellid deel aan de Religieus- Seculiere Kring.

3.6 Terminologie, draagvlak en publieke discussie

De moord op Van Gogh vormde de aanleiding om beter naar de situatie en ontwikkelingen in de eigen lokale maatschappij te gaan kijken, zeker ook in Amsterdam. In de problemdiagnose die volgde werd geconstateerd dat radicalisering niet los kan worden gezien van maatschappelijke ontwikkelingen - internationaal, nationaal en lokaal - en van de persoonlijke situatie en beleving van diegene die radicaliseert. Vanwege de aandacht voor radicalisering en de behoefte aan het voorkomen hiervan, kwam ook prominent 'de voedingsbodem' in beeld en ook het vraagstuk rond weerbaarheid. Onderwerpen als discriminatie, frustratie, wantrouwen speelden op. In een volgende stap kwamen ook diegenen die met jongeren werken prominent in beeld: de professionals. Zij hadden een taak in het signaleren. Door hieraan te werken werd duidelijk dat professionals niet alleen weinig handvatten hadden om te signaleren, maar ook dat meer alledaagse vraagstukken rond culturele verschillen, inlevingsvermogen in de leefwereld van groepen jongeren en kennis van jongerenculturen in een aantal beroepsgroepen beperkt was.⁴⁶ Kortom, er kwamen tal van hedendaagse samenlevingsvraagstukken naar voren die wel een link hebben met mogelijke radicalisering, maar hiermee zeker niet exclusief zijn verbonden. Gedurende het proces waarbinnen radicalisering het hoofdthema was, hebben betrokken professionals en deskundigen onderwerpen als het ware opnieuw ontdekt. Het gaat hierbij grotendeels om oude vraagstukken, maar met nieuwe risico's. Vraagstukken rond de plaats van religie, en met name de Islam, in de seculiere samenleving is hiervan een voorbeeld.

In de praktijk opgekomen vraagstukken

- Verhouding tussen religie en de moderne samenleving: ruimte voor de islam (en orthodoxie) in Nederland;
- Omgang met religie in onderwijs en welzijnswerk: strikt secularisme leidt tot handelingsverlegenheid en vermijdingsgedrag;
- Praktische omgang met principe scheiding kerk en staat;

⁴⁶ Zie onder meer COT, *Van ogen en oren naar het hart van de aanpak: de rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering*, 2008.

- | |
|---|
| <ul style="list-style-type: none"> - Toegankelijkheid van 'autochtone' of 'blanke' instituties: mismatch tussen vraag en aanbod; - Kennislacunes: beperkte kennis van jongerenculturen en interculturele en -religieuze communicatie; - Gebrekkig instrumentarium: omgang in het jongerenwerk met een religieus discours van (leden van hun) doelgroep; - Manifest worden van latente in de (lokale) samenleving aanwezige gevoelens van onvrede, woede en frustraties; |
|---|

Tegen deze achtergrond constateren wij twee ontwikkelingen:

- De ontwikkelde (wetenschappelijke) kennis, inzicht en ervaringen biedt overheden de kans om het beleid steeds verder aan te scherpen. Waar deze aanpak zich in 2004- begin 2005 kenmerkte door een brede, ongerichte benadering, wordt deze de afgelopen periode steeds scherper en gericht. Er worden specifiekere doelstellingen geformuleerd en doelgroepen geïdentificeerd. Dit is ook zichtbaar in het meer recente actieprogramma *Amsterdam tegen radicalisering* (2007).
- Tegelijkertijd worden 'oude thema's' opnieuw ontdekt en komende nieuwe onderwerpen aan de oppervlakte. Dit is deels inherent aan het onderwerp: het raakt en is verbonden met allerlei onderwerpen (discriminatie, uitsluiting, kansen op stage- en arbeidsmarkt). Maar het gevaar bestaat dat deze ontwikkeling een reeks van thema's en maatschappelijke onderwerpen onder de aanpak van radicalisering brengt. Dit roept de vraag op of dit gewenst is. Enerzijds omdat daardoor de ingezette trend naar een gerichte benadering verloren dreigt te gaan (verval in 'het brede en ongerichte'), anderzijds omdat bepaalde problematiek onder het mom van radicalisering wordt aangepakt en een schrikbeeld wordt gebruikt om mensen tot actie te dwingen. De noemer 'radicalisering' opent niet alleen deuren en discussies, maar kan beoogde partners en deelnemers ook afschrikken.

Er zijn tal van voorbeelden in verscheidene gemeenten, maar ook in Slotervaart, dat de eerste reactie van professionals is dat zij geen deel uit willen maken van de aanpak van radicalisering. Zeker in het verleden, vlak na de moord op Van Gogh, stond de beeldvorming sterk onder invloed van het veiligheidsdenken en -aanpak. De associatie tussen radicalisering en terrorisme was sterk. Het gevoel bestond (en bestaat) dat dergelijke problematiek een primaire aanpak van veiligheids- en inlichtingendiensten vereist, vooral gericht op repressie. Het belang van een preventieve benadering en ook de idee van radicalisering als een proces van vervreemding wordt in de praktijk beter herkend en begrepen door met name professionals.

Scholen blijken in het algemeen meer bereid om mee te denken en te praten over vraagstukken als 'hoe om te gaan met de ontwikkeling dat de islam een duidelijker factor wordt op school en docenten hier niet altijd goed raad mee weten' dan over de vraag wat de school kan doen tegen radicalisering. Dit geldt ook voor het welzijnswerk en anderen. Radicalisering als noemer kan afschrikken en kan verkeerde verwachtingen wekken. Zo stelde een respondent: *"De term de-radicalisering alleen al veronderstelt dat er sprake is van radicalisering. Dat schrikt af en werkt daarbij haast stigmatiserend. Een project getiteld 'investeren in competentievergroting van jongeren' is wat dat betreft veel neutraler. Het maakt het meer acceptabel ermee aan de slag te gaan."* De gehanteerde toon en terminologie is daarmee een cruciale succesfactor binnen een aanpak.

Ook moet voorkomen worden dat door het gebruik van de noemer 'radicalisering' het lijkt alsof er een direct verband zit tussen bijvoorbeeld leemten in de opvoedondersteuning voor islamitische ouders en het als gevolg daarvan radicaliseren van hun kinderen. Het kan een factor zijn, maar dat hoeft niet. In het kader van preventie moet dit wel worden opgepakt, maar dat kan ook vanuit de zorg voor het opgroeiende kind of puur als hulp voor de ouder worden gedaan. Hetzelfde geldt voor docenten op school die om moeten gaan met kinderen met een

moslimachtergrond waarbij de docent de situatie van het kind niet altijd begrijpt. Het is überhaupt van belang dat een docent aansluiting vindt bij de leefwereld van het kind, anders wordt het moeilijk om effectief les te geven. Dat dit ook kan helpen bij het tegengaan van radicalisering is mooi meegenomen.

Tegelijkertijd geldt ook dat zonder de koppeling met radicalisering, in de praktijk blijkt dat onderwerpen weinig tot geen aandacht krijgen. Het te veel benadrukken van het risico van radicalisering kan echter ook de angst en vooroordelen voeden en ook leiden tot handelingsverlegenheid. Per activiteit moet zorgvuldig worden nagegaan of de aanvliegroute vanuit radicalisering passend is en het beste werkt, of dat juist een koppeling met een breder beroepsmatig of maatschappelijk vraagstuk verstandiger en effectiever is. Deze laatste variant kan er ook voor zorgen dat het onderwerp beter herkenbaar is. Nu zal toch vaak de reactie zijn van professionals en anderen: radicalisering speelt in mijn werk niet. Dit zonder dat zij over voldoende kennis en bewustzijn beschikken over het onderwerp.

Een docente beoordeelde het bestaan van het actieplan als positief, maar gaf tevens aan dat moet worden opgepast voor stigmatisering: *“Er is slechts een select aantal personen dat daadwerkelijk radicaliseert. Maar de term radicalisering wordt al snel in verband gebracht met en toegesneden op een specifieke bevolkingsgroep. De eenzijdige focus op moslims werkt mogelijk bevestigend en versterkt mogelijke vooroordelen. Er dient dan ook zorgvuldig met de term radicalisering worden omgesproken. Anders werk je radicalisering potentieel in de hand.”* Uit eerder onderzoek blijkt dat de angst voor stigmatisering verlamrend kan werken bij eerstelijns werkers.⁴⁷

De activiteiten in het kader van het actieplan kunnen niet los worden gezien van de publieke discussie over radicalisering en hieraan gerelateerde onderwerpen. De stadsdeelvoorzitter speelt hierin een centrale rol. In de media wordt veel aandacht besteed aan de door de voorzitter benoemde vraagstukken. Voorbeelden hiervan zijn volgende koppen in de media: *“Meer religie op openbare school”* (7 juni 2008),⁴⁸ *“Scholen moeten radicalisering beter herkennen”* (26 september 2008)⁴⁹ en *“Neem beunhaasimams de wind uit de zeilen”* (8 november 2006).⁵⁰

Agendering van vraagstukken was een van de noodzakelijke stappen in de visie van het stadsdeel. Alhoewel geldt dat in ieder geval in een aantal gevallen uitspraken uit de context zijn gehaald, heeft dit er toe bijgedragen dat er discussie plaatsvond. Niet alleen in de media of in de deelraad, maar bijvoorbeeld ook binnen gezinnen. Interessant is daarbij, dat onder meer in de laatste reeks van de Religieus- Seculiere Kring de geagendeerde thematiek direct terugkeert. De publicitaire uitlatingen worden zodoende meteen geadresseerd in discussies in het maatschappelijk middenveld.

De boodschap richt zich onder meer op het activeren van gemeenschappen en professionals, op het gericht afstand nemen van kwaadwillenden en op het aandacht vragen voor ruimte voor orthodoxie. Deze boodschappen versterken elkaar idealiter.

⁴⁷ Zie COT, *Van ogen en oren naar het hart van de aanpak: de rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering*, 2008

⁴⁸ Het Parool, Meer religie op openbare school, 6 juni 2008:

www.parool.nl/parool/nl/1/Home/article/detail/16824/2008/06/07/Meer-religie-op-openbare-school.dhtml.

⁴⁹ www.slotervaart.amsterdam.nl/wonen_en/zorg_en_welzijn_0/tegengaan_van/nieuwsberichten_0/scholen_moeten.

⁵⁰ www.zorgwelzijn.nl/dossiers/id20105-68806/ahmed_marcouch_neem_beunhaasimams_de_wind_uit_de_zeilen.html.

In de interviews komen verschillende beelden terug over de publieke discussie en de gegenereerde media-aandacht. De meeste respondenten geven aan dat mede door de ontstane discussies en de berichtgeving, de eigen bewustwording is toegenomen. Dit heeft voor enkele respondenten inspirerend gewerkt: het sterkte hen in hun wil om een bijdrage te leveren. Andere respondenten, in het bijzonder respondenten uit het maatschappelijk middenveld, geven aan dat zij de discussie belangrijk vinden, maar dat dit hun inziens te veel in de media plaatsvindt, terwijl het beter zou zijn om dit in direct onderling contact te bespreken. Dit laatste mede in het licht van het feit dat de nuance verloren gaat in interviews en berichtgeving.

De discussie draagt bij aan agendering en het werkt ook taboedoorbrekend. Op straat maar ook in binnenkomende berichten waren en zijn de reacties soms kritisch en/of boos. Het doorbreken van taboes gaat onvermijdelijk gepaard met boosheid bij een deel van het publiek. Er zijn voorbeelden van jongeren die juist vonden dat de door hen gevoelde frustratie en afstand werd bevestigd door de publieke discussie. Het positieve is dat zij dit ook aangaven richting stadsdeelvoorzitter en er daarmee ook discussie los kwam. Het kan het ook moeilijker maken om meer orthodoxe jongeren en/of jongeren die in enige mate radicaliseren te betrekken. Deze jongeren kunnen zich juist meer vervreemd voelen als gevolg van de discussie. Het is aannemelijk dat de andere boodschap - ruimte voor orthodoxie - door hen minder makkelijk wordt gehoord dan die boodschappen die als kritiek worden opgevat. Het stadsdeel spant zich in om alle jongeren te bereiken, ook diegenen die mogelijk een weerstand voelen tegen het stadsdeel. In een op te starten project wordt bijvoorbeeld uitsluitend met mogelijk vatbare jongeren gewerkt.

3.7 Borging

De borging is een kwetsbaar punt op dit dossier. Dit geldt ons inziens ook voor andere stadsdelen, gemeenten en nationale partners. Het gaat om specifieke materie die inherent de inzet van specialisten vergt, of in de meeste gevallen, de ontwikkeling daarvan. Bovendien geldt dat naast de intensieve inhoudelijke ontwikkeling, ook het opbouwen van een netwerk in de stad intensief is en onvermijdelijk is gekoppeld aan personen. Mensen hebben veelal vertrouwen in mensen en niet in instituties.⁵¹ Functionarissen die werken op dit dossier moeten leren wat de bijbehorende gevoeligheden en kansen zijn. Dit kost tijd.

Wij constateren een paradox in de aanpak van Slotervaart. Hoe succesvoller de radicaliseringsdeskundige is, hoe groter de afhankelijkheid van de aanpak van deze functionaris wordt. Dit geldt in brede zin, maar met name voor signalering. Dit omdat signalering alles te maken heeft met het overwinnen van drempels en vooroordelen en het winnen van vertrouwen. Ook in interviews werd expliciet en veelvuldig het belang van een herkenbare functionaris onderstreept, waar professionals maar ook anderen terecht kunnen met vragen of zorgen omtrent mogelijke radicalisering. Bovendien geldt in Slotervaart dat ook de verantwoordelijk bestuurder een belangrijke rol vervult in de agendering en ook ondersteuning van de aanpak. De stadsdeelvoorzitter heeft een zware portefeuille in het bestuur. De portefeuilles van de andere bestuurders worden niet of beperkt 'geraakt' als het gaat om radicalisering. Dit vergroot de slagkracht van de voorzitter, maar het vergroot ook de kwetsbaarheid en afhankelijkheid. De aanpak is een aanpak van het voltallige bestuur en wordt ondersteund door de deelraad. Dit is belangrijk, maar dit neemt niet de kwetsbaarheid weg.

⁵¹ Zie ook COT, *Van ogen en oren naar het hart van de aanpak: de rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering*, 2008.

De kwetsbaarheidsparadox

De aanpak van radicalisering is, gelet op de complexiteit van het onderwerp en het brede werkveld (professionals, vrijwilligers, religieusculturele organisaties), inherent verbonden aan de persoonlijke kennis, vaardigheden en kwaliteiten van diegenen die het beleid initiëren en uitvoeren. Hoe succesvoller en onmisbaarder de rol van dergelijke personen wordt binnen de aanpak van radicalisering, hoe groter de kwetsbaarheid van het beleid. Met andere woorden: de persoon overstijgt de functie.

Het stadsdeel is zich bewust van de kwetsbaarheid van het beleid. Vanaf het begin van de aanpak is gericht geïnvesteerd in borging. Op verschillende manieren: door nauwe samenwerking te zoeken met de IHH van de centrale stad; door te investeren in zogeheten 'dragers in de wijk': onderwijs- en welzijnsinstellingen en informele sleutelpersonen; door aanstelling van een extra medewerker radicalisering en door verbindingen aan te brengen met andere beleidsterreinen, zoals Jeugd en Welzijn. In het jeugd- en onderwijsbeleid 2007-2010 'Jong Slotervaart' is een aparte paragraaf opgenomen over radicalisering:

"Slotervaart wil de kansen, die cultuur en religie bieden, benutten om jongeren en hun ouders uit hun isolement te halen, immers bij isolement is er een verhoogde kans op radicalisering. Nadruk zal komen te liggen op de mogelijkheden die cultuur en religie bieden in de opvoeding, het versterken van de eigen identiteit en het ontwikkelen van een positief zelfbeeld. Daarnaast zal gezocht worden naar aanknopingspunten in de eigen religie en cultuur om een brug te slaan naar de Nederlandse samenleving".⁵²

Tevens staan cursussen en workshops gepland ter versterking van de bewustwording en kennis van de front- office medewerkers van het stadsdeel en wordt in de subsidiebeschikkingen richting jeugd- en jongerenwerk ook voorwaarden ingebracht gericht op het thema radicalisering.

Niet alle initiatieven zijn even succesvol. Deelname aan trainingen over radicalisering door onderwijsinstellingen is relatief beperkt. Hierbij is het de vraag in hoeverre een enkele training effect sorteert, op de professional zelf als ook breder in de betreffende organisatie. Daarbij, en dat geldt eveneens voor investeringen in het eigen ambtelijk apparaat, bestaat het reële gevaar van personeelwisselingen. Investerings gaan daarbij, althans voor Slotervaart zelf, verloren. Op de georganiseerde trainingen voor het jongerenwerk en de jeugdhulpverlening is nog geen gevolg geweest. Idealiter worden professionals op regelmatige basis (een- of tweemaal op jaarbasis) bijeen geroepen voor een inhoudelijke sessie. Dergelijke bijeenkomsten kunnen dienen ter bespreking van actuele ontwikkelingen en vraagstukken, maar ook voor kennisactualisatie. Gelijktijdig moet de bewustwording, die mogelijk verloren gaat doordat zich in de praktijk andere urgente kwesties voordoen, zodoende op peil worden gehouden.

Sommige onderdelen moeten structureel ingevoerd worden, zoals actualisatie van opleidingen (docenten, welzijnswerkers, politie). Radicalisering, maar meer nog het omgaan met verschillende religies en culturen (diversiteit, interculturele communicatie), moet als vast onderdeel terug keren in de opleidingen. Ook kan nagedacht worden over introductiepakketten voor nieuwe (front- office) stadsdeelmedewerkers. Daarin kan dergelijke thematiek als onderdeel worden opgenomen.

Niet elk van deze methoden valt onder de verantwoordelijkheid van het stadsdeel. Hierin kunnen (of zouden) andere partijen een rol vervullen. Dit vereist een bestuurlijk draagvlak binnen deze instellingen. Het gaat bijvoorbeeld om het onderwijs (opleidingen docenten,

⁵² Stadsdeel Slotervaart, *Jong;* Slotervaart, *Jeugd- en onderwijsbeleid 2007-2010*, p. 14.

curriculum hulpverleners/jongerenwerkers), de centrale stad of nationale overheden (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties).

3.8 Succesfactoren

In hoofdstuk 2 en in eerdere paragrafen in hoofdstuk 3 zijn verscheidene 'good practices' benoemd. In aanvulling op deze 'good practices' zijn er ons inziens ook enkele overkoepelende zogenoemde succesfactoren die blijken uit de aanpak in Slotervaart:

Succesfactoren	
Bestuurlijke durf en doorzettingskracht	Agendering complexe maatschappelijke problematiek, ondanks beladenheid thematiek en potentiële weerstanden die het oproept; Beleidsontwikkeling en -uitvoering zonder dat vooraf duidelijk is of er op korte termijn meetbare resultaten en effecten zullen zijn.
Bestuurlijk draagvlak	Dit vergroot de overtuigings- en slagkracht, zowel intern richting ambtenaren en bestuurders, als extern richting samenwerkingspartners en media.
Ambtelijke capaciteit	Het vrijmaken van voldoende ambtelijke capaciteit is essentieel. Een lokale aanpak van radicalisering is geen nevenactiviteit; Het vereist een meer- sporenbenadering: kennis- en netwerkopbouw, veldverkenningen, opbouw van vertrouwensrelaties, inhoudelijk en organisatorische activiteiten (ontwikkeling projecten, organisatie, begeleiding, verzorging en bijwonen van themabijeenkomsten en workshops) en vorm en inhoud geven aan signalering.
Combinatie van entameren publieke discussie en verdiepende projecten	Het werken met een combinatie van maatregelen variërend van het stimuleren van een brede maatschappelijke discussie en projecten die zowel de discussie faciliteren als zorgen voor verdieping van specifieke vraagstukken.
Combinatie van algemeen en specifiek	Organiseren van het bereik richting een bredere doelgroep als mede specifieke groepen (1 ^{ste} en 2 ^{de} generatie migranten) of personen (de-radicalisering, competentieversterking)
Inlevingsvermogen	Recht doen aan, rekenschap afleggen van en inlevingsvermogen tonen aan een pluriform uitvoeringsveld (professionals, organisaties in maatschappelijke middenveld, vrijwilligers, religieuze organisaties), waardoor passend advies kan worden gegeven en activiteiten afgestemd kunnen worden op specifieke behoeften van partners in het veld.
Relatiebeheer	Investeren in en onderhouden van reguliere contacten met relevante samenwerkingspartners; Met name ten aanzien van het signaleringsvraagstuk is het belang aangetoond van directe (persoonlijke) contacten 1-op-1. Professionals zullen niet zomaar een signaal doorgeven. Daaraan gaan ten minste intensieve, meerdere contactmomenten aan vooraf, waarbij gewerkt wordt aan onderling vertrouwen en twijfels en vooroordelen/verkeerde aannames moeten worden overwonnen.
Vertrouwen	Vertrouwen is binnen de lokale aanpak 'de sleutel'. Dit vertrouwen kan worden opgebouwd door onder meer serieus te luisteren, consequent te zijn en bereidheid tonen om aanpassingen te doen om tegemoet te komen aan eventuele zorgen en bezwaren vanuit de doelgroep
Duurzaamheid	Duurzaamheid realiseren door adequate en continue overdracht van kennis en ervaring, maar ook het organiseren van follow- up of mogelijkheden tot

	ondersteuning van kwetsbare groepen na deelname aan intensieve activiteiten
Betrokkenheid	Nauwe betrokkenheid bij ontwikkeling en uitvoering door derden die de uitvoering van (vaak bestaande methodieken en) activiteiten moeten verzorgen, maar zonder dat zij directe ervaring hebben met de specifieke doelgroep of doelstellingen rond het tegengaan van radicalisering.
Deskundigheid bij betrokken ambtenaren	Beschikken over (een door beoogde samenwerkingspartners) erkende deskundigheid bij ambtenaren die ook late zien dat klankborden, samenwerken en signaleren een meerwaarde heeft.
Evaluatie en bijsturing	Toegezegde en/of reeds gestarte activiteiten durven bij te sturen als er nieuwe inzichten ontstaan, er knelpunten optreden of er beperkte middelen en mogelijkheden zijn. Dit mede op basis van gedegen uitgevoerde evaluaties. Er heeft duidelijk bijsturing plaatsgevonden van projecten. Het stadsdeel heeft veel tijd en aandacht besteed aan het volgen van activiteiten, het begeleiden hiervan en het (laten) evalueren van activiteiten. Ook heeft het stadsdeel duidelijk geprioriteerd in op te starten en in verder te ontwikkelen activiteiten. Enkele projecten zijn tussentijds aangepast of zelfs voortijdig beëindigd.

Eerder hebben wij bemoeilijkende factoren benoemd. Dit betrof:

- Het is moeilijk om de juiste uitvoeringpartners (extern) te vinden met passende expertise en ervaring;
- De interpretatie van het principe van scheiding Kerk en Staat brengt beperkingen met zich mee, met name als religieuze organisaties met projectvoorstellen komen;
- De beschikbare ambtelijke capaciteit was beperkt en ook de financiële middelen waren beperkt;
- De materie was grotendeels nieuw. Er moest parallel worden gewerkt aan ontwikkeling en uitvoering. Dit betekent dat er nagenoeg geen gebruik kon worden gemaakt van eerdere ervaringen, noch van het stadsdeel zelf noch van anderen;
- Er was weerstand bij enkele partners en er waren (en zijn) vooroordelen en bezwaren bij professionals als het gaat om de vermeende eigen rol bij het tegengaan van radicalisering.

3.9 De huidige situatie

De aanpak van radicalisering gaat onvermijdelijk gepaard met een vraag naar de ernst: “Hoe erg is het nu? Is er reden tot zorg? Welke omvang heeft de problematiek?”. Legitieme vragen, aangezien normaliter beleid wordt geformuleerd op basis van een geconstateerd of vermeend probleem. Met andere woorden: aan ieder actieprogramma of beleidsdossier gaat een probleemdiagnose vooraf. Het geformuleerde beleid is vervolgens een instrument waarmee een bijdrage wordt geleverd aan mogelijke oplossingen van het specifieke probleem. Beleid is daarmee een middel, geen op zichzelf staand doel. Hierbij geldt ook dat in de afgelopen jaren aandacht voor radicalisering, en in toenemende mate ook polarisatie, ervoor zorgde dat ook andere onderwerpen meer nadrukkelijk in beeld kwamen. De beleidsuitvoering gaat zógezegd gepaard met waardevolle neveneffecten. ‘Nieuwe oude’ thema’s worden zichtbaar, zoals discriminatie op de stage- en arbeidsmarkt, sociale en economische uitsluiting, onrechtvaardige behandeling en een mismatch tussen bijvoorbeeld een zorgvraag en institutioneel aanbod.

Er is geen aanleiding om aan te nemen dat radicalisering in het geheel niet meer speelt. In het gemeentebrede actieplan *Amsterdam tegen radicalisering* uit 2007, is ook ingegaan op de vraag of een volgende ‘Mohammed B.’ nog steeds zou kunnen plaatsvinden in Amsterdam. Vervang Amsterdam door Slotervaart en ook dan geldt de onderstaande passage.

“Er kan niet worden uitgesloten dat een persoon in Amsterdam dusdanig radicaliseert dat hij of zij bereid is en in staat is geweld te gebruiken. De mogelijkheden om een dergelijke ontwikkeling te

*voorkomen dan wel tijdig te herkennen en tegen te gaan zijn de afgelopen jaren fors toegenomen. Wij weten meer en kunnen gerichter ingrijpen, onder meer met behulp van de opgebouwde informele en formele netwerken van professionals en andere sleutelfiguren.*⁵³

Respondenten vinden het moeilijk om aan te geven of radicalisering als risico is afgenomen, toegenomen of gelijk is gebleven. Bepaalde aspecten van (meer vergevorderde processen van) radicalisering zijn voor velen onzichtbaar. Toch ontvangen professionals nog immer vragen of signalen waarbij mogelijke radicalisering een rol speelt, zo blijkt uit interviews. Sommige jongeren uitten ideeën en huldigen opvattingen waarin een bepaalde mate van onverdraagzaamheid en intolerantie zijn vervat. Onverdraagzaamheid en intolerantie jegens andersdenken en -gelovigen, homoseksuelen en vrouwen. Een benoemd voorbeeld over het onderwijs betrof enkele individuen die andere leerlingen aanspraken op hun gedrag, omdat dit gedrag niet conform de regels van de 'zuivere islam' zou zijn. In een ander geval werd de zorg geuit over de vatbaarheid van enkele jonge individuen. In de woorden van de respondent 'meelopers': jongeren die zich, vaak op jonge leeftijd (14-16 jaar) al, voelen aangetrokken tot een bepaalde, meer orthodoxere stroming binnen de islam. Deze zorg werd gedeeld door een respondent uit het maatschappelijk middenveld: *"Ik zie radicalisering eigenlijk als een tekort aan individuele vaardigheden. Dit gebrek maakt dat jongeren, veelal afkomstig uit een problematische thuissituatie (verwaarlozing, huiselijk geweld, werkloosheid), gaan zoeken naar dé waarheid ("want er is toch maar een waarheid volgens mijn geloof"). Ze hebben niet de juiste competenties en vaardigheden om zelfstandig keuzes te maken. Geconfronteerd met tegenstrijdige geluiden en adviezen uit diverse richtingen ontstaat het reële risico dat deze jongeren op zoek gaan naar simpele antwoorden en simplistische oplossingen."* Onze respondent vraagt aandacht voor het investeren in de versterking van competenties en van de weerbaarheid en voor het investeren in de rol van het maatschappelijk middenveld. Die zouden dergelijke jongeren moeten opvangen.

Een respondent uit het welzijnswerk: *"In Slotervaart heb je jongeren die ongelovig zijn en jongeren die extreem gelovig zijn. De meeste jongeren zoeken echter een middenweg. Voor hen is bewustzijn en kennis heel belangrijk. Zij willen weten hoe ze Islamitisch kunnen zijn, en toch ook Nederlands. Daar hebben ze heel veel vragen over en weinig voorbeelden. Hun ouders zijn vaak eerste generatie allochtonen. Ze spreken slecht Nederlands, hebben altijd heel veel gewerkt en hebben vaak weinig kennis over zowel Nederland als de Islam. Dat betekent dat jongeren vaak niet terecht kunnen bij hun ouders. Dat is voor hen heel lastig."*

De reacties na de dood van Bilal B. in oktober 2007 maken duidelijk dat de onvrede in de lokale samenleving niet geheel is verdwenen. Het is lastig te bepalen of deze onvrede breed wordt beleefd, of dat het met name delen van de jongere generatie betreft. Uit gesprekken kwamen geluiden naar voren dat personen als Bilal B. en eerder Mohammed B. door delen van de bevolking als helden worden gepercipieerd. Ondanks het negatieve karakter van hun daad, wordt de actiebereidheid gewaardeerd: *"Zij deden tenminste iets"*. Dit vormt een indicatie dat delen van de bevolking in bepaalde mate gemarginaliseerd zijn, of deze marginalisatie althans ervaren, zich gefrustreerd, verlaten en/of achtergesteld voelen door de overheidinstanties. De woede richt zich hierbij, zo lijkt het, vooral tegen de autoriteiten en in mindere mate tegen andere bevolkingsgroepen.

"De samenleving heeft zeker wel een effect op het gevoel geaccepteerd te worden. Slotervaart is bestempeld als achterstandswijk. Er is veel criminaliteit, waardoor het ook makkelijker is om in die criminaliteit terecht te komen. Er is ook veel negatieve publiciteit. Veel jongeren hebben niet de

⁵³ Gemeente Amsterdam, *Amsterdam tegen radicalisering*, 2007. p. 25.

competentie om te relativeren. Als je er dan thuis ook niet over kan praten, dan kan dat gevoel dat je niet geaccepteerd wordt erg sterk zijn.”

Tevens waarschuwt de AIVD nog steeds voor radicalisering. Volgens de AIVD is deze in ontwikkeling: het gedachtegoed maar ook de strategie van verspreiders van dit gedachtegoed verandert (zie ook paragraaf 3.11). De dreiging van geweld is daardoor minder, maar het risico van afstand tot de samenleving en intolerantie neemt toe. De boodschap van de neoradicale dawa herbergt anti- integratieve tendensen, ondermijnt het draagvlak voor de democratische rechtsorde, verkondigt een boodschap van onverdraagzaamheid ten aanzien van homoseksuelen, joden, niet belijdende moslims en andere vermeende vijanden van de islam, oefent een conformatedruk uit op moslims binnen en buiten de eigen kring en belemmert daarmee in potentie de uitoefening van essentiële grondrechten.⁵⁴

Het aantal signalen dat het stadsdeel heeft ontvangen laat zien dat er in ieder geval veel vragen en zorgen zijn. Het adresseren en wegnemen hiervan is belangrijk. De aanpak van radicalisering en met name signalering en advisering zorgt ervoor dat onterechte zorgen worden weggenomen en handelingsverlegenheid wordt doorbroken. De aard van de signalen is dusdanig dat aannemelijk is dat dit zich in werkelijkheid op grotere schaal voordoet. Respondenten gaven aan dat zij slechts in het uiterste geval (bij het ontstaan van evidente veiligheidsrisico's) de hulp van het stadsdeel, in de persoon van de radicaliseringsdeskundige, zouden invoeren. In eerste instantie zijn zij nog immer geneigd zelfstandig antwoorden te formuleren op de situaties waarmee zij in praktijk geconfronteerd worden. Dit betekent dat zich waarschijnlijk nog meer situaties voordoen, waarbij de deskundige in een eerder stadium een rol kan vervullen. Of in al de aangegeven gevallen ook sprake is van radicalisering is een tweede. In ieder geval wijzen de signalen wel op kwetsbaarheden en mogelijke vatbaarheid.

Het is ook aannemelijk dat de aanpak in Slotervaart, mede vanwege de ruime publicitaire aandacht en de publieke discussie over de aanpak, er voor zorgt dat het stadsdeel minder aantrekkelijk is voor diegene die radicaal gedachtegoed verspreiden en/of diegenen die zich in een stadium van radicalisering bevinden.

3.10 Effecten

De resultaten van de maatregelen hebben wij beschreven in paragraaf 3.3. In deze paragraaf gaan wij nader in op de effecten van het actieplan.

De overkoepelende doelstellingen zijn ons inziens ten dele gerealiseerd. Met name de publieke discussie heeft waarschijnlijk een bijdrage geleverd aan het vergroten van de bewustwording van (moslim)jongeren van wat radicalisering is en wat de gevolgen daarvan kunnen zijn. Een aantal jongeren is meer direct voorgelicht, bijvoorbeeld in de trainingen voor sleutelfiguren. Meer indirect zijn onderwerpen die ook met radicalisering te maken hebben - zoals onverdraagzaamheid, afvalligheid en dergelijke - aan de orde geweest tijdens de Religieus-Seculiere Kring waaraan ook jongeren hebben deelgenomen. Het direct bereiken van een grote groep jongeren, die aan het radicaliseren is, over dit onderwerp heeft nog niet plaatsgevonden. Dit is ons inziens ook niet erg, zolang de tweede hoofddoelstelling wordt bereikt: het vergroten van de weerbaarheid van jongeren.

De meeste maatregelen en activiteiten hebben direct of indirect bijgedragen aan het realiseren van de tweede hoofddoelstelling, zie het kleinschalig. Dit heeft plaatsgevonden in enkele specifieke activiteiten zoals de training van sleutelfiguren, het jeugdparticipatief project en in het

⁵⁴ AIVD, *Radicale dawa in verandering*, Den Haag, oktober 2007, p. 63-69.

project met moslimmeiden. Ook het op te starten project met een groep jongeren die een bepaalde frustratie voelen, heeft hier direct betrekking op. Andere projecten richtten zich meer op de omgeving van de jongeren waarmee de jongeren indirect worden bereikt: de projecten voor scholen, de trainingen van professionals, de opvoedondersteuning, en dergelijke. Met deze activiteiten zijn steeds kleine groepen bereikt. Dit past ook bij een pilot. Het meer structureel bereiken van grotere groepen wordt mogelijk wanneer meer structurele en permanente activiteiten worden ondernomen door alle betrokken partners. Dit is iets voor de langere termijn en dit ligt deels buiten de invloedssfeer van het stadsdeel (zoals de opleiding van professionals waarin meer aandacht voor maatschappelijke vraagstukken rond de islam en moslimjongeren en radicalisering nodig is).

De subdoelstellingen zijn gerealiseerd. Meer specifiek zijn de overkoepelende effecten van het actieplan, inclusief de bredere maatschappelijke discussie, ook te benoemen op micro- meso- en macro- niveau.

Niveaus	Gesorteerde effecten
Micro- niveau (Individueel)	<ul style="list-style-type: none"> - het vergroten van de bewustwording van het risico van radicalisering; - vergroting van de bewustwording over eigen opvattingen, referentiekaders en mogelijke vooroordelen die (onbewust) het eigen handelen beïnvloeden; - versterking competenties en vaardigheden ('empowerment'); - het kanaliseren van emoties en frustraties; - het vergroten van inzicht in de onderliggende problematiek en het identificeren van leemten in het beleid, met name als het gaat om opvoedingsondersteuning en onderwijs; - het nuanceren of corrigeren van negatieve beelden tussen autochtonen en allochtonen en tussen moslims en niet-moslims; - Het bereiken van individuele kinderen en jongeren die dreigden zich te isoleren.
Meso- niveau a. Organisatie	<ul style="list-style-type: none"> - het vergroten van de bewustwording van het risico van radicalisering; - het agenderen van het onderwerp bij enkele belangrijke maatschappelijke partners en binnen het stadsdeel; - het vergroten van inzicht in de onderliggende problematiek en het identificeren van leemten in het beleid, met name als het gaat om opvoedingsondersteuning en onderwijs; - het vergroten van het sociaal kapitaal door te investeren in enkele informele sleutelfunctionarissen; - het bieden van een herkenbaar aanspreekpunt voor vragen over en signalen van mogelijke radicalisering; - het vergroten van inzicht in de (on-)mogelijkheden van de lokale aanpak.
b. Gemeenschap	<ul style="list-style-type: none"> - het stimuleren van de maatschappelijke discussie en de discussie in de moslimgemeenschap; - het kanaliseren van emoties en frustraties; - het nuanceren of corrigeren van negatieve beelden tussen autochtonen en allochtonen en tussen moslims en niet-moslims; - het vergroten van het sociaal kapitaal door te investeren in enkele informele sleutelfunctionarissen en het versterken van de relatie met de moskee;
c. Stadsdeel	<ul style="list-style-type: none"> - het verkleinen van de aantrekkingskracht van Slotervaart voor radicaliserende jongeren en/of voor diegenen die radicaal gedachtegoed verspreiden; - het vergroten van het sociaal kapitaal door te investeren in enkele informele

	<ul style="list-style-type: none"> - sleutelfunctionarissen en het versterken van de relatie met de moskee; - het ontwikkelen van nieuwe of aangescherpte instrumenten; - het vergroten van inzicht in de (on-)mogelijkheden van de lokale aanpak.
Macro- niveau (Maatschappij)	<ul style="list-style-type: none"> - het stimuleren van de maatschappelijke discussie en de discussie in de moslimgemeenschap; - agendering maatschappelijke thema's (religie in het onderwijs, religieuze integratie in Nederland).

Netwerkopbouw en samenwerking

Het netwerk is versterkt, dit bleek onder meer tijdens hoog risico gebeurtenissen. Na de dood van Bilal B. heeft bijvoorbeeld de Imam van de El Ouma moskee een belangrijk rol gespeeld in het kanaliseren van emoties en in het ondersteunen van de familie. In de periode waarin bekend was dat de Tweede Kamerlid Geert Wilders werkte aan een film over de Islam alsmede op en na het moment van verschijnen van de film (Fitna), is actief gewerkt aan het voorkomen van eventuele spanningen. De geluiden die ons bereikten maakten duidelijk dat organisaties uit het (religieusculturele) maatschappelijk middenveld spontaan en op eigen initiatief een rol vervulden bij het geleiden van eventuele spanningen. Hiertoe achten zij zichzelf bij uitstek in staat, gelet op contacten binnen de verschillende gemeenschappen. Het stadsdeel zou deze organisaties, zo gaven enkele respondenten aan, op dergelijke momenten meer optimaal kunnen benutten. Bijvoorbeeld middels consultatie, waardoor snel waardevolle informatie verworven kan worden vanuit de haarvaten van de samenleving. Andere respondenten uitten hun onvrede over de organisatiedichtheid binnen de stadsdeelgemeente: "te veel organisaties die zich richten op dezelfde problematiek en doelgroep." Dit laatste is door ons niet nader onderzocht.

3.11 Trends en ontwikkelingen na het verschijnen van het actieplan

Sinds het verschijnen van het actieplan is de inhoudelijke ontwikkeling en de beleidsontwikkeling doorgedaan. Ondermeer de AIVD heeft gerapporteerd over trends:

Trends zoals benoemd door de AIVD in het jaarverslag over 2007⁵⁵

- Salafistische centra besteden steeds meer aandacht aan de verspreiding van hun boodschap en lijken vooral jonge Nederlanders van Marokkaanse afkomst aan te trekken. De salafistische centra nemen vanuit een theologische invalshoek onverbloemd stelling tegen de waarden van de democratische rechtsstaat en wijzen integratie in de Nederlandse samenleving ten stelligste af. Ze verkondigen echter niet openlijk het gebruik van geweld. Dit zou immers schade toebrengen aan hun primaire doelstelling: de radicale islam in Nederland laten uitgroeien tot een beweging met invloed en gezag. Er is dan ook geen sprake van een geweldsdreiging of acute aantasting van de democratische rechtsorde. De verspreiding van de salafistische boodschap betreft eerder een proces dat langzaam de cohesie en solidariteit in de samenleving en de waarborging van grondrechten kan ondermijnen. Hier kan gedacht worden aan tendensen van onverdraagzaam isolationisme die gepaard gaan met onverdraagzaamheid ten opzichte van andersdenkenden en soms het streven de eigen leefregels boven de Nederlandse wetten te stellen;
- Onder jongeren van Turkse afkomst deed zich in 2007 nog steeds op beperkte schaal radicalisering voor. Deze jongeren lijken steeds gemakkelijker aansluiting te vinden bij multi-etnische groepen;
- Er ontstaat een islamitische jeugdcultuur. Daarbinnen bestaat er een stroming die zich laat inspireren door de radicale islam en zich sterk afzet tegen de Nederlandse samenleving. Moslimjongeren die tot

⁵⁵ AIVD, *Jaarverslag 2007*, Den Haag, 2008, p. 41 - 44

de radicaalislamitische jeugdcultuur behoren, zetten zich sterk af tegen de Nederlandse samenleving en richten zich op de wortels van de zuivere islam. Deze moslimjongeren identificeren zich met jongeren van de Hofstadgroep en kleden, gedragen en uiten zich op dezelfde manier. In hun ogen heeft de generatie van hun ouders juist te veel afstand genomen van de zuivere islam en is deze generatie te Nederlands geworden. Sommigen van hen zijn ontvankelijk voor radicalisering en raken zodanig in de ban van de radicale islam dat ze daadwerkelijk een bedreiging vormen voor de nationale veiligheid (...) Voor veel moslimjongeren zijn radicale uitlatingen en gedragingen echter vooral een poging om erbij te horen en hun sociale identiteit vorm te geven. Zij proberen op die manier hun onzekerheid en frustratie te maskeren, maar houden er geen diepgewortelde radicaalislamitische gevoelens op na;

- Internet blijft een belangrijke rol spelen in radicaliseringsprocessen en draagt bij aan de ontwikkeling van radicaalijhadistische netwerken. In toenemende mate verspreiden vrouwen radicaalislamitisch materiaal via internet.

Meer specifiek heeft de AIVD in een rapportage aandacht gevraagd voor wat de dienst noemt 'de derde fase van islamitische radicalisering': de neoradicale dawa.

Samenvatting van door de AIVD beschreven 'derde' fase

De derde fase, waarvan sprake is sinds medio 2005, betreft een nieuwe generatie radicale dawa-predikers die deel uit maken van de tweede generatie moslims in het Westen. Zij zijn tot het besef gekomen dat de groei en reputatie van de islam geschaad wordt door de lage organisatiegraad van de radicale islam in Europa, de onduidelijke ideologische boodschap en de flirt met geweld. De hier actieve radicale dawa-predikers nemen categorisch stelling tegen het gebruik van geweld in het Westen. Dit leidt tot een ideologische breuk met de jihadistten. Deze nieuwe predikers zoeken gericht naar doelgroepen die ze door middel van een specifieke boodschap weten te bereiken. Zij weten wat er speelt. De derde fase is de fase van autonomisering, professionalisering en politisering van de boodschap, aldus de AIVD.

(...) De groei van het moslimradicalisme in Nederland bereikt vooral jonge Nederlanders van Marokkaanse herkomst, jongeren van andere migrantengroepen uit het Midden-Oosten en Somalië en autochtone bekeerlingen. Het gaat dan niet alleen om jongeren die zich gemarginaliseerd voelen, maar ook om hoger opgeleiden.

Het streven is in toenemende mate gericht op het vestigen van de islam als politieke macht van betekenis binnen de Westerse samenlevingen. Hiertoe dient de verkondigde boodschap een, zo omvangrijk mogelijk, publiek (achterban) aan te spreken. De boodschap van geweld wordt dan ook, bewust en in ieder geval in het openbaar, afgezworen. Dit maakt de boodschap in potentie aantrekkelijker, ook voor gematigde moslims in Nederland. Het afzweren van geweld maakt dat dergelijke stromingen minder als een bedreiging voor de democratische rechtsorde worden gezien.

De risico's worden onder meer gevormd door:

- belemmering van de democratische rechtsorde voor met name personen uit eigen kring (intimidatie);
- aantasting van het draagvlak voor de democratische rechtsorde door verspreiding van een anti-democratische boodschap;
- het prediken van een boodschap van onverdraagzaamheid ten aanzien van homoseksuelen, joden, shi'ieten, niet belijdenden moslims en vermeende 'vijanden van de islam';
- het uitoefenen van een conformatedruk (conformatie aan meer radicale interpretaties van de 'zuivere islam');
- tendensen tot terugtrekking in de eigen kring, waarbinnen zoveel mogelijk het eigen religieuze wet- en regelsysteem geldt; en

- heimelijke beïnvloeding van de overheid en intredepolitiek in het maatschappelijke middenveld.⁵⁶

Door de publieke matiging in de verkondigde boodschap wordt het fenomeen van de 'radicale dawa' diffuser en de duiding complexer. De matiging kan tevens gepaard gaan met toenemende transparantie, deelname van predikers/imams aan het publieke debat en groter initiatief tot het vervullen van een bijdrage aan het tegengaan van maatschappelijke problematiek (criminaliteit, radicalisering, schooluitval).⁵⁷

Deze trends betekenen voor Slotervaart in ieder geval dat het stadsdeel, net als andere lokale overheden, aandacht moet hebben voor de signatuur van organisaties en/of gelegenheidsgroepen die vragen om subsidie of anderszins met het stadsdeel willen samenwerken. De door de AIVD beschreven trends vergen ons inziens geen bijstelling van de achterliggende visie van het stadsdeel op radicalisering. Nog steeds blijft het vergroten van de weerbaarheid en preventie in een zo vroeg stadium belangrijk. De door de AIVD gesignaleerde trend bevestigt wel het reeds eerder benoemde aandachtspunt dat ook hoger opgeleiden vatbaar kunnen zijn voor radicalisering. In de interviews zijn geen signalen naar boven gekomen die wijzen op de door de AIVD benoemde islamitische jeugdcultuur in Slotervaart, behalve de benoemde observatie dat sommige jongeren Mohammed B. en anderen als helden zien, omdat zij 'ten minste iets deden'.

Het IMES heeft onderzoek gedaan naar deradicalisering. De inzichten die voort komen uit het rapport '*Teruggang en uitbreiding. Processen van deradicalisering ontleed*' kunnen worden benut in trainingen, maar ook in preventief beleid. Het onderzoek bevestigt het belang van maatschappelijke insluiting, volwaardige maatschappelijke participatie en dialoog en serieuze benadering en beoordeling van reëel bestaande wensen, mits deze op democratische wijze worden gecommuniceerd. De onderzoeksresultaten van het IMES geven ons inziens aan dat de visie van het stadsdeel op het tegengaan van radicalisering juist is, met name vanwege de combinatie van openheid over en ruimte voor orthodoxie en de nadrukkelijk aandacht voor de omgeving van jongeren. De IMES onderzoekers benoemen per bevinding enkele aanbevelingen in de vorm van 'suggesties'.

Resultaten en suggesties IMES 'Teruggang en uitbreiding' ⁵⁸	
Collectief niveau	
Onderzoeksresultaten	<i>De maatschappelijke insluiting van (orthodoxe) moslims zou een groot effect kunnen sorteren op de-radicalisering.</i>
Suggesties	<ul style="list-style-type: none"> - Stimuleren van een democratische koers. - Het meer inclusief maken van het publieke debat en sfeer in Nederland.
Onderzoeksresultaten	<i>Sociale hervormingen gericht op het optimaliseren van de maatschappelijke kansen voor moslimjongeren.</i>
Suggesties	<ul style="list-style-type: none"> - Wegnemen van de voedingsbodem (gevoelens van onvrede en onrecht) voor nieuwe aanwas. - Het niet bij voorbaat als illegitiem afdoen van radicale eisen: serieus aanhoren en beoordelen van democratisch geformuleerde wensen.
Individueel niveau	
Onderzoeksresultaten	- Ideologie geldt als de belangrijkste reden voor radicalisering. Hierop richten veel de-radicaliseringsprogramma's (hereducatie) zich.

⁵⁶ AIVD, *Radical dawa in verandering*, Den Haag, 2007, p.63-69.

⁵⁷ Zie ook: NCTb, *Salafisme in Nederland*, 2008, p.45.

⁵⁸ IMES, *Teruggang en uitbreiding. Processen van deradicalisering ontleed*, Amsterdam, 2008, p. 175-182.

	<ul style="list-style-type: none"> - Significant others (ouders, imam) kunnen belangrijke veranderingen teweeg brengen in het ideologische perspectief. - Ideologie fungeert tegelijkertijd als belangrijk obstakel in de-radicalisering. - Radicalisering bleef in een aantal gevallen beperkt, vanwege de ruimte die bestond om te experimenteren met ideologie en identiteit.
Suggesties	<ul style="list-style-type: none"> - Zorgdragen voor een open ideologische religieuze dialoog door gesprekspartners met overtuigingskracht; - Een open benadering van orthodoxe religieuze uitingen.
Onderzoeksresultaten	<ul style="list-style-type: none"> - Verkettering binnen de eigen beweging of teleurstellingen over de praktijk binnen de groep kunnen een rol spelen bij uittreding. - Contacten buiten de eigen (radicale) groep kunnen een rol spelen bij uittreding. Binding belemmert daarentegen uittreding. <p>(Opmerking: Beïnvloeding van interne groepsprocessen, -ervaringen of de kijk op de groep van buitenaf is complex en herbergt het risico in zich van het realiseren van tegenovergestelde effecten: stimulering underdogeffect).</p>
Suggesties	Beperken van isolement en het stimuleren van de openheid van de samenleving.
Onderzoeksresultaten	Praktische omstandigheden (werk, woning, partner) kunnen een rol spelen bij de-radicalisering.
Suggesties	<ul style="list-style-type: none"> - Het voorspiegelen van de consequenties van een bepaalde radicale koers. - Het bieden van ondersteuning bij het oppakken van het eigen leven.
<p>De onderstaande suggesties, zo stelt het IMES, moeten gelezen worden binnen twee centrale dilemma's:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. het optreden van de overheid en de scheiding van kerk en staat; en 2. de mate van religiositeit en orthodoxie van alternatief gedachtegoed. Radicalen stellen zich soms open voor in hun ogen geloofwaardige gesprekspartners. Dit zijn partners die zij beschouwen als niet-vijandig, behorende bij 'wij' in plaats van 'zij', dan wel beschikken over een inhoudelijke autoriteit en legitimiteit. Hieraan gekoppeld is de vraag wie als dergelijke partners kunnen fungeren? 	

'Salafisme' komt steeds nadrukkelijker als punt van discussie op (zie ook de hiervoor benoemde trends uit het AIVD jaarverslag). Na het eerdere IMES onderzoek uit 2006, wordt in opdracht van de NCTb in 2008 gestart met een onderzoek specifiek naar Salafisme in Nederland. De NCTb publiceert een boekje over dit onderwerp waarin onder meer de relevante ontwikkelingen en vermeende risico's worden benoemd. Mede naar aanleiding van televisieoptredens van bekende geestelijken met een salafistische signatuur, blijft dit een onderwerp van discussie. Gedenkwaardig in dit opzicht is het televisiedebat tussen Imam Fawaz Jneid van de As-Soennah moskee in Den Haag, en de stadsdeelvoorzitter van Slotervaart, in het televisieprogramma Pauw en Witteman (april 2008).

Ook is onderzoek gedaan naar de mogelijke rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van radicalisering en is verder empirisch onderzoek verricht op lokaal niveau, onder meer in de gemeente Utrecht.

Polarisatie is steeds nadrukkelijker als vraagstuk benoemd, vaak samen met radicalisering. Dit komt ook herkenbaar terug in de beleidsontwikkeling op nationaal niveau. In augustus 2007 presenteert de minister van BZK het actieplan tegen polarisatie en radicalisering 2007 - 2011. Het actieplan is voor meerdere gemeenten een stimulans voor de verdere ontwikkeling van een

lokale aanpak. In die lokale aanpak zijn lokale overheden primair zelf verantwoordelijk voor de ontwikkeling van en uitvoering van een aanpak.⁵⁹ Aan het plan zijn ook subsidiemogelijkheden gekoppeld voor lokale overheden. Ook Slotervaart ontvangt in dit kader de eerder genoemde subsidie.

De aanpak in Amsterdam wordt verder aangescherpt en ontwikkeld. De IHH wordt verder geprofessionaliseerd en er wordt steeds meer ervaring opgedaan met ook complexer en serieuzer signalen van mogelijke radicalisering. Een deel van de signalen is afkomstig vanuit Slotervaart. De burgemeester verzoekt alle stadsdelen om met een eigen activiteiten te komen om radicalisering tegen te gaan. Zoals eerder is vermeld, presenteerde het College een notitie over de verhouding overheid en godsdienst. Er worden trainingen voor professionals ontwikkeld en uitgevoerd. De eerder genoemde trainingen die in Slotervaart hebben plaatsgevonden maken hier onderdeel van uit. De ervaringen uit Slotervaart zijn mede input voor het actieplan *Amsterdam tegen radicalisering*.

Ook andere gemeenten nemen nieuwe initiatieven, mede gestimuleerd door de mogelijkheid van subsidiering vanuit het landelijke actieplan. Ook de uitvoering van de actieprogramma's van FORUM en het LOM gaat door. Meerdere maatschappelijke organisaties en professionals ontwikkelen eigen projecten gericht op het tegengaan van polarisatie en/of radicalisering. Er verschijnen nieuwe handreikingen, onder meer van de VNG, Movisie en Forum over de aanpak van polarisatie en/of radicalisering. Hierbij is er in vergelijking met eerdere handreikingen meer aandacht voor beleid en met name voor preventie. Op landelijk niveau wordt de opgedane kennis en ervaring met de onderwerpen polarisatie en radicalisering gebundeld in het recent opgerichte kenniscentrum Polarisation en Radicalisering (NUANSA).

Ondanks de initiatieven in andere gemeenten, geldt volgens ons nog steeds dat er weinig voorbeelden van projecten of van beleid zijn, die direct relevant zijn voor Slotervaart. Het meest relevant zijn de ontwikkelingen op het gebied van opvoedondersteuning en onderwijs, zoals het opbouwen van een kenniscentrum radicalisering en scholen, en de handreiking die wordt opgesteld voor scholen. Dergelijk materiaal kan door Slotervaart worden benut in de samenwerking met de eigen scholen in het stadsdeel. Ook is het ons inziens verstandig om alsnog kennis te nemen van de projecten die zijn uitgevoerd in het kader van de nota Weerbaarheid en Integratiebeleid en van projecten die worden uitgevoerd in andere stadsdelen in Amsterdam.

⁵⁹ BZK, *Actieplan polarisatie en radicalisering 2007-2011*, Den Haag, augustus 2007, p. 11-13.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Inleiding

Op basis van de analyse in de hoofdstukken 2 en 3 presenteren wij in dit hoofdstuk onze conclusies. Ook benoemen wij mogelijkheden voor versterking.

4.2 Conclusies

1. Het actieplan Slotervaart tegen radicalisering is uniek in Nederland. Dat unieke karakter komt tot uiting in vertaling van theoretische noties naar daadwerkelijk beleid en hieruit voortvloeiende uitvoering. Maar ook de gehanteerde brede benadering: qua aard van het beleid (preventie en signalering gaan hand in hand), alsmede het brede scala aan samenwerkingspartners (frontliniewerkers, partners in het (religieusculturele) maatschappelijk middenveld, deskundigen, ouders en anderen). Bovenal is, met succes, getracht activiteiten uit te voeren met moeilijk bereikbare individuen en groepen. De samenwerking met de centrale stad betekende een versterking voor zowel de centrale stad als voor het stadsdeel.
2. Het merendeel van de geplande activiteiten is uitgevoerd of bevindt zich in een voorbereidende fase. Bepaalde activiteiten, zoals de Religieus Seculiere Kring, hebben een duurzaam karakter en lopen nog steeds. Sommige activiteiten binnen beleidsmaatregel 4 en 6 hebben vertraging opgelopen of zijn (nog) niet uitgevoerd. Deze bleken moeilijk uitvoerbaar, onder meer vanwege het ontbreken van actiegericht onderzoek, de gevoeligheid van het onderwerp en de interpretatie van het beginsel van scheiding kerk en staat. Andere, met name de voorlichtingsactiviteiten (beleidsmaatregel 1 en 3) zijn niet uitgevoerd, of zijn ondergebracht binnen andere activiteiten. Daarentegen zijn ook regelmatig alternatieve of aanvullende activiteiten ontwikkeld en uitgevoerd: 'Weerbaarheid- en identiteit moslimmeiden', 'Empowerment sleutelpersonen' (in samenwerking met de centrale stad) en 'Opvoedondersteuningsprogramma's'. Juist deze alternatieve activiteiten die gedurende het proces zijn ontwikkeld achten wij van grote waarde, omdat deze zijn gebaseerd op reëel bestaande behoeften in het veld.

Bemoeilijkende factoren waren:

- Het vinden van de juiste uitvoeringspartners (extern) met passende expertise en ervaring;
- De interpretatie van het principe van scheiding Kerk en Staat brengt beperkingen met zich mee, met name als religieuze organisaties met projectvoorstellen komen;
- De beschikbare ambtelijke capaciteit was beperkt en ook de financiële middelen waren beperkt;
- Het feit dat de materie grotendeels nieuw was. Er moest parallel worden gewerkt aan ontwikkeling en uitvoering. Dit betekent dat er nagenoeg geen gebruik kon worden gemaakt van eerdere ervaringen, noch van het stadsdeel zelf noch van anderen;
- Er weerstand was bij enkele partners en er waren (en zijn) vooroordelen en bezwaren bij professionals als het gaat om de vermeende eigen rol bij het tegengaan van radicalisering.

3. Slotervaart tegen radicalisering heeft effect gehad op het micro-, meso- en macroniveau. Op microniveau zijn onder meer de volgende effecten gerealiseerd: bewustwording en vergroten van kennis over radicalisering, competentieversterking (empowerment), kanaliseren van gevoelens van onvrede, woede of zorgen en participatie en activering. Op mesoniveau: agendering en bespreekbaar maken van het onderwerp radicalisering,

vergroten van inzicht in onderliggende maatschappelijke problematiek, kennisvergroting, het corrigeren of nuanceren van negatieve beelden en gevoelens tussen groepen en ontamers van discussie en debat binnen religieusculturele gemeenschappen. Op macroniveau zijn een aantal belangrijke maatschappelijke thema's geagendeerd zoals de plaats van religie in de moderne samenleving en het bieden van ruimte voor orthodoxie. De weerstanden die er bij sommigen waren bij de ontwikkeling en start van de aanpak, lijken nu in mindere mate te spelen. Ook dit is een positief effect. Een belangrijk neveneffect is de versterking van het gemeentelijk netwerk. Het opbouwen van reguliere contacten en onderlinge vertrouwensbanden heeft bijgedragen aan de mogelijkheden van Slotervaart om adequaat te reageren op potentiële hoog risico gebeurtenissen en maatschappelijke onrust. Sleutelpersonen kunnen beter en sneller worden bereikt. Dit komt de informatieverwerking en -overdracht ten goede.

4. De overkoepelende doelstellingen zijn ons inziens ten dele gerealiseerd. Met name de publieke discussie heeft waarschijnlijk een bijdrage geleverd aan het vergroten van de bewustwording van (moslim)jongeren van wat radicalisering is en wat de gevolgen daarvan kunnen zijn. Een aantal jongeren is meer direct voorgelicht, bijvoorbeeld in de trainingen voor sleutelfiguren. Meer indirect zijn onderwerpen die ook met radicalisering te maken hebben - zoals onverdraagzaamheid, afvalligheid en dergelijke - aan de orde geweest tijdens de Religieus- Seculiere Kring waaraan ook jongeren hebben deelgenomen. Het direct bereiken van een grote groep jongeren, die aan het radicaliseren is, over dit onderwerp heeft nog niet plaatsgevonden. Dit is ons inziens ook niet erg, zolang de tweede hoofddoelstelling wordt bereikt: het vergroten van de weerbaarheid van jongeren.
5. De meeste maatregelen en activiteiten hebben direct of indirect bijgedragen aan het realiseren van de tweede hoofddoelstelling, zij het kleinschalig. Dit heeft direct plaatsgevonden in enkele specifieke activiteiten zoals de training van sleutelfiguren en in het project met moslimmeiden. Andere projecten richtten zich meer op de institutionele omgeving van de jongeren waarmee de jongeren worden bereikt: de projecten voor scholen, de trainingen van professionals, de opvoedondersteuning, en dergelijke. Met deze activiteiten zijn steeds kleine groepen bereikt. Dit past ook bij een pilot, maar is tevens verweven aan dit onderwerp. Het vergt vaak meer intensieve, duurzame activiteiten gericht op een select gezelschap. Het meer structureel bereiken van grotere groepen wordt mogelijk wanneer meer permanente activiteiten worden ondernomen door alle betrokken partners. Dit is iets voor de langere termijn en dit ligt deels buiten de invloedssfeer van het stadsdeel (zie aanbeveling H). Een voorbeeld van een dergelijke thema is de opleiding van professionals waarin meer aandacht voor hedendaagse maatschappelijke vraagstukken rond religie, maar zeker ook radicalisering nodig is.
6. Aan het actieplan ligt geen verdiepend onderzoek naar het verschijnsel radicalisering in Slotervaart of specifieke kwantitatieve informatie ten grondslag. Dergelijke informatie over radicalisering is er ook niet. Wel was er een sterk gevoel van urgentie bij zowel het stadsdeelbestuur als de radicaliseringsdeskundige, mede vanuit de eerdere ontwikkelingen rond geradicaliseerde personen die in Slotervaart woonden. Ook nu nog ontbreekt meer specifieke informatie over de lokale situatie. Daardoor is lastig vast te stellen of het probleem is toegenomen, af is genomen of gelijk is gebleven (zie ook: conclusie 15).
7. Het actieplan wordt over de algehele lijn positief beoordeeld in het professionele en vrijwilligersveld in Slotervaart. Respondenten waardeerden het feit dat het stadsdeel 'zijn nek heeft durven uitsteken' en praktische follow-up heeft gegeven aan het in 2007

gepresenteerde plan. Dat dit niet altijd soepel verloopt wordt als vanzelfsprekend beschouwd.

8. De radicaliseringsdeskundige van het stadsdeel vervult binnen het uitvoeringsproces een essentiële rol. Zijn eigen achtergrond, kennis van de verschillende doelgroepen en ervaringen binnen de jeugdsector hebben hierbij een duidelijke meerwaarde. Tevens fungeert de deskundige als een schakel tussen het beleidsproces en de uitvoering in praktijk.
9. De signalerings- en expertisefunctie heeft zijn waarde bewezen. Er zijn tot 31 december 2008 in totaal 28 signalen binnengekomen. De signalen maken duidelijk dat professionals in de praktijk met ontwikkelingen te maken krijgen waar externe deskundigheid en advies gewenst is. Het aantal potentiële vragen en signalen is zeer waarschijnlijk groter dan het aantal dat tot nu toe is binnengekomen. De afhandeling hiervan levert belangrijke lessen en inzichten op en draagt bij aan het creëren en onderhouden van vertrouwen en draagvlak bij partners.
10. De opgedane ervaringen in Slotervaart met de ontwikkeling en met name de uitvoering van het actieplan zijn van bijzondere waarde voor de ontwikkeling van de aanpak van radicalisering in Nederland. Het proces heeft inzicht opgeleverd in knelpunten en noodzakelijkheden in de uitvoering. Het toont tevens aan dat de uitvoering een delicaat samenspel is tussen het uitvoerende en bestuurlijke proces. Beide lijnen worden gedragen door belangrijke sleutelpersonen. Dit is noodzakelijk, maar maakt het beleid tegelijkertijd ook kwetsbaar. De opgedane ervaringen worden benut in Amsterdam, zowel door de centrale stad als door enkele andere stadsdelen.
11. Wij hebben verscheidene 'good practices' geïdentificeerd voor wat betreft de ontwikkeling en uitvoering van het actieplan:
 - het expliciteren van de eigen visie als duidelijke afbakening en focus en het expliciteren van uitgangspunten. Het is gelukt om in de uitvoering te handelen conform deze uitgangspunten. Inhoudelijke ontwikkelingen sinds de presentatie van het actieplan vergen geen aanpassing van de oorspronkelijke visie van het stadsdeel;
 - de concrete uitwerking in maatregelen, activiteiten en doelstellingen;
 - het aanstellen van de radicaliseringsdeskundige die vrij is gemaakt voor dit dossier en bovendien over zowel de benodigde inhoudelijke kennis als benodigde sociale vaardigheden beschikt;
 - het als stadsdeel zelf voeren van gesprekken en het verkennen van de problematiek en van de eventuele knelpunten en behoeften.
12. Wat betreft activiteiten, hebben wij de volgende 'good practices' geïdentificeerd:
 - identiteits- en weerbaarheidversterking onder een groep moslimmeiden. Het project laat zien dat de als moeilijk bereikbaar bekende staande doelgroep, wel te bereiken is. Ook laat het project zien dat belangrijke resultaten en effecten geboekt kunnen worden. Deze activiteit is het meest direct gericht op het vergroten van de weerbaarheid;
 - Investeren in een informeel netwerk van sleutelpersonen. Dit dient verschillende doelen en is bovendien een van de meest duurzame activiteiten;
 - de Religieus- Seculiere Kring. De duurzaamheid van meerdere bijeenkomsten, de betrokkenheid van deelnemers bij de selectie van thema's en de aansprekende panelleden en sprekers;
 - het gericht zoeken naar en experimenteren met een training die past bij de doelgroepen onderwijs, jongerenwerk en jeugdhulpverleners;

- het succesvol betrekken van scholen bij de signalering. Dit bleek eerder in Amsterdam en in andere gemeenten moeilijk.
13. In aanvulling op deze 'good practices' zijn er ons inziens ook enkele overkoepelende zogenoemde succesfactoren die blijken uit de aanpak in Slotervaart:
- Bestuurlijke durf en doorzettingskracht
 - Bestuurlijk draagvlak
 - Ambtelijke capaciteit
 - Combinatie van het stimuleren van maatschappelijke discussie en verdiepende projecten
 - Combinatie van algemeen en specifiek
 - Inlevingsvermogen in doelgroepen
 - Relatiebeheer
 - Vertrouwen
 - Duurzaamheid
 - Betrokkenheid bij ontwikkeling en uitvoering van activiteiten
 - Deskundigheid bij betrokken ambtenaren
 - Evaluatie en bijsturing
14. De aanpak van radicalisering kan niet zonder sterke partners zoals de centrale stad en/of nationale partners (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties). Die partners zullen niet alleen financieel, maar ook op de terreinen onderzoek en advies een bijdrage moeten leveren. Voortgebouwd moet worden op de intensieve samenwerking met centrale stad.
15. Gelet op landelijke ontwikkelingen, maar ook gelet op de gehouden interviews, is er geen aanleiding om aan te nemen dat er geen risico's van radicalisering meer zijn in Slotervaart. De binnengekomen meldingen laten zien dat er behoefte is aan informatie en advies en dat er bij professionals op momenten zorgen zijn over radicalisering. Een preventieve aanpak, maar ook signalering was en is noodzakelijk.

4.3 Ruimte voor versterking: aanbevelingen

Wij zien verscheidende mogelijkheden voor versterking van de aanpak, mede in het licht van knelpunten die zich hebben voorgedaan. Mogelijkheden voor versterking zijn:

- A. Het meer intensief betrekken van (beoogde) samenwerkingspartners bij de problemdiagnose en bij het monitoren van de resultaten en effecten van de aanpak. Dit is tot dusver te ad-hoc gebeurd. Periodiek (bijvoorbeeld ieder half jaar) kan met partners worden gesproken over relevante maatschappelijke vraagstukken, waaronder radicalisering;
- B. Het meer gericht uitdragen van de onderliggende visie zodat ook de achtergrond van maatregelen en activiteiten bekender wordt. Op deze wijze worden partners ook beter in staat gesteld om meer gericht zelf actief bij te dragen. De achterliggende visie van het stadsdeel bleek niet voor alle respondenten duidelijk. Bij het uitdragen van de visie moet ook duidelijk worden gemaakt wat er van de partners wordt verwacht: wat kunnen zij doen, los van specifieke projecten uit het actieplan? In de externe communicatie moet per doelgroep worden nagegaan hoe deze het beste kan worden bereikt;
- C. Het realiseren van voldoende ambtelijke capaciteit om opvolging te geven aan nieuwe ideeën en inzichten. Ondanks de eerdere uitbreiding van de ambtelijke capaciteit blijft dit in

de praktijk moeilijk. Hieraan gekoppeld is het aspect borging. Het is (nog steeds) noodzakelijk om radicalisering als separaat onderwerp te beleggen in het stadsdeel. Alhoewel er actief is gewerkt aan overdracht en borging is het nog niet mogelijk om het onderwerp binnen de reguliere beleidsdossiers en overlegorganen te beleggen;

- D. Het benutten van de stedelijke notitie over de relatie overheid en godsdienst voor het formuleren van eigen uitgangspunten voor de specifieke situatie van het actieplan. De benoemde principes en het benoemde uitgangspunt van inclusieve neutraliteit bieden een basis, maar vergen nadere interpretatie als het gaat om de specifieke projecten in het kader van het actieplan. De weg is nu vrij voor Slotervaart om eigen uitgangspunten te benoemen voor de wijze waarop wordt samengewerkt met religieusculturele organisaties, zolang maar wordt gewerkt op basis van de in de notitie benoemde principes;
- E. Het meer gericht koppelen van onderzoek aan ontwikkeling en uitvoering van maatregelen en activiteiten, zodat opgekomen vraagstukken verder kunnen worden verkend om een vertaling naar gewenst beleid mogelijk te maken. Ook bieden de resultaten van onderzoek houvast in de beleidsontwikkeling en draagvlak voor de uitvoering van beleid. Wij adviseren om onderzoek te doen naar de beelden en gevoelens van, in het bijzonder, moslimjongeren in relatie tot de in het actieplan benoemde factoren die bijdragen aan de vatbaarheid voor radicalisering. Op basis van deze informatie kunnen specifieke vervolgvactiteiten worden georganiseerd gericht op het vergroten van de weerbaarheid. Dit is zowel relevant voor professionals, ouders als de jongeren zelf. Ook adviseren wij om onderzoek te doen naar beeldvorming bij autochtone inwoners van Slotervaart: hoe denken zij over de Islam en bijvoorbeeld over bepaalde bevolkingsgroepen? Op basis van de uitkomsten kan worden nagegaan in hoeverre meer en specifiekere aandacht voor polarisatie nodig is;
- F. Het in de verdere ontwikkeling en uitvoering overwegen van de volgende projectspecifieke aandachtspunten:
- Het in plaats van het organiseren van voorlichtingsbijeenkomsten, zorgdragen voor voorlichting gekoppeld aan vaardigheidstrainingen voor jongeren. Een andere mogelijkheid is om met de jongeren specifieke voor hen direct relevante onderwerpen te bespreken, al dan niet samen met diegenen die onderwerp zijn van hun frustratie. Denk hierbij aan een bijeenkomst met journalisten over mediaberichtgeving over de islam (of over bijvoorbeeld de situatie in het Midden-Oosten) of aan een bijeenkomst met politieagenten over de werkwijze van de politie;
 - Het heroverwegen van de activiteiten met betrekking tot internet. Deze activiteiten zullen lastig blijven terwijl de opbrengst beperkt zal zijn, zo is onze verwachting. Wij adviseren om in plaats van deze activiteiten, te blijven focussen op het vergroten van de weerbaarheid van jongeren;
 - Naast maatwerk ook een gelijke basis bieden aan alle onderwijspartners. Ons inziens moet worden gestreefd naar maatwerk, maar wel in aanvulling op een basis die overal wordt aangeboden. Niet alleen op scholen waar veel moslims zitten is de islam een relevant onderwerp. Om 'wij- zij' denken te voorkomen moet alle bevolkingsgroepen worden betrokken. Wij adviseren om (opnieuw) na te gaan wat de behoeften is van docenten en of er draagvlak is voor een set van basisactiviteiten die voor iedere school relevant is;
 - Een vervolg geven aan de 'good practice' van het project met moslimmeiden is lastig, maar wel wenselijk. Het bereiken van andere meiden die in een vergelijkbare situatie zitten is ons inziens een van de grootste uitdagingen;
 - Het meer gericht aansluiten van het welzijnswerk bij signalering. Ook bij andere partners zoals de politie en/of maatschappelijke/religieusculturele organisaties moeten vragen of zorgen leven die als signalen zouden kunnen worden ingebracht. De goede ervaringen die zijn opgedaan met signalering kunnen actief worden uitgedragen en besproken met andere partners dan scholen en

het meldpunt Zorg en Overlast. Het stadsdeel is nu beter in staat om aan te geven wat signalering inhoudt en welke meerwaarde dit heeft voor de melder of vrager. Hierbij moet de rol als vraag- of consultatiebaak van de anti-radicaliseringdeskundige worden benadrukt. Partners moeten de deskundige ook in vroegtijdig stadium durven te benaderen, zeker niet alleen bij het ontstaan van potentiële veiligheidsrisico's.

- G. Het bezien of sommige onderwerpen onder een andere noemer dan 'het tegengaan van radicalisering' kunnen worden uitgevoerd. Niet altijd is de term radicalisering het meest geschikt of adequaat bij de benadering en aanpak van specifieke maatschappelijke problematiek. Voor enkele prominente vraagstukken rond opvoeding en onderwijs geldt dat deze ook zonder het schrikbeeld van radicalisering geagendeerd en opgepakt kunnen worden. Per activiteit moet kritisch worden bezien of een directe koppeling met radicalisering adequaat en/of passend is.
- H. Het opstarten van een lobbyactiviteiten richting nationale partners (BZK), in het bijzonder voor vraagstukken die het stadsdeel overstijgen. Voorbeelden van dergelijke vraagstukken zijn: visieontwikkeling op de rol van frontliniewerkers; professionalisering van vakopleidingen (onderwijs, jeugdhulpverlening) waardoor deze meer worden toegesneden op hedendaagse maatschappelijke thematiek en de aansluiting van zorginstellingen op nieuwe, cultureel en/of religieus bepaalde, behoeften. Een belangrijke partner is onder meer DMO. Omdat er juist nu wordt gewerkt aan versterking van de OKC's Amsterdam breed, is nu het momentum voor het gedegen doordenken van relevante opvoedingsvraagstukken en het eventueel uitvoeren van aanvullend onderzoek naar de behoeften en ervaren knelpunten/drempels bij islamitische ouders. Slotervaart kan, als pilotgebied voor de aanpak van radicalisering, hierbinnen een waardevolle rol vervullen door de eigen vraagstukken en inzichten te bespreken met de direct betrokken departementen.

Bijlage 1 Overzicht respondenten

1. Dhr. K. Aitblal	Woordvoerder UMMAO
2. Mevr. S. Ait Taleb	Bestuursdienst Amsterdam (IHH)
3. Dhr. A. Badaou	Medewerker Sciandri Sportmanagement
4. Mevr. M. Bloemers	Directeur Huizingaschool
5. Mevr. J. Bosscher	Medewerker Sciandri Sportmanagement
6. Dhr. A. Boulal	ICP Advies
7. Dhr. K. Boutachkourt	Directievoorzitter Organisatie- en adviesbureau Van de Bunt
8. Dhr. G. Born	Docent/ Adviseur Amarantis Onderwijsgroep
9. Dhr. Y. El Forkani	UMMAO/Jongerenimam
10. Dhr. M. Hothout	Werkgroep Imams Amsterdam
11. Dhr. P. Janzen	Adjunct-directeur Hervormd Lyceum West
12. Dhr. K. Kat	Directeur Stichting Arkade- Cilon
13. Mevr. M. Leygraaf	Lector Hogeschool Ipabo
14. Mevr. J. Linneman	Coördinator Ouder- en Kindcentrum Slotervaart
15. Dhr. Z. Lyousofi	Bestuurslid Poldermoskee/Sleutelpersoon
16. Dhr. H. El Maimouni	Bestuursadviseur (radicalisering) Slotervaart
17. Dhr. A. Marcouch	Stadsdeelvoorzitter Slotervaart
18. Dhr. B. Meijer	Rector Comenius Lyceum
19. Dhr. R. El Mourabet	Jongerenwerker Oportuna
20. Dhr. H. Mouhmouh	Netwerkcoördinator Slotervaart
21. Mevr. C. Neijts	Rector Hervormd Lyceum West
22. Dhr. M. Okuducu	Directeur Islamitische College Amsterdam
23. Dhr. A. Peeters	Directeur Sciandri Sportmanagement
24. Dhr. M. Rahali	Buurtregisseur Overtoomse Veld- Noord
25. Mevr. F. Salama	Directeur/coach Stichting JIJ/ Sleutelpersoon
26. Dhr. M. Salihi	Medewerker Triple B./UMMAO
27. Mevr. A. Tawfik	Beleidsadviseur (radicalisering) Slotervaart
28. Mevr. I. Tennan	Veldwerker Streetcornerwork
29. Dhr. H. Yildrim	Voorzitter Studenten Unie Nederland (SUN)/Sleutelpersoon
30. Respondent	Imam

Bijlage 2 Bronnen

Schriftelijke bronnen

- Academica Islamica, *Verslag empowermentstraining informele sleutelfiguren in Amsterdam*, 3 september 2007
- A.G. Advies, *Evaluatie Religieus- Seculiere Kring*, Almere, maart 2008
- A.G. Advies, *Evaluatie Pilottraining Identiteitsontwikkeling en Weerbaarheid. Een kwestie van identiteit*, juni 2008
- A.G. Advies, *Evaluatie opvoedondersteuning: religie en cultuur in de opvoeding*, Almere, juni 2008
- A.G. Advies, *De preventie van radicalisering. Een wetenschappelijk en praktijk perspectief*, 12 september 2007
- AIVD, *Jaarverslag 2007*, Den Haag, 2008
- AIVD, *Radicale dawa in verandering. De opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland*, Den Haag, oktober 2007
- AIVD, *Van Dawa tot Jihad. De diverse dreigingen van de radicale islam voor de democratische rechtsorde*, Den Haag, 2004
- COT, *Van ogen en oren naar het hart van de aanpak: de rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering*, 2008
- COT, *Tussen feiten, beelden en gevoelens: verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda*, Den Haag, 2006
- Gemeente Rotterdam, InformatieSchakelpuntRadicalisering (ISPR), *Trendrapportage*, Gemeente Rotterdam, 2006.
- IMES, *Teruggang en uittrekking. Processen van deradicalisering ontleed*, UvA, Amsterdam, 2008
- IMES, *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*, UvA, Amsterdam, 2006
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Trendanalyse Polarisatie en radicalisering*, Den Haag, december 2008
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Actieplan Polarisatie en radicalisering 2007-2011*, Den Haag, augustus 2007
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *De lokale en justitiële aanpak van radicalisme en radicalisering*, Den Haag, september 2005
- Ministerie van Vreemdelingenzaken en Integratie, *Weerbaarheid en Integratiebeleid*, Den Haag, 2005
- NCTb, *Salafisme in Nederland. Een voorbijgaand fenomeen of een blijvende factor van belang?*, Den Haag, 2008
- Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO), *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden*, advies 37, Den Haag, oktober 2005
- Pels, T. et al., *Jongeren en hun islam. Jongeren over hun ondersteuning als moslim in Nederland*, Utrecht, oktober 2008
- SIPI, *Pilotproject training identiteitsontwikkeling en weerbaarheid moslimmeiden*, Amsterdam
- Stadsdeel Slotervaart, *Plan van aanpak deskundigheidsbevordering frontoffice en partners in de uitvoering*, augustus 2008
- Stadsdeel Slotervaart, *Voortgangsrapportage Actieplan Slotervaart. "Het tegengaan van radicalisering"*, februari 2008

- Stadsdeel Slotervaart, Actieplan Slotervaart: "Het tegengaan van radicalisering", februari 2007
- Stadsdeel Slotervaart, *Rapportage Wij Amsterdammers II*, 2006
- Stadsdeel Slotervaart, *Jong;) Slotervaart, Jeugd- en onderwijsbeleid 2007-2010*
- Stichting Interculturele Alliantie, *A Classroom of Difference*
- Trias Pedagogica, *Evaluatieformulier, Beter omgaan met pubers in het kader van de pilot 'Opvoeding, cultuur en islam'*, 2008
- Twynstra Gudde, *Projectvoorstel tweedaagse training (...)(COT, een basisschool)*, september 2008
- Twynstra Gudde Adviseurs en Managers/ Stichting Leefstijl, *evaluatie training (COT, een basisschool)*, 18 november 2008.
- Van de Bunt, *Training radicalisering. Voorstel voor een trainingsaanbod*, Amsterdam, augustus 2007

Internetbronnen

- www.parool.nl/parool/nl/1/Home/article/detail/16824/2008/06/07/Meer-religie-op-openbare-school.dhtml
- www.slotervaart.amsterdam.nl/wonen_en/zorg_en_welzijn_0/tegengaan_van/nieuwsbericht_en_0/scholen_moeten
- www.slotervaart.amsterdam.nl/wonen_en/zorg_en_welzijn_0/tegengaan_van/nieuwsbericht_en_0/religieus-seculiere
- www.slotervaart.amsterdam.nl/wonen_en/zorg_en_welzijn_0/tegengaan_van
- www.slotervaart.amsterdam.nl/wonen_en/zorg_en_welzijn_0/tegengaan_van/religieus-seculiere
- www.slotervaart.amsterdam.nl/wonen_en/zorg_en_welzijn_0/tegengaan_van/kringdeelnemers
- www.zorgwelzijn.nl/dossiers/id20105-68806/ahmed_marcouch_neem_beunhaasimams_de_wind_uit_de_zeilen.html

Bijlage 3 Totaaloverzicht (oorspronkelijke en aanvullende/alternatieve) activiteiten en resultaten

Beleidsmaatregel 1	Bevordering van bewustwording onder (moslim-)jongeren en hun sociale omgeving van de gevaren van radicaliseringsprocessen
Activiteit 1	Themabijeenkomsten (voorlichting)
Doel	Vergroten van de inzichten van jongeren en ouders over radicaliseringsprocessen
Doelgroep	Jongeren, ouders, moskeebezoekers, buurtbewoners
Partners	Imam/maatschappelijk middenveld
Resultaat	Niet uitgevoerd als separate activiteit. Na heroriëntatie heroverwogen en ondergebracht binnen andere activiteiten.
Bereik	-
Activiteit 2	Jongerebatten Themabijeenkomsten (voorlichting)
Doel	Besef van pluriformiteit in de islam; Hoe jongeren religie een plek kunnen geven in hun leven in de Nederlandse samenleving.
Doelgroep	(Moslim)jongeren
Partners	Landelijke Moslim Jongeren Organisatie (LMJO) /andere partners
Resultaat	Niet uitgevoerd; in verkenningsfase.
Bereik	-
Activiteit 3	Informatie verschaffen via internet
Doel	Vragen van de (moslim)jongeren via internet door de imam en islamdeskundigen laten beantwoorden.
Doelgroep	(Moslim)jongeren/ouders
Partners	Moskeeën, imams, moslimjongeren, maatschappelijk middenveld, islamdeskundigen
Resultaat	Niet uitgevoerd, vanwege complicerende factor (scheiding kerk en staat). In oriëntatiefase.
Bereik	-
Beleidsmaatregel 2	Het faciliteren van het aanbod dat gericht is op het ontwikkelen van de competenties die de weerbaarheid van jongeren en hun ouders vergroten.
Activiteit 4	Vaardigheidstrainingen/gesprekken en discussies
Doel	Weerbaarheid van (moslim)jongeren en hun ouders bevorderen
Doelgroep	(Moslim)jongeren en hun ouders
Partners	FION/NHS/UMMAO/maatschappelijk middenveld.
Resultaat	Niet gerealiseerd.
Bereik	-

Activiteit 5	Jeugdparticipatief project (Jongeren en hun islam)
Doel	<ul style="list-style-type: none"> - Vergroting van het inzicht in de plaatsbepaling van migrantenjongeren als moslim in Nederland, de beïnvloedingsprocessen die daarbij een rol spelen en de hulpbronnen die zij daarbij gebruiken; - Inventariseren van de behoeften van jongeren aan steun van hun ouders, andere personen uit hun informele kring, (religieuze) organisaties, de media en het internet, en van hun voorstellen om tot verbetering van steun te komen; - Het opsporen van voorbeeldpraktijken om nieuwe en betere vormen van ondersteuning te creëren en het identificeren van partijen die een rol kunnen spelen bij de implementatie hiervan; - Het doen van aanbevelingen die kunnen rekenen op een breed draagvlak; - Het bevorderen van jeugdparticipatie door jongeren actief te betrekken bij alle fasen van het project, evens bij het formuleren en presenteren van de resultaten.⁶⁰
Doelgroep	(Moslim)jongeren
Partners	Verwey-Jonker Instituut/ Forum
Resultaat	<p>Werving en training kerngroep;</p> <p>10 groepsgesprekken (waarvan 9 georganiseerd door leden kerngroep, 1 door uitvoerende partner)</p> <p>Presentatie eindpublicatie, voordracht en debat op 13 november 2008</p>
Bereik	<p>Er is een kerngroep geformeerd bestaande uit 9 personen, van zowel Marokkaanse als Turkse komaf, in leeftijd variërend tussen 18 en 24 jaar op HBO/WO niveau.</p> <p>Het totale aantal: 84 personen, waarvan 42 mannen en 42 vrouwen.⁶¹</p> <p>Publicitaire aandacht presentatie eindrapport in media (verschillende websites als Islamwijzer.nl, Ontdekislam.nl en allochtonen.web-log.nl)</p>
Activiteit 6	Socratische gesprekken in de moskeeën
Doel	<p>Stimuleren zelfkritiek en zelfstandig denken.</p> <p>In de evaluatie worden tevens als doelstellingen benoemd: 1) de jongeren op de hoogte te stellen dat er ruimte is voor hen in de moskee en de drempel voor hen te verlagen dan wel te verwijderen en 2) middels deze gesprekken stimuleren dat de jongeren zelfstandig gaan nadenken en zich kritisch opstellen tegenover zichzelf én ten opzichte van andere religieuze informatiebronnen.⁶²</p>
Doelgroep	Ouders, jongeren en imam.
Partners	Jongerenimam
Resultaat	<p>Meerdere gesprekken binnen de moskee. In overleg tussen imam en radicaliseringdeskundige zijn gespreksthemata's bepaald, zoals een brainstorm over de islam, veiligheid in de breedste zin des woords, rol van de moskee in de samenleving.⁶³ 5 bijeenkomsten in de zomer van 2008.⁶⁴</p>
Bereik	<p>In de voortgangsrapportage staat vermeld dat tot de zomer van 2008 vijf bijeenkomsten hebben plaatsgevonden, waarbij geleidelijk aan het aantal deelnemers groeide van tot circa 50/60 deelnemers.⁶⁵</p>
Activiteit 7	Media- vaardigheidstrainingen

⁶⁰ Pels, T. et al., *Jongeren en hun islam. Jongeren over hun ondersteuning als moslim in Nederland*, Utrecht, oktober 2008, p.11.

⁶¹ Idem, p.146.

⁶² A.G. Advies, *De preventie van radicalisering. Een wetenschappelijk en praktijk perspectief*, 12 september 2007, p.27

⁶³ Idem, pp.27-28.

⁶⁴ Stadsdeel Slotervaart, *Voortgangsrapportage Actieplan Slotervaart. "Het tegengaan van radicalisering"*, februari 2008, p.12.

⁶⁵ Stadsdeel Slotervaart, *Voortgangsrapportage Actieplan Slotervaart. "Het tegengaan van radicalisering"*, februari 2008, p.12.

Doel	Hoe ga je met de media om; Organiseren woordvoerders uit de buurt/bestrijden mediafobie.
Doelgroep	Moslimjongeren/woordvoerders
Partners	UMMAO/LMJO/Maatschappelijk middenveld/onderwijs/omroep
Resultaat	Niet uitgevoerd; verkennende gesprekken gevoerd. Wel is eerder een vergelijkbaar project in het kader van Wij Amsterdammers uitgevoerd. In samenspraak met de centrale stad wordt gezocht naar de ontwikkeling van een gezamenlijk aanbod.
Bereik	-
Alternatieve Activiteit	Ontwikkeling training identiteits- en weerbaarheid onder moslimmeiden
Doel	<ul style="list-style-type: none"> - De vatbaarheid van moslimmeiden voor radicalisering in kaart brengen - Een preventieve methodiek tegen radicalisering ontwikkelen waaronder een training identiteitsontwikkeling en weerbaarheid - De effectiviteit van deze specifieke methodiek vaststellen.⁶⁶ <p>Voor de groep en leidster worden aparte doelstellingen geformuleerd.</p> <p>Groep:</p> <p>Training van identiteitsontwikkeling gericht op:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Stimuleren van een proces van bewustwording en reflectie - Opbouwen van een positief zelfbeeld - Vermogen ontwikkelen om eigen gevoelens en gedachten te verwoorden - Inzicht verwerven in het eigen handelen in relatie tot andere personen; - Bevordering van probleemoplossend vermogen. <p>Leidster:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Toegankelijkheid vergroten - Tegengaan isolement.⁶⁷
Doelgroep	Moslimmeiden (in de leeftijd van 17- 33 jaar, in Nederland geboren met Marokkaanse achtergrond) en informele leidster.
Partners	Stichting voor Interculturele Participatie (SIPI) IHH Stadsdeel Slotervaart
Resultaat	Drie trainingen ontwikkeld en uitgevoerd met de volgende thema's: <ul style="list-style-type: none"> - Turning Point: 16 bijeenkomsten - Peer activiteiten - Morele oordeelsvorming: circa 3 lessen - Conflictantering en weerbaarheid: 2 lessen⁶⁸
Bereik	Van de 18 deelnemers hebben vijf meiden de training afgemaakt.
Alternatieve Activiteit	Empowerment- training informele sleutelfiguren
Doel	Het trainen van 40 informele sleutelfiguren op aspecten die betrekking hebben op de islam en het moslim- zijn in de Amsterdamse samenleving.
Doelgroep	Er wordt naar gestreefd een groep samen te stellen van ongeveer 40 personen in de volgende samenstelling: <ul style="list-style-type: none"> - 30 % jongeren van Marokkaanse herkomst, die Islamitisch goed onderlegd zijn of gerekend kunnen worden tot een praktiserende groep. - 25 % jongeren van Marokkaanse herkomst, die affiniteit hebben met Islam en Moslims.

⁶⁶ SIPI, *Pilotproject training identiteitsontwikkeling en weerbaarheid moslimmeiden*, Amsterdam, p. 6.

⁶⁷ Idem, p. 8.

⁶⁸ A.G. Advies, *Evaluatie Pilottraining Identiteitsontwikkeling en Weerbaarheid. Een kwestie van identiteit*, juni 2008, p.6.

	<ul style="list-style-type: none"> - 25 % jongeren van Turkse en andere buitenlandse herkomst, die affiniteit hebben met Islam en Moslims of Islamitisch goed onderlegd zijn. - 20 % bekeerlingen, geboren en getogen van Nederlandse herkomst die zich tot het islamitische geloof hebben bekeerd. <p>Aanvullende voorwaarden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Grote achterban/netwerk onder moslimjongeren - Affiniteit met islam en moslims - In staat zijn zich in te leven in de positie van moslimjongeren en bruggen te slaan tussen deze jongeren en de samenleving - Uitstekende beheersing Nederlandse taal. - Bereidheid om een bijdrage te leveren aan de samenleving, meer in het bijzonder aan het tegengaan van problematiek rond radicalisering.⁶⁹
Partners	Academica Islamica in opdracht van de centrale stad en in samenwerking met stadsdeel Slotervaart. De centrale stad fungeert als opdrachtgever en faciliteert de samenwerking (financieel); de radicaliseringsdeskundige van Slotervaart vervult een adviserende rol.
Resultaat	<p>Beoogde resultaten:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de sleutelfiguren zijn zich meer bewust van hun maatschappelijke verantwoordelijkheid in Amsterdam; - kunnen beter omgaan met dilemma's die zij als moslim in de Nederlandse seculiere samenleving ervaren; - zijn zich meer bewust van hun sleutelpositie en voorbeeldfunctie en zij zijn in staat om deze beter in te vullen; - een groep van 8 a 10 'future trainers' is geselecteerd, die in de toekomst als trainer van empowerment- en weerbaarheidstrainingen voor een breder publiek kunnen fungeren; - zij hebben voldoende kennis en handvatten om om te gaan met radicalisering en radicaliserende jongeren; - zij kunnen ingezet worden bij interventies om radicalisering tegen te gaan.⁷⁰ <p>Er is een studieweekend georganiseerd van 2- 4 november 2007, gevold door 4 trainingsmodules (7, 14, 21 en 28 november 2007). Het project is afgesloten met een bijeenkomst op 14 december.⁷¹</p> <p>Thematiek modules:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Islam, moslims en media: 40 deelnemers - Bewustwording gericht op zijn van (toekomstig) sleutelfiguur 1: 35 deelnemers - Bewustwording gericht op zijn van (toekomstig) sleutelfiguur 2: 35 deelnemers - Komen tot praktische oplossingen: 35 deelnemers - Terugkombijeenkomst: 40 deelnemers.⁷²
Bereik	40 deelnemers (vaste deelnemersgroep). Gelet op gestelde voorwaarden is aannemelijk dat de sleutelfiguren toegang hebben tot een sociaal netwerk. Welk omvang dit netwerk heeft, en daarmee het indirecte bereik is lastig te bepalen

Beleidsmaatregel 3	Het ondersteunen van ouders in hun opvoedingstaak
Activiteit 8	Themabijeenkomsten/voorlichting

⁶⁹ Academica Islamica, *Verslag empowermentstraining informele sleutelfiguren in Amsterdam*, 3 september 2007, pp. 4-5.

⁷⁰ Academica Islamica, *Verslag empowermentstraining informele sleutelfiguren in Amsterdam*, 3 september 2007, pp. 2.

⁷¹ Idem, p.5.

⁷² Idem, pp. 6-7.

Doel	Herkenning signalen van radicalisering
Doelgroep	Moeders/meiden en vaders
Partners	Nisa 4 Nisa, moskeeën, OKC, scholen
Resultaat	Nog niet gerealiseerd. Getracht wordt aspecten terug te laten keren binnen de opvoedingsondersteuningsprogramma's (zie maatregel 9 e.v.). In contacten met onderwijsinstellingen wordt overleg gepleegd over de wijze waarop invulling gegeven kan worden aan deze maatregel.
Bereik	-
Activiteit 9	Opvoedingsondersteuningsprogramma's
Doel	Inzichten vergroten in overeenkomsten in normen en waarden tussen de islam en de Nederlandse samenleving Ouders ondersteunen in het (islamitische) opvoeden van hun kinderen. Uitgangspunt is dat ouders in hun opvoeding aansluiting zoeken met de samenleving
Doelgroep	Ouders/opvoeders
Partners	OKC/welzijnsorganisatie/moskeeën/scholen
Resultaat	In oorspronkelijk opzet niet gerealiseerd. Wel zijn separate projecten uitgevoerd, gericht op specifieke doelgroepen en instellingen (zie onderstaande alternatieve activiteiten).
Bereik	-
Alternatieve Activiteit	Beter omgaan met pubers in het kader van de pilot 'Opvoeding, cultuur en islam'
Doel	Inzichten vergroten in overeenkomsten in normen en waarden tussen de islam en de Nederlandse samenleving. Ouders ondersteunen in het (islamitische) opvoeden van hun kinderen. Uitgangspunt is dat ouders in hun opvoeding aansluiting zoeken met de samenleving
Doelgroep	Islamitische College Amsterdam Staalmanpleinbuurt
Partners	Trias Pedagogica
Resultaat	Er zijn 9 bijeenkomsten georganiseerd. Een overzicht: <ul style="list-style-type: none"> - Opvoeden in twee culturen: 12 deelnemers - Afstemmen tussen partners in de opvoeding: 10 deelnemers - Toezicht houden op school en op straat: 10 deelnemers - Verandering in de puberteit: 10 deelnemers - Complimenten geven en manieren van opvoeden: 10 deelnemers - Ruzie voorkomen (luisteren naar je puber): 10 deelnemers - Ruzie voorkomen (praten met je puber): 10 deelnemers - Ruzie voorkomen (overleggen met je puber): 10 deelnemers - Grenzen stellen en straffen: 10 deelnemers.⁷³
Bereik	Zie resultaat
Alternatieve Activiteit	Opvoedondersteuning cursus 'Beter omgaan met pubers'
Doel	Inzichten vergroten in overeenkomsten in normen en waarden tussen de islam en de Nederlandse samenleving. Ouders ondersteunen in het (islamitische) opvoeden van hun kinderen. Uitgangspunt is dat ouders in hun opvoeding aansluiting zoeken met de samenleving
Doelgroep	Ouders van Marokkaanse afkomst van eerste en tweede generatie
Partners	Triple B i.s.m. Nisa 4 Nisa
Resultaat	Er zijn zes bijeenkomsten georganiseerd voor moeders en zes bijeenkomsten voor vaders.

⁷³ Trias Pedagogica, *Evaluatieformulier, Beter omgaan met pubers in het kader van de pilot 'Opvoeding, cultuur en islam'*, 2008.

	<p>De cursus bestaat uit zes onderdelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Verandering in de puberteit. - Positieve aandacht en manieren van opvoeden. - Ruzie voorkomen, luisteren naar je puber. - Ruzie voorkomen, praten met je puber. - Ruzie oplossen, overleggen met je puber. - Grenzen stellen en straffen.
Bereik	<p>Circa 7 vrouwelijke deelnemers Circa 7 mannelijke deelnemers</p>

Beleidsmaatregel 4	Het ondersteunen van moskeeën en imams in het omgaan met radicaliserende jongeren en in het tegengaan van radicalisering
Activiteit 10	Moskeen (imams) ondersteunen in het bespreken van maatschappelijke thema's met (moslim)jongeren die (vermoedelijk) in het radicaliseringproces zitten
Doel	<ul style="list-style-type: none"> - Jongeren uit het radicaliseringsproces halen; - Jongeren uitnodigen over eigen ideeën na te denken; - Verhogen tolerantiegrens.
Doelgroep	(Moslim)jongeren die vatbaar zijn voor radicalisering/imams
Partners	Moskeebestuurders/UMMAO/Maatschappelijk middenveld
Resultaat	In maart en april 2007 zijn voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd. Hieraan hebben 12 imams deelgenomen. In de sessies zijn de visie van het stadsdeel (beleid) met betrekking tot de aanpak van radicalisering toegelicht. Ook is gezocht naar raakvlakken tussen het beleid, de opvattingen en visies van de imams en mogelijke rollen die zij voor zichzelf zagen weggelegd binnen deze aanpak. Enkele deelnemers gaven aan behoefte te hebben aan kennis over het herkennen van radicalisering en methoden hoe hiermee om te gaan. Er wordt gezocht naar een aanbieder die een passend aanbod kan ontwikkelen en uitvoeren. ⁷⁴
Bereik	12 imams
Activiteit 11	Sportactiviteiten
Doel	<p>(Geradicaliseerde) vatbare jongeren nemen deel aan de educatieve programma's in de moskeen en daarbuiten nemen ze deel aan sportactiviteiten om de binding en het contact te ontwikkelen en te onderhouden;</p> <p>Jongeren insluiten om ze positief te beïnvloeden;</p> <p>Winnen van het vertrouwen van de groep en daarna een veranderingsproces in gang zetten.</p>
Doelgroep	(Moslim)jongeren die vatbaar zijn voor radicalisering
Partners	(Moslim)jongeren/externe begeleider
Resultaat	Centrale stad is gestart met uitvoering. Slotervaart levert hieraan een bijdrage door advisering.
Bereik	-
Activiteit 12	Training imams in Amsterdam West
Doel	Imams ondersteunen in hoe zij maatschappelijke thema's in hun preken kunnen inpassen en bespreken
Doelgroep	Imams in Amsterdam West
Partners	-
Resultaat	Voorlopig is dit project geparkeerd, vanwege onder meer het beginsel scheiding kerk en staat en het vinden van een passend aanbod. De activiteit vereist een specifieke uitvoerder die nog wordt gezocht. Het streven is dit project alsnog uit te voeren.
Bereik	-
Activiteit 13	Organiseren imamconferentie over radicalisering, religie en samenleving

⁷⁴ Stadsdeel Slotervaart, *Voortgangsrapportage Actieplan Slotervaart. "Het tegengaan van radicalisering"*, februari 2008, p. 15.

Doel	Creatie van een breder draagvlak onder moslims bij het tegengaan van radicalisering; Imams nemen standpunten in.
Doelgroep	Imams van een aantal moskeeën
Partners	-
Resultaat	Voorlopig is dit project geparkeerd, vanwege de invulling (of praktische toepassing) van het principe van kerk en staat en het vinden van een passend aanbod De activiteit vereist een specifieke uitvoerder die nog wordt gezocht. Het streven is dit project alsnog uit te voeren.
Bereik	-
Activiteit 14	Training voor weekendschool docenten
Doel	Ondersteunen docenten van de weekendschool en bieden handvatten hoe ze kinderen en jongeren tot volwaardige burgers kunnen vormen; Versterking van de eigen identiteit moet leiden tot vergroting van maatschappelijke participatie en betrokkenheid van de (moslim)jongeren.
Doelgroep	Kinderen/jongeren in de weekendschool
Partners	-
Resultaat	Niet gerealiseerd; in planning.
Bereik	-

Beleidsmaatregel 5	Het sluitend maken van de radicaliseringssignaleringsystemen
Activiteit 15	Afstemmingsoverleg
Resultaat	Uitgevoerd/Doorlopend proces (structureel)
Activiteit 16	Casusoverleg
Resultaat	Uitgevoerd/Doorlopend proces (structureel)
Activiteit 17	Overleg/expertmeeting/trainingen
Resultaat	Uitgevoerd/Doorlopend proces

Beleidsmaatregel 6	Het faciliteren van de samenwerking met het onderwijs en de jeugdvoorzieningen
Activiteit 18	Afspraken maken met het onderwijs over de behandeling van het thema radicalisering/voorlichtingen
Doel	Inzicht verschaffen aan leerlingen over de gevaren van radicalisering
Doelgroep	Leerlingen
Partners	Onderwijsinstellingen Medewerkers stadsdeel (radicaliseringsdeskundige)
Resultaat	In 2007 en 2008 zijn, op initiatief van meerdere onderwijsinstellingen, oriënterende gesprekken gevoerd tussen de anti-radicaliseringsdeskundige van het stadsdeel en onderwijsinstellingen. Zoals vermeld in de voortgangsrapportage bestond er binnen de onderwijsinstellingen sprake van enige weerstand: de aanpak van radicalisering werd/wordt veelal geassocieerd met repressie. Ook bleek er onbekendheid te bestaan met de inhoud van het actieplan. De rapportage concludeert dat na intensieve uitwisseling van informatie en investeringen in onderling vertrouwen de instellingen steeds meer openheid van zaken geven en de bereidheid tot samenwerking binnen de aanpak is toegenomen. ⁷⁵
Bereik	-
Activiteit 19	Ontwikkelen van educatieve programma's over religie en de samenleving
Doel	Kennis over religie en samenleving vergroten. Verschaffen van inzicht aan leerlingen over pluriformiteit in religie en samenleving. Verdraagzaamheid en tolerantie onder jongeren vergroten

⁷⁵ Stadsdeel Slotervaart, *Voortgangsrapportage Actieplan Slotervaart. "Het tegengaan van radicalisering"*, februari 2008, p. 17- 18.

Doelgroep	Leerlingen/jongeren
Partners	Externen
Resultaat	Tweetal programma's uitgevoerd/in uitvoering binnen een basisschool en een onderwijsinstelling voor voortgezet onderwijs (zie onderstaande).
Bereik	-
Activiteit 20	Socratische gesprekken op scholen
Doel	(Moslim)leerlingen leren nadenken over eigen opvattingen; Kritisch leren omgaan met de informatie die aan leerlingen wordt aangeboden over religie.
Doelgroep	(Moslim)leerlingen
Partners	Externen
Resultaat	Niet uitgevoerd, wel twee vergelijkbare programma's uitgevoerd/in uitvoering binnen een basisschool en een onderwijsinstelling voor voortgezet onderwijs (zie onderstaande).
Bereik	-
Activiteit 21	Organiseren van workshops/trainingen voor professionals uit de regio West
Doel	Afspraken maken met het jongerenwerk over het bedienen van deze specifieke groep; Kennis vergroten over de achtergrond van de (moslim)jongeren; Signalen van radicalisering herkennen en hoe daarmee omgegaan kan worden.
Doelgroep	Jongerenwerkers/professionals/docenten
Partners	Onderwijs: ICP Welzijns- en jeugdwerk: Bureau Van de Bunt (Beide cursussen zijn verzorgd i.s.m. centrale stad.)
Resultaat	Zeven onderwijsinstellingen uit Slotervaart hebben geparticipeerd in de cursus van ICP, waaronder vier basisscholen. Professionals van meerdere instellingen hebben deelgenomen aan cursus Van de Bunt, waaronder Spirit en Bureau Jeugdzorg. Bureau Van de Bunt heeft in 2007 een pilot training uitgevoerd in onder meer stadsdeel Slotervaart, gericht op jeugdhulpverleners en jongerenwerkers. Het doel van de pilot: investeren in de kennis en vaardigheden van professionals op het gebied van religie (islam) en radicalisering. ⁷⁶ De in Slotervaart opgedane kennis is gebruikt in de verdere aanscherping van het trainingsaanbod. Dit trainingsaanbod is in periode 2007-2008 uitgerold over geheel Amsterdam.
Bereik	Circa 15 deelnemers uit onderwijsveld. Circa 15 deelnemers uit welzijns- en jongerenwerk.
Alternatieve Activiteit	A Classroom of Difference
Doel	<ul style="list-style-type: none"> - Docenten bewust maken van hun eigen vooroordelen en gebruik van stereotypen. - Docenten vaardigheden aanleren om het hoofd te bieden aan vooroordelen en discriminerende gedragingen bij zichzelf en anderen. - Handvatten bieden om vooroordelen en discriminatie in het geheel van de schoolgemeenschap te bestrijden. - Stimuleren van de dialoog tussen mensen die verschillen van afkomst, leeftijd, geslacht, seksuele geaardheid, culturele identiteit en religie. <p>Bijdragen aan de uitbouw van een veilige leef- en leeromgeving met respect voor ieders eigenheid.</p> <p>Ontwikkeling van een gemeenschappelijke taal voor educatie op het gebied van diversiteit en de bestrijding van vooroordelen en discriminatie.⁷⁷</p>

⁷⁶ Van de Bunt, *Training radicalisering. Voorstel voor een trainingsaanbod*, Amsterdam, augustus 2007, p. 2-4.

⁷⁷ Stichting Interculturele Alliantie, *A Classroom of Difference*, p. 5.

Doelgroep	Het stadsdeel onderscheidt drie doelgroepen: leerlingen, ouders en onderwijzend personeel. Momenteel is dit specifieke project aangeboden aan leerlingen van de tweede jaargang van een onderwijsinstelling voor voortgezet onderwijs.
Partners	Stichting Interculturele Alliantie
Resultaat	In uitvoering. In november 2008 gestart met een reeks van sessies (20 sessies van 80 minuten) voor leerlingen van jaargang 2. Na evaluatie zal worden gezien of de Classroom wordt gecontinueerd en aangeboden aan leerlingen in andere jaargangen.
Bereik	Circa 60 leerlingen (2 HAVO-, 1 VWO klas)
Alternatieve Activiteit	'Omgaan culturele verschillen en referentiekaders'
Doel	<ul style="list-style-type: none"> - Het ontwikkelen en aanbieden van een gedeeld handelingsperspectief aan alle belanghebbenden teneinde adequaat om te gaan met radicalisering. - Het vergroten van handelingsperspectieven waarmee het spectrum van mogelijkheden wordt verbreed. Daarnaast neemt de betrokkenheid bij elkaar toe en zorgt het voor een grotere cohesie op school. - Bewustwording van cultuur als verzameling sociale regels van een samenleving. - Bewustwording van het eigen cultureel referentiekader en de invloed hiervan op het denken en handelen. - Het vergroten van de cultuuriëntatie: leefwerelden en wereldbeelden - Het aanleren/aanscherpen van vaardigheden die nodig zijn voor interactie met mensen uit andere culturen. - Het toepassen van het geleerde in de klas (<i>transfer</i>). - Inzicht verkrijgen in het radicaliseringsproces.⁷⁸
Doelgroep	Docenten van een basisschool
Partners	Twynstra Gudde i.s.m. Stichting Leefstijl
Resultaat	Tweedaagse training, uitgevoerd op 30 september en 1 oktober 2008.
Bereik	Meerdere docenten
Alternatieve Activiteit	Deskundigheidsbevordering Frontoffice en OKC
Doel	De deskundigheidsbevordering dient ertoe kennis van en affiniteit met het thema radicalisering uit te breiden. Vergroting van het bewustzijn van de medewerkers in de uitvoering als het gaat om de verschillende invalshoeken die zij kunnen hanteren in het benaderen van situaties/problemen die samenhangen met religieuze belevingen en/of opvattingen van inwoners van Slotervaart.
Doelgroep	<p>Uitvoeringspartners binnen het OKC, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> - consultatiebureau en schoolgezondheidszorg: schoolarts en schoolverpleegkundigen) - Team ouderbetrokkenheid - VETC'ers (voorlichters eigen taal en cultuur) - Opvoedadviseurs - Buurtmoeder en oudercontactfunctionarissen - Opvoedadviseurs OKC. <p>De frontoffice van het stadsdeel, in het bijzonder:</p> <ul style="list-style-type: none"> - loket Zes - SIP - Loket Zorg en Overlast.⁷⁹
Partners	Medewerkers stadsdeel (radicaliseringsdeskundige).

⁷⁸ Twynstra Gudde, *Projectvoorstel tweedaagse training (docenten basisschool, COT)* september 2008, p.2

⁷⁹ Stadsdeel Slotervaart, *Plan van aanpak deskundigheidsbevordering frontoffice en partners in de uitvoering*, augustus 2008, p. 1-2.

Resultaat	Presentatie/workshop medewerkers front- office op 21 augustus 2008. Drie voorlichtingsbijeenkomsten gepland: binnen teamoverleg JGZ/GGD, Impuls en Triple-P gecertificeerden. Voor 2009 staat een training gepland voor opvoedadviseurs binnen het OKC.
Bereik	Beoogd bereik: 60 deelnemers, waarvan 40 deelnemers binnen OKC en 20 deelnemers stadsdeel.

Beleidsmaatregel 7	Het bevorderen van de interactie tussen de verschillende bevolkings- en levensbeschouwelijke groepen
Activiteit 22	Interreligieuze lezingen
Doel	<ul style="list-style-type: none"> - Kennis over religieuze en niet-religieuze groepen in Nederland vergroten, door middel van tweewekelijkse lezingen en debat. - Behandeling specifieke thema's, op basis van vooraf verspreide teksten uit religieuze geschriften (Koran, Bijbel). - Debat over de persoonlijke beleving van teksten en leefregels met betrekking tot het behandelde thema.⁸⁰
Doelgroep	Beoogde doelgroep volgens oorspronkelijke actieplan: bewoners van Slotervaart/jongeren/kerken/moskeeën/synagogen. In praktijk betreft het bezoekers van de oecumenische kerkgenootschap Dominicus en de El Ouma Moskee
Partners	De lezingenreeks is tot stand gekomen uit een initiatief van de Dominicuskerk en El Ouma moskee.
Resultaat	7 bijeenkomsten in periode februari- mei 2007. De bijeenkomsten vonden plaats in de moskee in Slotervaart. <ul style="list-style-type: none"> - 19 februari 2007: De Schepping - 5 maart 2007: De Profeten I - 19 maart 2007: De Profeten II - 2 april 2007: Het Gebed - 16 april 2007: Vieringen - 23 april 2007: Man- vrouw verhoudingen - 7 mei 2007: De ideale samenleving⁸¹
Bereik	Na een massale opkomst tijdens de eerste bijeenkomst (100 deelnemers, met name moslims) is besloten de vervolgbijeenkomsten in kleinere kring te organiseren. Hiervoor is bewust gekozen, omdat deelnemers op deze manier elkaar beter leren kennen (select aantal deelnemers creëert een persoonlijker sfeer en bevordert directe contacten). Niet duidelijk is hoeveel deelnemers exact hebben geparticipeerd aan de vervolgbijeenkomsten. Het zou gaan om circa 20 deelnemers in leeftijdscategorie van 30- 40 jaar met een christelijke achtergrond en moslimjongeren uit de tweede en derde generatie. ⁸²

⁸⁰ A.G. Advies, *De preventie van radicalisering. Een wetenschappelijk en praktijk perspectief*, 12 september 2007, p.11.

⁸¹ Idem, p. 11.

⁸² Idem, pp. 16-17.

Activiteit 23	Dialoogdagen of Religieus- Seculiere kring
Doel	<ul style="list-style-type: none"> - De organisatie van een reeks van zes bijeenkomsten ter bespreking van actuele politieke en maatschappelijke thema's. - Het bij elkaar brengen van groepen met verschillende politieke, religieuze en culturele achtergronden door middel van dialoog en debat. - Het dichten van de kloof tussen de lokale politiek en burgers van Slotervaart, doordat raadsleden meer kennis verkrijgen van de inhoud van de debatten en thema's waarover burgers et elkaar in debat willen gaan. - Bevordering van participatie en betrokkenheid door deelnemers zelf een stem te geven in de agendering van thema's en taboes die in de debatten aan e orde gesteld moeten worden.⁸³
Doelgroep	Burgers met een diversiteit aan religies en mensbeelden, variërend van seculiere, christelijke, islamitische, joodse, humanistische, en atheïstische opvattingen.
Partners	Diverse partijen
Resultaat	<p>Oorspronkelijk werden zes bijeenkomsten gepland. Deze zijn alle gerealiseerd. De bijeenkomsten vonden plaats op en hadden de volgende thema's:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 27 september 2007: Joods- Christelijk- Islamitische traditie van Nederland? - 11 oktober 2007: Religie in het openbare leven - 8 november 2007: Religie in opvoeding en onderwijs - 22 november 2007: Variëteit onder moslima's - 13 december 2007: Kernwaarden van de samenleving - 17 januari 2008: Slotbijeenkomst (Kernwaarden van de samenleving)⁸⁴. <p>De bijeenkomsten hebben in 2008 een vervolg gekregen. In augustus 2008 heeft een eerste bijeenkomst binnen een reeks van zes plaatsgevonden. De tweede bijeenkomst staat gepland voor januari 2009 met als thema "Spanning tussen ruimte orthodoxie en emancipatie vrouwen en homoseksuelen".</p>
Bereik	<p>Tijdens de eerste bijeenkomst nemen 120 personen deel (er waren 150 aanmeldingen). Vervolgens respectievelijk 90 deelnemers, 105, 80, 80 en tijdens de slotbijeenkomst 300 deelnemers. In totaal: 675 deelnemers. Van de aanwezige deelnemers participeert een groep van circa 40 deelnemers frequent de Religieus- Seculiere Kring (meer dan drie maal).⁸⁵</p> <p>Gemiddeld participeren tussen de 80 en 110 deelnemers aan de Religieus- Seculiere Kring.</p>

⁸³ A.G. Advies, *Evaluatie Religieus- Seculiere Kring*, Almere, maart 2008, p.3

⁸⁴ Idem

⁸⁵ A.G. Advies, *Evaluatie Religieus- Seculiere Kring*, Almere, maart 2008, p.77.

Bijlage 4 Amsterdam tegen radicalisering

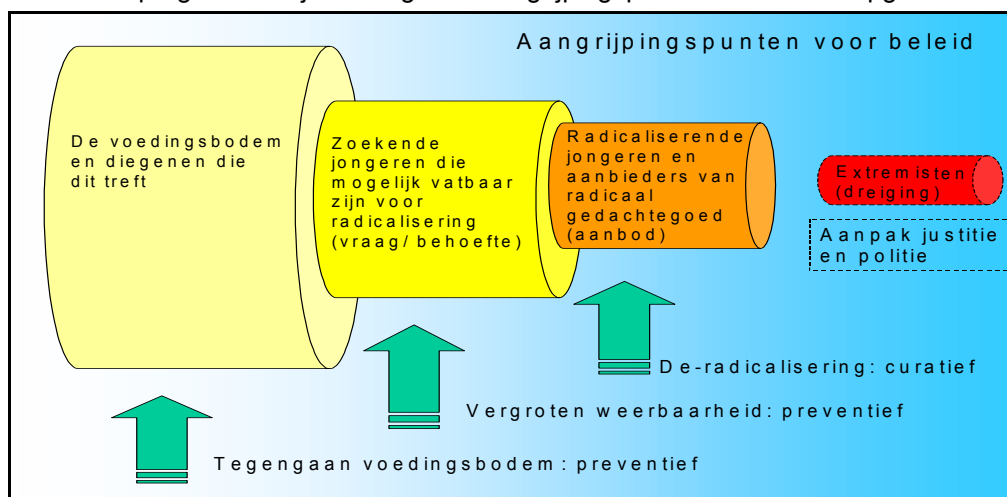
De gemeente Amsterdam werkt actief aan het tegengaan van radicalisering. In de periode 2004-2006 is met het Wij Amsterdammers- beleid (WA I en II) gericht geïnvesteerd in onder meer het stellen van grenzen aan extreem en intolerant gedrag en de bevordering van wederzijdse positieve contacten. Op basis van de uitkomsten van het onderzoek *Processen van radicalisering: waarom sommige Amsterdamse moslims radicaliseren*, uitgevoerd door het IMES (UvA) is de aanpak verder aangescherpt. Ook eigen ervaringen waren input voor deze aanscherping. In november 2007 is het actieprogramma *Amsterdam tegen radicalisering* gepresenteerd. In dit programma zijn drie actielijnen opgenomen:

Drie actielijnen en doelgroepen zoals benoemd in *Amsterdam tegen radicalisering*

1. De voedingsbodem voor radicalisering verminderen door sociaal vertrouwen en wederzijdse tolerantie en acceptatie onder Amsterdammers te bevorderen (verkleinen van de voedingsbodem);
2. Vatbare groepen, zoals jongeren die worstelen met hun identiteit en hun plaats in de samenleving, weerbaar maken tegen negatieve invloeden en radicaal gedachtegoed (vergroten weerbaarheid);
3. Personen die een proces van radicalisering doormaken, actief begeleiden om het radicaliseringsproces te keren en hen weer op een positieve manier aan de samenleving te binden (de-radicalisering van radicaliserende personen en het aanpakken van radicaal gedachtegoed)⁸⁶.

De investeringen moeten leiden tot het verkleinen van het reële risico van maatschappelijke onrust in de Amsterdamse samenleving als gevolg van radicaal gedrag van individuen. De gemeente werkt bij de aanpak nauw samen met professionals en sleutelfiguren in de stad. De Amsterdamse aanpak is gebaseerd op de kennis en ervaringen die sinds 2004 zijn opgedaan. Het programma wordt gekenmerkt door een brede benadering met een combinatie van preventief, curatief en repressief beleid. In de notitie is gebruik gemaakt van de aandachtspunten in de discussienotitie van de PvdA fractie over radicalisering (september 2007). Met name de aandacht voor religieuze weerbaarheid (trainingen van sleutelfiguren in de moslimgemeenschap) en het benoemen van vrouwen als specifieke doelgroep is in de notitie en het bijbehorende activiteitenoverzicht opgenomen.

In het actieprogramma zijn de volgende aangrijpingspunten voor beleid opgenomen.⁸⁷



⁸⁶ Gemeente Amsterdam, *Amsterdam tegen radicalisering*, november 2007, p.29.

⁸⁷ Idem, p. 29.

Vaak wordt de vraag gesteld hoeveel radicale of potentieel radicaliserende personen er in Amsterdam woonachtig zijn (de vraag naar objectieve cijfers). Hierop kan geen eenduidig antwoord gegeven worden. De gemeente heeft alleen informatie over het aantal concrete meldingen. Bij het gemeentelijk meldpunt (Informatiehuishouding Radicalisering) waren tot het verschijnen van het laatste actieplan meer dan zeventig meldingen gedaan van een mogelijk geval van radicalisering. De ernst verschilt sterk per melding. In sommige gevallen konden onterechte zorgen worden weggenomen, in andere gevallen zijn interventies gepleegd om jongeren weer op het goede pad te brengen.

De stadsdelen zijn een belangrijke partner in de aanpak. Veel ontwikkelingen manifesteren zich op stadsdeelniveau. Ook zijn in het stadsdeel vele verschillende organisaties en vrijwilligers uit het religieusculturele middenveld actief. Om deze reden heeft de centrale stad de stadsdelen het aanbod gedaan een eigen actieplan te ontwikkelen, specifiek gericht op de eerste en tweede actielijnen: verkleinen voedingsbodem voor radicalisering en het vergroten van de weerbaarheid. Hieraan is en wordt door meerdere stadsdelen invulling gegeven.

Bijlage 5 Toelichting Islamitische radicalisering

Het COT hanteert in dit onderzoek de volgende definities van de begrippen polarisatie en radicalisering. Het zijn definities die gehanteerd worden door de verschillende (gespecialiseerde) overheidsinstanties en andere deskundigen. In het actieplan is alleen de AIVD definitie van radicalisering expliciet gebruikt.

Definities	
Polarisatie	“Een verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving die resulteert of kan resulteren in (een toename van) spanningen tussen deze groepen en in risico's voor de sociale veiligheid”. ⁸⁸
Radicalisering	“Betreft de groeiende bereidheid zelf bovengenoemde veranderingen na te streven en/of te ondersteunen, dan wel om anderen daartoe aan te zetten”. ⁸⁹ “Het betreft een proces waarin individuen in toenemende mate bereid zijn over te gaan op het gebruik van verrijkende -eventueel ondemocratische- middelen”. ⁹⁰
Radicalisme	<p>“Het actief nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde, eventueel met het hanteren van ondemocratische methodes, die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde”.⁹¹</p> <p>Opmerking: Radicalisme is <i>niet</i> hetzelfde als orthodoxie of fundamentalisme. Het verschil zit in de wijze waarop de plaats van de eigen overtuigingen in relatie tot de bestaande maatschappelijke orde wordt gezien en in de wijze waarop idealen/doelstellingen gerealiseerd moeten worden.</p>
Islamitisch radicalisme	“Het politiek-religieus streven om, desnoods met uiterste middelen, een samenleving tot stand te brengen die een zo zuiver mogelijke afspiegeling is van hetgeen men meent dat gesteld wordt in de oorspronkelijke bronnen van de islam.” ⁹²
Salafisme	“Een ultraorthodoxe stroming binnen de islam die staat voor een terugkeer naar de ‘zuivere islam’, zoals die ten tijde van de profeet Mohammed is beleden”. ⁹³ Binnen het salafisme kunnen (gemakshalve) drie stromingen worden onderscheiden: a-politieke (religieuze) salafi's, politieke salafi's en jihadi-salafi's. De eerste twee stromingen worden gerekend tot de niet-gewelddadigen. De laatste factie, de jihadi-salafi's, keuren in principe de toepassing van geweld niet af. ⁹⁴

In de definitie van de radicale islam wordt duidelijk aangegeven dat het gaat om de combinatie van een religieuze *en* een politieke component. Radicalisme is dan ook niet hetzelfde als orthodoxie of fundamentalisme. Het verschil zit in de wijze waarop de plaats van de eigen overtuigingen in relatie tot de bestaande maatschappelijke orde wordt gezien en in de wijze waarop idealen/doelstellingen gerealiseerd moeten worden. Er is hierbij geen sprake van ‘één

⁸⁸ COT, *Tussen feiten, beelden en gevoelens: verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda*, Den Haag, 2006, p.12.

⁸⁹ AIVD, *Van dawa tot jihad*, Den Haag, 2004, p.15.

⁹⁰ Ministerie van Vreemdelingenzaken en Integratie, *Weerbaarheid en Integratiebeleid*, Den Haag, 2005, p.5.

⁹¹ AIVD, *Van Dawa tot Jihad*, Den Haag, 2004, p.15.

⁹² AIVD, *Van Dawa tot Jihad*, Den Haag, 2004, p. 7.

⁹³ NCTb, *Salafisme in Nederland*, Den Haag, 2008, p.3.

⁹⁴ IMES, *Processen van radicalisering*, Amsterdam, 2006, p.22- 23.

radicale stroming of leer'. Het gaat in werkelijkheid om een grote variëteit aan interpretaties en substromingen.

Volgens de onderzoekers van het IMES wordt het islamitisch radicalisme gekenmerkt door een ingrijpende delegitimatie van de bestaande maatschappelijke orde en het nastreven van ingrijpende veranderingen in de samenleving. Zij benoemen een set van overtuigingen die het islamitisch radicalisme kenmerken:

- het onder vuur leggen van de islam;
- wantrouwen ten aanzien van burgerlijke machthebbers. Zij immers hebben bijgedragen aan de marginalisering van de islam. Verzet tegen hen is daarom legitiem;
- religieuze machtshebbers leggen zich neer bij de marginalisering van de islam. Zij zijn medeplichtig en plegen verraad;
- herstel van de grondslagen van het geloof door een terugkeer naar de oorspronkelijke religieuze normen en waarden en een letterlijke interpretatie van de koran;
- het superieur achten van de eigen religie. De eigen religie zou de grondslag moeten vormen voor de samenleving en als leidraad moeten gelden voor het politieke handelen;
- de actieve eigen rol van iedere ware gelovige bij het verwezenlijken van de ideale samenleving.

Drie overtuigingen die het islamitisch extremisme, als meest extreme vorm van radicalisme, kenmerken:

- het hoogste doel wordt gevormd door het verwezenlijken van de ideale, goddelijke samenleving;
- het nastreven van deze (utopische) samenleving vormt de plicht van elke gelovige. Alle middelen, inclusief de toepassing van geweld, zijn hierbij toegestaan;
- Verabsoluteren van tegenstellingen en het demoniseren van de vijand⁹⁵.

Salafisme

In de discussie over islamitische radicalisering gaat het in toenemende mate over 'het salafisme', een verzamelterm voor een orthodoxe wijze van geloven.

Het IMES geeft aan dat verschillende stromingen onder de noemer 'salafisme' vallen, maar onderling wezenlijk verschillen. Het IMES maakt een onderscheid in religieuze salafi's, politieke salafi's en jihadi salafi's. De onderzoekers geven tevens aan dat er sprake is van een dynamiek waarin een persoon kan 'wisselen' van standpunt. Dit kan te maken hebben met hoe aantrekkelijk 'het verhaal' van de desbetreffende stroming is: de uitleg van de werkelijkheid, van de gewenste situatie en van de wijze waarop de gewenste situatie gerealiseerd kan worden.

*"Apolitieke en politieke salafi's stellen het Nederlandse systeem ter discussie door het goddeloos te verklaren en hebben een alternatief islamitisch systeem voor ogen. Toch verzetten ze zich niet actief tegen het systeem. Beide groepen accepteren in bepaald opzicht het systeem - de een vindt het legitiem voor de situatie, de ander maakt er actief gebruik van. (...) Voor de salafi-jihadi's is het Nederlandse systeem een stuk minder legitiem. Ze zien zichzelf als strijders tegen het kwaad, verwerpen nadrukkelijk het systeem en zeggen het bestuur en de wetgeving niet te erkennen. Toch houden ze zich aan de wetten en verketteren zij niet zonder meer alle personen die met het systeem verbonden zijn (...)."*⁹⁶

⁹⁵ IMES, *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden.*, Amsterdam, 2006, p. 19.

⁹⁶ Idem, p. 11.

Apolitieke salafi's leggen het accent op geloof en op verkondiging van het geloof. Zij volgen hun religieuze leiders en accepteren het feit dat zij leven in een niet-islamitische samenleving. Ze houden zich afzijdig van politiek. Politieke salafi's gebruiken naast verkondiging ook politieke middelen voor verandering en islamisering van hun omgeving. Zij zijn iets kritischer en individualistischer dan de apolitieke salafi's. Salafi-jihadi's vinden het urgent dat het verval van de moslimwereld een halt toegeroepen wordt en zien als enige oplossing de wereldwijde vestiging van de islamitische staat. Daarom is naast verkondiging ook de gewelddadige jihad een plicht van elke gelovige.

Op basis van de mate van delegitimatie zijn alleen de salafi-jihadi's als radicaal te bestempelen, aldus de onderzoekers. "Bij apolitieke en politieke salafi's is er echter wel degelijk ook sprake van een bepaalde mate van delegitimatie van het systeem. Je zou kunnen zeggen dat jongeren met een dergelijk gedachtegoed wel in een stadium van radicalisering zijn", aldus het IMES.

Ook de AIVD benadrukt de verschillen tussen stromingen, maar waarschuwt hierbij ook terdege voor de niet-gewelddadige politieke boodschap. In het rapport *Radicale Dawa in verandering: de opkomst van het islamitisch neoradicalisme in Nederland* constateert de AIVD dat er sprake is van 'een derde fase' in de ontwikkeling van radicalisering in Nederland.⁹⁷ In elke fase heeft het islamitisch radicalisme zich op een nieuwe wijze gemanifesteerd. Inzicht in deze ontwikkeling is van belang omdat dit inzicht geeft in de verschijningsvormen die mee veranderen. De derde fase noemt de AIVD het neoradicalisme.

Aandachtspunten in de aanpak van het neoradicalisme

De AIVD formuleert de volgende aandachtspunten:

- Houd in het ontwikkelen van strategieën rekening met proportionaliteit en subsidiariteit;
- Ga uit van een zo groot mogelijke diversiteit binnen de islamitische gemeenschap;
- Voorkom polarisatie bij het ontwikkelen van een overheidsaanpak;
- Tracht accommodatie van radicale dawa- groeperingen te beperken;
- Ga de dialoog aan met zoveel mogelijke islamitische groeperingen;
- Probeer het vertrouwen in de democratische rechtsorde te versterken.

Enkele uitwerkingen van de bovengenoemde adviezen:

- Scheer radicalen niet over één kam. Maak bij het ontwikkelen van strategieën gericht op interventie onderscheid tussen 'harde kern' en 'meelopers'.
- Bevestig de tegenpartij niet in het vijandbeeld waardoor zij gedreven wordt en aanhangers weet te mobiliseren.
- Wees als overheid uiterst terughoudend in het (financieel) ondersteunen van projecten die segregatie van seksen en allerlei andere discriminerende uitgangspunten als vanzelfsprekend zien of deze zelfs verder kunnen bevorderen.
- Ondersteun als overheid geen initiatieven en projecten die uitsluitend een exclusieve denkrichting binnen een bredere groepering ten goede zullen komen en waarbij duidelijk is dat de initiatiefnemers andere groeperingen ervan zullen uitsluiten.
- Ondersteun geen projecten die naar radicale dawa-moskeeën en centra zijn te herleiden.⁹⁸

Relatie polarisatie en radicalisering

Polarisatie en radicalisering kennen voor een deel dezelfde oorzaken, kunnen elkaar beïnvloeden en hebben voor een deel dezelfde uitingsvormen. Radicalisering gaat gepaard met

⁹⁷ AIVD, *Radicale dawa in verandering, de opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland*, Den Haag, oktober 2007.

⁹⁸ AIVD, *Radicale Dawa in verandering*, Den Haag, 2007, p. 79-83.

afzijdigheid van en/of onverdraagzaamheid tegen andere bevolkingsgroepen. Dit kan polarisatie in de hand werken. Tegelijkertijd kunnen zorgen over radicalisering negatieve beeldvorming over moslims in het algemeen negatief beïnvloeden. Ook dit kan polarisatie in de hand werken. Ten slotte kan ook een extremistische daad resulteren in toenemende polarisatie, omdat een hele bevolkingsgroep verantwoordelijk wordt gehouden voor deze daad en/of er incidenten volgen van en tegen andere bevolkingsgroepen. Omgekeerd kan polarisatie de frustratie en zoektocht van jongeren negatief beïnvloeden en de vatbaarheid voor radicalisering vergroten. De aanpak van polarisatie overlapt met de aanpak van radicalisering omdat de voedingsbodem component deels dezelfde vraagstukken betreft. Zowel polarisatie als radicalisering lijken (deels) te worden beïnvloed door gevoelens van frustratie, achterstelling, onrechtvaardigheid en onvrede. Oorzaken voor het ontstaan van dergelijke gevoelens zijn onder andere: onvoldoende kansen op scholing en werk, discriminatie op de arbeidsmarkt, negatieve ervaringen in de omgang met andere groepen.